

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ЄВМІН АНАТОЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.116(477)

**КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
Толочко Олександр Миколайович
кандидат юридичних наук, професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	12
1.1 Розвиток наукової думки та законодавства щодо касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні	12
1.2 Поняття, сутність та значення касаційного оскарження судових рішень в кримінальному провадженні	37
1.3 Нормативно-правове забезпечення касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні.....	56
Висновки до розділу 1	70
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	72
2.1 Процесуальні особливості реалізації права на касаційне оскарження судових рішень	72
2.2 Порядок касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні.....	92
2.3 Гарантії касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні.....	101
Висновки до розділу 2	112
РОЗДІЛ 3 КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	113
3.1 Касаційне оскарження судових рішень за законодавством країн романо- германської правової системи: порівняльно-правовий аналіз.....	113
3.2 Досвід країн англо-американської правової системи щодо касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні	153

Висновки до розділу 3	171
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТКИ	202

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах перетворення України на правову демократичну державу все більше уваги приділяється охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Одним із найефективніших засобів захисту прав, свобод та законних інтересів є наявність демократичної судової системи, спрямованої на прийняття неупереджених та правосудних рішень.

Тим не менш, лише вимоги норм права про законність, обґрунтованість та справедливість судових рішень самі по собі не є гарантією їх реалізації, оскільки в кримінальному процесі, як і в будь-якій сфері суспільної діяльності, можливе допущення помилок. Винесення неправосудного вироку найчастіше призводить до незаконного та необґрунтованого засудження невинуватих осіб, а також до призначення винуватим несправедливого покарання, що суперечить меті і завданням кримінального провадження. Все це сприяє поширенню недовіри до судової влади. Тому однією з гарантій правомірності вироків є можливість оскарження судових рішень під час кримінального провадження, у тому числі, в касаційному порядку.

Це підтверджує й аналіз статистичних даних Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ (далі – ВССУ). Протягом 2013 року до ВССУ надійшло 5,8 тис. кримінальних справ і матеріалів кримінальних проваджень. У 2014 році на розгляді у ВССУ (з урахуванням витребуваних справ) перебувало майже 21 тис. касаційних скарг, справ, матеріалів кримінальних проваджень, заяв та подань (клопотань) про направлення кримінальних проваджень (справ) з одного суду до іншого, із них касаційних скарг – 15,2 тис (17,6 тис.). У 2015 році на розгляді у ВССУ (з урахуванням витребуваних справ) перебувало майже 16,5 тис. касаційних скарг, справ, матеріалів кримінальних проваджень, заяв та подань

(клопотань) про направлення кримінальних проваджень (справ) з одного суду до іншого (із них касаційних скарг – 12,2 тис.)¹.

Касаційне оскарження судових рішень як окрема інституційна ланка кримінального провадження є результатом забезпечення суб'єктам права на захист порушених прав та законних інтересів. Тому і наукове забезпечення функціонування та вдосконалення касаційного перегляду судових рішень потребує своєї активізації, що надасть змогу забезпечити поступовість, результативність та ефективність реформ у вітчизняному кримінальному процесі.

Ситуація, яка складається у процесі подання касаційних скарг у кримінальних провадженнях, характеризується недосконалістю нормативно-правової бази, зокрема, в частині чіткої регламентації механізму оскарження судових рішень у ВССУ.

Оскарження судових рішень у суді касаційної інстанції розглядалося багатьма науковцями, проте до цього часу відсутні наукові обґрунтування механізму такого оскарження, пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства тощо.

Викладене переконує в актуальності, теоретичній та практичній значущості обраної теми дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження побудоване на аналізі наукових праць таких вчених: Н.Р. Бобечко, Г. П. Власової, К. Ф. Гуценка, Д. О. Захарова, С. В. Ківалова, В. І. Мариніва, Т. М. Мірошниченка, А. В. Молдована, В. В. Назарова, Г. М. Омеляненко, П. Ф. Пашкевича, І. Л. Петрухіна, О. П. Рижаківа, А. Л. Ривліна, М. С. Строговича, О.М. Толочка, В. М. Хотенця, Д.М. Цехана, П.В. Цимбала тощо.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові здобутки з питань історичного становлення та розвитку перегляду кримінального провадження

¹ Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс] / офіц. сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.

в суді касаційної інстанції праці таких вчених: Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, Л. М. Лобойка, В. Т. Нора, О. В. Сапіна, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової та інших.

Окремим аспектам даної проблематики були присвячені дисертації таких українських учених, як Ю.П. Ковбаси (Правова характеристика кримінально-процесуального інституту недопустимості повороту до гіршого – Харків, 2008), Сапіна О.В. (Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень – Київ, 2012), Я. С. Бондаренко (Касаційна перевірка судових рішень, прийнятих під час досудового розслідування – Київ, 2014) тощо.

Проте зазначені дослідження були здійснені за інших соціальних і правових умов, що потребує продовження детального та комплексного вивчення проблемного питання з урахуванням змін, що відбуваються в соціально-економічній та правовій сферах. У зв'язку з необхідністю підвищення ефективності судової системи та удосконалення процесуальних норм щодо захисту прав та законних інтересів особи виникає потреба у проведенні глибшого наукового дослідження процедури касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні.

Отже, на сьогодні існує необхідність реформування процедури касаційного оскарження, що передбачатиме ефективне виправлення помилок судів попередніх інстанцій та сприятиме виконанню завдань кримінального провадження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 року № 287/2015, Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи, затвердженого Указом Президента України від 12 січня 2011 року № 24/2011, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів НАПрН України 24 вересня 2010 року № 14-10 (зі змінами,

внесеними постановою загальних зборів від 05 березня 2012 року № 4-12), Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10.05.2006 року № 361/2006, Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 року № 311/2008.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії прокуратури України 31 травня 2013 року, протокол № 5 та включена до планів науково-дослідних робіт навчального закладу.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вдосконалення на основі теоретичних положень та узагальнення існуючої практики процедури касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні; розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства з даного питання.

Відповідно до мети дослідження визначено такі основні задачі:

- висвітлити розвиток наукової думки та законодавства щодо касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні;
- визначити поняття, сутність та значення касаційного оскарження судових рішень в кримінальному провадженні;
- охарактеризувати нормативно-правове забезпечення касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні;
- з'ясувати процесуальні особливості реалізації права осіб на касаційне оскарження судових рішень;
- вдосконалити процесуальний порядок касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні;
- визначити поняття гарантій касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні та здійснити їх класифікацію;
- узагальнити міжнародний досвід касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні;
- встановити недоліки в практиці оскарження судових рішень у

касаційній інстанції і сформулювати рекомендації та пропозиції з унесення змін та доповнень у чинне кримінальне процесуальне законодавство.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час провадження в суді касаційної інстанції.

Предметом дослідження є касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. *Методологічну основу дослідження складає система загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечують об'єктивний аналіз досліджуваного предмета.* Методи дослідження були визначені виходячи з поставлених мети та задач, із урахуванням об'єкта й предмета дослідження. Їхню основу становить *діалектичний метод* наукового пізнання реально існуючих явищ і їх зв'язок із практикою касаційного оскарження судових рішень (*дозволив розглянути усі питання в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість і сприяв розумінню об'єкта дослідження щодо поєднання потреб наукових досліджень і практики застосування вище зазначених заходів – розділи 1, 2, 3*). Були також використані: *історико-правовий метод* (надав можливість дослідити основні етапи становлення інституту касаційного оскарження судових рішень – підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий метод* (застосовувався при аналізі вітчизняного та зарубіжного законодавства, наукової літератури та сприяв виявленню аналогічних правових конструкцій касаційного оскарження судових рішень інших країн – підрозділи 1.1, 3.1, 3.2); *формально-логічні методи* (застосовано для аналізу норм КПК України, обґрунтування висновків і пропозицій щодо їх доповнення і уточнення – підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *системно-структурний метод* (надав змогу визначити порядок касаційного оскарження судових рішень, розширення функцій касаційного оскарження судових рішень – підрозділи 1.2, 2.2); *статистичні методи* (використовувалися для підтвердження отриманих теоретичних висновків даними аналізу державної і відомчої статистики щодо використання права на подання касаційної скарги – підрозділ 2.1); *логіко-*

семантичний метод (використовувався у дослідженні для визначення понятійного апарату – підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3) *конкретно-соціологічні методи* (застосовувалися при опитуванні суддів, прокурорів та науково-педагогічних працівників – підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати анкетування 192 суддів, 143 прокурорів та 189 науково-педагогічних працівників у Київській, Житомирській, Полтавській, Рівненській областях та місті Києві протягом 2011-2015 років, узагальнені дані вивчених 206 матеріалів кримінальних проваджень (справ) протягом 2011-2015 років та офіційні дані ВССУ.

Наукова новизна одержаних результатів *полягає як у постановці проблеми, так і у способі її вирішення.* За характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні комплексних наукових монографічних досліджень касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. У дисертації сформульовано ряд наукових положень, висновків і пропозицій, які мають суттєве значення для науки та практики.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора у розроблення зазначеної проблематики, є такі положення і висновки:

вперше:

– оптимізовано початковий етап касаційного провадження в частині визначення строку подання касаційної скарги, встановлення часу для ознайомлення зі змінами та доповненнями до неї, розширення змісту касаційної скарги;

– доведено необхідність прийняття судом касаційної інстанції додаткових документів, яких не було в матеріалах кримінального провадження, з метою підтвердження або спростування доводів, викладених у касаційній скарзі;

удосконалено:

– поняття «касаційне оскарження судових рішень», під яким розуміється право подання касаційної скарги у встановленому КПК України порядку щодо перевірки судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій, які набули законної сили, вимогам закону задля захисту та відновлення порушених прав учасників кримінального провадження;

– порядок використання відеоконференцзв'язку в процесі касаційного оскарження судових рішень, зокрема, визначено підстави його застосування саме на цій стадії кримінального провадження та випадки, у яких касаційний розгляд в режимі відеоконференцзв'язку не здійснюється;

– поняття та система гарантій касаційного оскарження судових рішень, до яких віднесено правові та процесуальні;

дістало подальший розвиток:

– позиція щодо необхідності участі осіб під час касаційного розгляду з метою недопущення порушення їх прав та свобод, зокрема, визначено випадки обов'язкової участі засудженого та потерпілого на даній стадії кримінального провадження;

– положення щодо зобов'язання прокурора оскаржувати незаконні рішення суду, а не лише надання йому такого права;

– пропозиції щодо використання міжнародної практики касаційного оскарження судових рішень, зокрема щодо подання додаткових касаційних скарг, визначення кола осіб, які мають право відкликати касаційну скаргу тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження запроваджені та можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшої розробки та вирішення проблем касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні;

- *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України;

- *навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів і проведенні занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Кримінальний процес України», «Судові та правоохоронні органи України» та «Актуальні питання кримінального права і процесу» (акти впровадження Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» від 27 січня 2016 року та Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького від 25 січня 2016 року);

- *практичній діяльності* – як рекомендації щодо підвищення ефективності відновлення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в суді касаційної інстанції (акт впровадження в судову практику та практичну діяльність ВССУ від 20 березня 2016 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі підтримання державного обвинувачення Національної академії прокуратури України. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на семи міжнародних науково-практичних конференціях: «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (5–6 грудня 2014 р., м. Дніпропетровськ), «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (12–13 грудня 2014 р., м. Одеса), «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (26–27 грудня 2014 р., м. Львів), «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку», (27–28 березня 2015 р., м. Запоріжжя), «Громадянське суспільство в Україні», (3–4 квітня 2015 р., м. Харків), «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства» (10–11 квітня 2015 р., м. Київ), «Законодавство України та країн ЄС у світлі сучасних активних реформаційних процесів» (26 лютого 2016 р., м. Київ).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у шістнадцяти наукових працях, серед яких сім наукових статей, опублікованих в наукових фахових виданнях України, дві – у фахових іноземних виданнях, та сім тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1 Розвиток наукової думки та законодавства щодо касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні

В умовах реформування правової та судової систем в Україні значно підвищується необхідність наукових досліджень проблем правосуддя в цілому, та кримінального процесуального провадження, зокрема. Функціонування касаційного провадження як окремої інституційної ланки кримінального процесуального провадження є результатом забезпечення особам права на захист порушених прав та законних інтересів. Тому і наукове забезпечення функціонування та вдосконалення касаційного оскарження судових рішень потребує своєї активізації, що надасть змогу забезпечити поступовість, результативність та ефективність реформ у вітчизняному кримінальному процесі.

Однією з умов забезпечення ефективності кримінального правосуддя в цілому є відповідність порядку його здійснення вимогам сучасності. Проте не потрібно забувати, що кожний правовий механізм такої системи має своє коріння, тобто ті умови, що слугували не лише причинами його виникнення, а й подальшого збереження та розвитку. У зв'язку з цим, дослідження кожної складової кримінального процесу необхідно розпочинати з часу її безпосереднього виникнення, адже саме це надає змогу зрозуміти правову природу того чи іншого інституту кримінального провадження та зберегти її в ході подальшого вдосконалення [38, с. 307].

Зазначимо, що історію кримінального провадження в суді касаційної інстанції не слід вважати такою, що не досліджувалася у вітчизняній юридичній науці. Зокрема, вченими, які присвячували даному питанню

увагу, були: Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, В.Т. Нор, О.В. Сапін, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова та інші.

Оскарження судових рішень у кримінальному провадженні має глибоке коріння. Відомо, що воно існувало ще за часів Греції та Риму. А тому, якщо існували первинні прояви перегляду рішень, то, є вірогідність того, що ці судові органи були вже вищими інстанціями [202, с. 1]. Разом із цим, на сьогодні відсутні достатні відомості про запозичення касаційного перегляду судових рішень, що пов'язано з відсутністю достовірних даних щодо інституту оскарження та перегляду рішень суду [37, с. 300].

Зазначимо, що касаційна система перегляду судових рішень у кримінальному провадженні виникла у Франції в кінці XVII – на початку XVIII століття у формі «чистої» касації, яка передбачає перегляд вироків лише формально, на підставі порушень матеріального і процесуального права з усуненням із сфери касаційного розгляду того, що відноситься до кримінального провадження, а саме, обставин розслідування, зібраних доказів тощо. «Чиста» касація – це касація, яка позбавлена можливості здійснення розслідування тих чи інших обставин справи, і включає в себе лише розгляд питань формального дотримання вимог закону нижчестоящими судами. Характерною рисою «чистої» касації є позбавлення права нижчестоящим судом будь-яким чином змінювати вирок, оскільки до його повноважень відносяться лише відміна вироку, а не його зміна [164, с. 450].

На думку О. О. Сухової, особливостями «чистої» касації є:

- 1) можливість оскарження вироку лише на основі формальних підстав, тобто, щодо порушень норм матеріального чи процесуального права;
- 2) усунення із сфери касаційного перегляду питань щодо кримінального провадження, тобто тих, які стосуються розслідування обставин вчиненого кримінального правопорушення;
- 3) право касаційної інстанції лише відмінити вирок і повернути справу на новий судовий розгляд або залишити його в силі, нічого не змінюючи;

4) наявність чітко передбаченого в законодавстві переліку порушень, які повинні призводити до скасування вироку незалежно від їх впливу на вирок [167, с. 19-20].

Слід зазначити, що з часом касаційне провадження у Франції набуло рис «змішаної» касації. До ознак такої касації відносяться:

1) ревізійний характер провадження — перевіряють матеріали усієї кримінальної справи;

2) суд вникає в суть справи;

3) є можливість зміни рішення без повернення справи до суду нижчої інстанції [90]. Така система касаційного перегляду судових рішень була запозичена багатьма державами (в деяких країнах вона має назву «ревізійний перегляд судових рішень»), зокрема, і Російською Імперією.

Період Російської імперії 30-70-х років XIX століття увійшов в історію як час реформ та прогресивних перетворень у більшості сфер суспільного життя. Не винятком у цьому плані була і судова система, яка зазнала значних змін.

У 1832 році Микола I затвердив Звід законів Російської імперії, серед яких був і Закон «Про судочинство по злочинах». Його можна вважати першим прототипом кримінального процесуального кодексу. Для нього було характерно сім розділів: загальні засади кримінального судочинства, попереднє розслідування, слідчі дії, провадження у суді першої інстанції, ревізія кримінальних справ у суді другої інстанції, виконання вироків, про особливі форми провадження [170, с. 68.].

Зазначимо, що створення на теренах сучасної України суду касаційної інстанції вперше відбулося 29 вересня 1862 року, коли Олександром II був виданий Указ «Про основні положення реформування судової частини в Росії» [117, с. 145]. Зокрема, за цим Указом Вищим касаційним судом в країні ставав Сенат. Проте в даному випадку слід звернути увагу на те, що Сенат відразу набув рис «змішаної» касації: на підставі ст. 6 ч. 1 цього Указу, не повинен був розглядати справи по суті. Його завдання полягало в тому,

що він має право наглядати за точним й однаковим застосуванням законів всіма нижчестоящими судами, тоді як безпосереднім розглядом скарг у касаційному порядку займалися створені при Сенаті Департаменти.

20 листопада 1864 року Олександр II затвердив нормативно-правовий акт, який вніс багато коректив до інституту касації, – Статут кримінального судочинства (далі – СКС).

Проаналізувавши норми, які були викладені у СКС, Л. Кульчак з впевненістю стверджує, що це був прогресивний процесуальний закон того часу, а деякі його положення навіть і тепер є джерелом для творчих пошуків учених [82, с. 547]. Це стосується й інституту касації у кримінальному провадженні.

Виходячи із загальних положень, СКС встановив два види перегляду вироків – апеляційний та касаційний [190, с. 120]. Проте цей документ містив дещо інші норми щодо інституту касації, ніж у країні її походження – Франції. Так, СКС повністю відкинув прийняту у французькому кодексі систему касаційних підстав, які були основою для зміни вироків, ухвал, постанов, і встановив лише загальні підстави тих порушень, які можуть викликати зміну вироків.

Зокрема, визначаючи за цим джерелом права перші підстави для касаційного оскарження, то ними були остаточні вирокі, скарга на які не могла бути подана в апеляційному порядку.

Крім того, така скарга подавалася в разі:

1) явного порушення судом нижчої інстанції «прямої мети» закону чи неправильного його тлумачення – при кваліфікації злочинної дії та виду покарання за це. Однак відразу відмітимо, що практика подачі касаційної скарги з підстав неправильного тлумачення закону була невдалою на той час, адже досить часто Сенат тлумачив різні закони за власним переконанням, яке не відповідало тодішнім реаліям. У зв'язку з цим, таких тлумачень з'явилося дуже багато, при цьому деякі з них суперечили один одному. Все це призвело

до того, що обиралося потрібне тлумачення, на підставі якого приймалося чи, навпаки, скасовувалося рішення необхідне владі.

2) істотне порушення «обрядів» і «форм» судочинства. При цьому, істотність чи не істотність порушення було оціночним поняттям.

Однак в СКС зазначались і певні роз'яснення. Так, зокрема, помилка при посиланні на закон під час кваліфікації злочину чи проступку а також призначене за це покарання не могло служити підставою для скасування вироку, якщо покарання призначене те саме, яке визначено законом, хоча і не тим, на який зроблено посилання. Також не повинно бути підставою для скасування вироку при сукупності злочину та проступку неправильне застосування закону до менш важливого злочинного діяння, якщо воно не могло вплинути на призначення покарання за більш тяжкий злочин. Не могло бути підставою для скасування рішення присяжних, а мало служити лише підставою для скасування вироку суду, яке ґрунтується на цьому рішенні, – якщо вирок суду явно суперечить рішенню присяжних, або ним не пом'якшено покарання, коли присяжні визнали це за необхідне.

Проте слід відмітити про існування ще однієї особливості з приводу підстав скасування рішення Сенатом. Зокрема, рішення підлягало перегляду Сенатом за скаргою, якщо: «Порушення є важливими, а не «вдаваними» («притворними») причинами скаржника» [117, с. 124].

Отже, за СКС касаційний суд судив «не справу, а рішення», що було характерно і для Франції [190, с. 126]. Але, на відміну від французької касації, в Російській імперії було визначено, що категорії процесуальних порушень повинні бути встановлені безпосередньо судом касаційної інстанції в кожному окремому випадку.

Що ж до суб'єктів, які мали право подати касаційну скаргу в часи безпосереднього утворення суду касаційної інстанції, то ними були:

1) обвинувачений мав право подати скаргу на всі обставини справи, що стосувалися його прав. Підставами для цього виступали будь-які

«неправильності» у процесі судового розгляду справи по суті чи постановлення вироку;

2) приватний обвинувач мав право на оскарження, ідентичне такому праву обвинуваченого. Однак за виключенням можливості просити більше того, про що клопотав в суді першої інстанції;

3) прокурор, якщо незгідний з висновками суду, але з урахуванням того, що його пропозиції не були задоволені судом першої інстанції. Ще однією особливістю касаційного перегляду судових рішень було те, що, на відміну від процесуальних кодексів Західної Європи прокурор за Статутом кримінального судочинства, мав право вносити касаційне подання і на виправдувальні вироки, що були винесені з участю присяжних. Також система перегляду, запроваджена СКС, не знала попереднього розгляду поданих касаційних скарг, як і внесення касаційних застав, що були відомі процесуальним кодексам Європи [82, с. 548].

4) цивільний позивач, але лише в частині вироку, що стосуються відшкодування завданої йому шкоди. Інші ж частини вироку можуть бути ним оскаржені, коли вони лише призводять до порушення його права;

5) особи, щодо яких постановлене рішення про відшкодування винагороди за заподіяні злочином або проступком шкоду та збитки;

б) за неповнолітніх чи осіб, які позбавлені можливості користуватися своїми правами, скарги можуть бути подані їх батьками, опікунами чи тими особами, у кого вони перебувають на вихованні. Тобто законодавець надав право фактично кожному учаснику провадження право подання касаційної скарги, що на той час було досить прогресивним кроком вперед.

Якщо скарга приймалася, то за СКС передбачався окремо порядок ознайомлення інших учасників про її подачу. Зокрема, обвинуваченому, що тримається під вартою, оголошувався про будь-яку подану в його справі скаргу, іншим учасникам копії скарг надавались лише тоді, якщо оскарження стосувалося їх прав. При цьому цікавим є те, що обвинуваченим копія скарги надавалася безкоштовно, а приватним обвинувачам і цивільним позивачам –

за встановлену плату. Це пояснюється тим, що обвинувачений не був наділений такими правами, як приватний обвинувач та цивільний позивач. До того ж, йому важче було доказати свою невинуватість через відсутність відповідних можливостей збирання доказів (у разі, якщо обвинувачений утримувався під вартою). Зазначимо, що запровадження такої норми в законодавство України дозволило б збільшити бюджетні асигнування на судову систему, проте аналіз засад кримінального провадження не дозволяє реалізувати такий задум. В першу чергу, порушується конституційний принцип рівності осіб перед судом.

У подальшому, коли інші учасники дізналися про подачу касаційної скарги, кожному з них надавалася можливість надати свої письмові заперечення, але до дня, призначеного для слухання справи.

Правовими наслідками подання скарги були такі. У разі оскарження обвинувального вироку в цілому його виконання зупинялося взагалі, проте якщо скарга стосувалася лише частини відшкодування шкоди, то призупинялася у виконанні саме дана частина вироку. Якщо за обвинувальним вироком засуджений продовжував триматися під вартою, то він міг бути звільнений в разі подачі скарги лише при внесенні застави або передачі на поруки. Однак згідно ст. 876 СКС, якщо за рішенням, що оскаржується, особа звільнена з-під варти, то в цій частині воно не зупиняється. Як роз'яснює О. Ф. Кістяківський, в разі подачі скарги рішення щодо запобіжного заходу продовжувало діяти [61, с. 189]. У разі подачі касаційної скарги, справа передається до Сенату негайно.

У подальшому один із сенаторів, який визначався по черзі чи за домовленістю між самими сенаторами, готував довідку по справі, в якій необхідно було відобразити: 1) обставини справи, що відносяться до предмета скарги; 2) відомості про оскаржуваний вирок; 3) причини, на яких ґрунтується клопотання про скасування вироку; 4) закони, які стосуються даної справи; 5) рішення, які постановлялися Сенатом у подібних справах [190, с. 139].

Зміст самої доповіді зачитувався вголос, при цьому, документи, що є особливо важливими для даної справи, мали бути оголошені в повному обсязі. Однак цікавим є той факт, що після такого викладу матеріалів справи свій висновок про наведені в скарзі обставини наводив і обер-прокурор. Адже в цьому суді він вважався не як сторона по справі, а як представник органу законності [144, с. 490.].

Сенатор, який доповідав, запитував в осіб, що брали участь про попередніх розглядах цієї справи та які присутні в Сенаті, чи не бажають вони дати які-небудь пояснення на захист своїх прав по цій скарзі. У випадку наявності таких бажаючих, їм надається слово для виступу, при цьому останнє слово завжди залишається за обвинуваченим [38, с. 308].

На завершення даних дій сенатор-доповідач пропонував свій проект питань, які підлягають вирішенню по цій скарзі. Однак обер-прокурор й інші особи можуть звернути увагу сенаторів на необхідність вирішення додаткових питань. Проте остаточний перелік питань ухвалювався й проголошувався все-таки самими сенаторами. Зазначимо, що вказана процедура трішки схожа на сучасну: прокурор пропонує власну кваліфікацію діяння, адвокат, захищаючи обвинуваченого – свою, а остаточне рішення ухвалюють судді. Вважаємо, що така схожість свідчить про високий рівень розвиненості судового процесу у XIX столітті.

Підкреслимо, що після цього етапу відбувався сам розгляд справи, який з урахуванням виглядав таким чином: 1) обговорення справи в кімнаті, де не можуть перебувати прокурор та інші учасники; 2) кожен сенатор має висловити свою думку з кожного постановленого перед ними на розгляд питання [38, с. 309].

На додаткову увагу заслуговує те, що межі розгляду справи, як правило, мали відповідати змісту касаційної скарги, проте сенатори могли вийти за межі цієї скарги. Це дозволялося в тому випадку, коли самотійно виявлені ними порушення носили публічно-правовий характер.

Після такого обговорення головуєчий на спеціальному аркуші, де записані поставлені на вирішення питання, відмічав, хто та як з senatorів на них відповів. Якщо за результатами підрахунку голосів формується два і більше рівних за голосами рішень, то за основу бралось те, за яке голосував головуєчий. Однак якщо думки розділилися так, що голос головуєчого не надає перевагу жодному з рівносильних за кількістю голосів рішень, то обирається те, яке «поблажливніше» до долі обвинуваченого.

Така процедура вирішення питань в департаменті Сенату застосовувалася як при вирішенні кожного питання окремо, так і формування остаточного рішення по скарзі [190, с. 136].

Після обговорення, сенатором-доповідачем проголошувалось прийняте рішення публічно. Водночас, якщо воно велике за обсягом, то дозволялося проголосити лише резолютивну частину. У подальшому весь зміст рішення направлявся в судову установу, на рішення якого й подавалася касаційна скарга.

Що ж до результатів розгляду скарги, то рішення нижчестоящего суду могло бути залишено в силі або скасоване. Зокрема, якщо рішення залишено в силі, то справа поверталася для виконання в той суд, який її розглядав [38, с. 309].

Отже, можна стверджувати, що касаційна процедура перегляду судових рішень носила так званий «демократичний» характер, забезпечуючи, в першу чергу, захист прав обвинуваченого, а тоді вже інших учасників кримінального провадження.

У подальшому касаційні скарги на такі рішення суду вже не допускалися, але цим не позбавлялася можливість оскаржити це рішення з інших підстав.

Таким чином, законодавчі норми 1864 року у сфері реформування системи судів дали поштовх для запровадження двох форм оскарження та перегляду судових рішень – апеляційної та касаційної. При цьому касаційному оскарженню вже надавалася дещо інша, ніж судам першої та

другої інстанцій, роль, оскільки, як зазначає В. В. Землянська «...Сенат судив не суперечку між сторонами про яке-небудь право, а питання про щирий зміст закону і правильність застосування його на практиці» [57, с. 159]. Хоча фактично він здійснював не лише касаційні повноваження, а й переглядав окремі категорії справ як суд апеляційної інстанції.

Запровадження та розвиток системи судів не могло не спонукати владу до вирішення питання щодо нормативного забезпечення процедур, які стосувалися судоустрою. Паралельно з цим гостро поставали питання щодо врегулювання власне самого оскарження судових рішень в апеляційному і касаційному провадженнях. Аналіз положень статті 9 глави X «Соборного уложення» 1649 року дає можливість визнати, що в апеляційному оскарженні розмежувались скарги на такі, що подаються на судові рішення і такі, що подаються на суддю, який його виніс [15].

Особливістю кримінального процесуального законодавства на початку 40-х рр. XIX століття в Україні стало остаточне закріплення впливу російського законодавства і запровадження нової системи судоустрою [102, с. 231; 50, с. 110].

Процес формування інституту перегляду судових рішень на території сучасної України в період XV – XVIII століття відрізнявся, адже становлення самостійної України в той час означало створення власних державних органів, зокрема й судових. На території сучасної України процес шанування відносних здобутків вітчизняного права збігся із початком запровадження перших проявів інституту перегляду вже прийнятих судових рішень, які мали очевидну схожість із положеннями, що регулюють сучасне касаційне оскарження. На відміну від існуючого у цей час поняття апеляційної скарги, визначення скарги до суду касаційної інстанції ще не існувало – судовий перегляд справ у вищих інстанціях здійснювався на основі апеляційних скарг, що передавалися до Генерального військового суду. У судовій системі статус вищих судових органів належав раді козацької старшини, раді генеральної старшини та Генеральному суду [115, с. 79]. Касаційний

перегляд справи ще окремо не виділявся, проте існувала розвинена система апеляційного оскарження рішень.

С. П. Штелик відзначає, що першорозвиток створення судів з касаційними повноваженнями на території сучасної України можна віднайти на XVIII – початку XIX століття. Розвиток інституту інстанційності на території сучасної України нерозривний із значенням історичних пам'яток, які діяли в цей період. Їхні значення і роль у процесі окреслення судової системи як цілісного та поступального механізму полягало у позитивному впливі на еволюцію праворозуміння, а також активацію в системі права положень щодо подальшого розвитку судових інстанцій, які забезпечували можливість встановлювати справедливість шляхом перегляду рішень судом вищої інстанції [202, с. 3].

Допоміжним фактором у цьому процесі можна назвати й існування, наприклад, у німецькому праві порядку апеляційного оскарження до вищого суду тих рішень, які не набрали законної сили [148, с. 47]. Тому здійснена рецепція у вітчизняну правову систему норм німецького, а згодом і польського права, створила реальну можливість для подальшого розвитку інституту перегляду рішень суду [214].

У 1711 році на теренах Російської імперії вищим органом правосуддя проголошується Урядуючий (Правлячий) Сенат, який вважався центральним органом судової системи з функціями суду касаційної інстанції [117, с. 146]. Згодом, через два роки, запровадилася процедура «оновлення», що полягала у застосуванні надзвичайних правових засобів щодо рішень, які набрали законної сили, шляхом відновлення провадження у справі [207; 96; 172]. При цьому наявність надзвичайного (або виняткового) способу перевірки судових рішень вчені розцінюють як закладення міцного фундаменту для створення триланкової судової системи, яка у період, що розглядається, мала такий вигляд:

1) *повітовий суд* (для дворян і державних селян), *міський магістрат* (для міщан), *надвірний суд* (для дворян і чиновників, котрі проживають у столицях) – суди першого ступеня;

2) *палати цивільного і кримінального суду* – суди другого ступеня;

3) *палати цивільного та кримінального департаментів Урядуючого Сенату* – суди третього ступеня.

Зазначимо, що в ході вивчення наукової літератури та законодавчих актів тогочасної України можна дійти висновку, що система судових органів була такою:

1) *апеляційна інстанція* (апеляція суду другого ступеня), до якої скарга надсилається з нижчого суду до вищого;

2) *повторна апеляція* (прототип касаційної інстанції). Саме на цій стадії перевірки рішення суду предметом судового розгляду було питання його відповідності нормам матеріального і процесуального права. Ця позиція підтверджується даними про те, що правосуддя в судах другої і третьої інстанцій суттєво відрізнялося. Головною відмінністю було те, що під час розгляду справи судом другої інстанції допускалася можливість внесення на розгляд додаткових доказів, які не були предметом розгляду в суді першої інстанції, а також подання скарг, що надійшли в апеляційному порядку, тоді як у суді повторної апеляції така процедура законодавством заборонялася, оскільки цей суд не вирішував справу по суті, а лише перевіряв дотримання положень закону. На основі сказаного можемо стверджувати про поступове становлення інституту касаційного перегляду судових рішень.

Після судової реформи 1760 року, яку провів гетьман Кирило Розумовський, в Україні було відновлено польську судову систему з повітовими, земськими, підкоморськими, гродськими судами, які очолював Генеральний військовий суд, а судова влада отримала зовнішні прояви відокремлення від адміністративної влади. Натомість на Правобережній Україні продовжувала діяти судова система, заснована владою Речі Посполитої. Вищим органом судової влади став вищий (апеляційний)

становий суд – Коронний трибунал. В інших губерніях, зокрема у Слобідсько-Українській, Херсонській, Катеринославській і Таврійській з 1775 року діяв судовий устрій, прийнятий у регіонах Центральної Росії, вищим органом щодо якої вважався Генеральний суд, який мав аналогічні з Головним судом Правобережної України повноваження [31, с. 27].

Отже, на той час в українському судочинстві до XIX століття ще не існувало єдиного принципу побудови системи судів, оскільки внаслідок політичної роздробленості країни перегляд судових рішень залежав від розбудови власної державності. Незважаючи на це, в цей період чітко прослідковуються функції та правовий статус судів першої інстанції, а от оскарження і перегляд судових рішень у судах вищих рівнів могли мати місце лише в суді апеляційної інстанції. В судочинстві цього часу такого поняття як «касаційна скарга» ще не існувало, але деякі ознаки прояву касаційного провадження були: застосовувалося правило подання апеляційної скарги на рішення апеляційного суду, тобто «апеляція на апеляцію» [202, с. 5].

Важливо зазначити, що в середині XIX століття на території Російської імперії нормативно сформувався і розпочав свою апробацію один з основоположних принципів правосуддя – забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень. Після проведення судової реформи встановлено такі способи оскарження судових рішень: 1) звичайний – це окремий, апеляційний, касаційний порядок оскарження, а також вироблений касаційною практикою Сенату спосіб виправлення вироків у порядку їх виконання; 2) надзвичайний – порядок відновлення кримінальних справ [190, с. 154].

Після 1866 року касаційних департаментів Сенату і Санкт-Петербурзької та Московської судових палат на теренах України було відкрито: округ Харківської судової палати (1867 р.), округ Одеської судової палати (1868 р.), округ Київської судової палати (1886 р.) [202, с. 5].

Окружні суди в системі загальних судів були судами першої інстанції. Судові палати були судами першої інстанції щодо визначеного переліку справ і судами апеляційної інстанції стосовно справ, розглянутих окружними судами першої інстанції. Сенат, який виконував судові функції вже майже століття, після реформування очолив усі новоутворені суди, такі як Верховний суд та вищий орган судового нагляду. Він був наділений повноваженнями суду касаційної інстанції – нової на той час форми перегляду судових рішень, основна ідея якої полягала не у вирішенні спору по суті, а ґрунтувалася на здійсненні нагляду за додержанням точного й однакового застосування законів усіма судовими установами.

В цей час на території сучасної України також починає активно розвиватись судова система. Касаційною інстанцією для уїзних з'їздів, за законом від 12 липня 1889 року була губернська присутність у складі губернатора, губернського керівника дворянства, двох постійних членів і голови чи члена окружного суду [202, с. 5].

Чимало змін та доповнень було внесено у систему касаційного провадження законами від 1 липня 1868 року та 10 червня 1878 року. Зокрема, було запроваджено грошові застави при внесенні касаційних скарг на вироки з'їздів мирових суддів, вироки окружних судів та судових палат. У разі відхилення скарги ці застави надходили в дохід держави, а законом від 10 червня 1877 року встановлено попередній розгляд касаційних скарг у розпорядчих засіданнях з метою недопущення касаційного розгляду тих, які були подані з порушеннями встановлених законом вимог.

Указом від 7 серпня 1878 року у місцевостях, де був оголошений військовий стан, справи про державні злочини і злочини проти посадових осіб були вилучені із загальної підсудності і передані військовим судам. Оскарження і перегляд вироків, що були винесені по цих справах військовими судами, як і все судочинство у військових справах, регулювались військово-судовими та військово-морськими статутами, які

передбачали касаційне оскарження вироків у головному військовому та головному військово-морському суді [183].

Як і апеляційний, так і касаційний перегляд не міг виходити за межі тих підстав, які були вказані у касаційних скаргах та протестах, і не міг поширюватися на обвинувачених, що не оскаржили вирок чи стосовно яких вирок не був опротестований.

Отже, особливістю касаційного перегляду судових рішень була заборона переглядати справу по суті і обмежувати перегляд тільки межами касаційних вимог.

Подальший розвиток інституту перегляду вироків, постанов, що набрали законної сили, дістав своє втілення в Основах кримінального судочинства Союзу та його республік, прийнятих на сесії Верховної Ради СРСР 25 грудня 1958 року, які були процесуально закріплені 28 грудня 1960 року у третьому Кримінально-процесуальному кодексі УРСР [103, с. 24].

Радянський період охарактеризувався відходом від загальноприйнятих принципів правосуддя, про що свідчило застосування спрощеного провадження, відсутність вищих судів, існування квазісудових репресивних органів, а також зміщення судових інстанцій (апеляційна трансформувалася у касаційну, а касаційна – у наглядову) [86, с. 50; 158, с. 53; 159, с. 23]. Разом з тим, втілення законодавчих новел 1961–1991 рр. показало поступову демократизацію правосуддя з відновленням його основоположних принципів [29., с. 10].

З здобуттям Україною незалежності важливого значення набула всебічна охорона прав та інтересів людини у суспільному житті в цілому, а особливо в галузі кримінального провадження. Прийнято низку нормативно-правових актів, які визначили подальший розвиток кримінального процесуального законодавства України. Зокрема, це постанова Верховної ради України «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» (1992), Конституція України (а саме, «Перехідні положення»), Закон України «Про

судоустрій України» (2002), на основі яких було внесено суттєві зміни до Кримінально-процесуального кодексу України.

Правовими передумовами формування національної судової системи стало прийняття Декларації про державний суверенітет України, розділ III якої закріплює положення про те, що «Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову» [34]. Тим самим, на правовому рівні закріплюється державний суверенітет України, встановлюється принцип розподілу державної влади, при якому виокремлюється самостійна судова влада, яка наділяється повноваженнями здійснювати судочинство в державі [171, с. 235].

Найважливішим кроком стало прийняття Акту проголошення незалежності України [130], відповідно до якого проголошено Україну як незалежну державу, яка повинна сформувати власні національні засади судочинства. Враховуючи зародження нової незалежної держави, формування власної судової системи не могло відбутися у найкоротші строки, оскільки це потребувало як вироблення єдиної концепції, так і проведення комплексу заходів правового, організаційного характеру щодо організації судової системи України. Тому в ст. 4 закону України «Про правонаступництво України» було закріплено положення про те, що «органи державної влади і управління, органи прокуратури, суди та арбітражні суди, сформовані на підставі Конституції (Основного Закону) Української РСР, діють в Україні до створення органів державної влади і управління, органів прокуратури, судів та арбітражних судів на підставі нової Конституції України».

Отже, система касаційного оскарження рішень суду в кримінальному провадженні зберігала свою структуру без змін, проте декларувалось, що такий стан «правонаступництва» має тимчасовий характер, тобто «до створення органів державної влади і управління, органів прокуратури, судів та арбітражних судів на підставі нової Конституції України».

Відповідно до Закону УРСР «Про судоустрій УРСР» від 5 червня 1981 року систему судів, які були наділені правом касаційного перегляду рішень суду в кримінальному провадженні, становив Верховний суд УРСР, який функціонував як найвища судова інстанція [135]. На початку свого існування цей судовий орган був наділений правом перегляду рішень суду в касаційному порядку. Проте з часом у складі Верховного Суду УРСР було створено спеціалізовані колегії, у тому числі й колегію в кримінальних справах [137, с. 65].

Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР», Кримінально-процесуального та Цивільного процесуального кодексів Української РСР» [126] було внесено зміни до статті 17 Закону УРСР «Про судоустрій УРСР», в якому удосконалено правове регулювання колегіального порядку касаційного розгляду справ. Так, положенням ч. 3 ст. 17 вказаного Закону закріплювалось, що «розгляд справ у касаційному порядку здійснюється судами у складі трьох суддів, а в порядку судового нагляду – у складі не менше трьох суддів» [126].

Основним актом, який регламентував порядок касаційного розгляду справ в кримінальному провадженні, був Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року з відповідними змінами і доповненнями [80].

Положеннями вказаного кодифікованого акту встановлено, що судом касаційної інстанції є Верховний Суд України. Окрім того, у кодексі зазначалося: зміст права касаційного оскарження, касаційного подання судових рішень; строки касаційного оскарження, касаційне подання; особливості форми і змісту касаційної скарги, подання тощо.

Якщо порівняти чинний КПК України з КПК України 1960 року, можна простежити зміни, які відбулися у стадії судового перегляду рішень у касаційному порядку.

Зокрема, КПК України 1960 року закріплював процедуру, схожу на повернення кримінальної справи на додаткове розслідування. На підставі аналізу норм Кримінально-процесуального кодексу 1961 року, вчені вказували на те, що це питання є теоретично необґрунтованим і таким, що суперечить статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод [168].

Повернення судом справи на додаткове розслідування – це яскравий прояв упередженості суду, на яку він не має права; цей інститут не відповідає завданням розслідування кримінального правопорушення, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону в розумні строки, а, навпаки, спонукає до тяганини й безвідповідальності. Повертаючи за власною ініціативою справу на додаткове розслідування у зв'язку з його неповнотою, суд тим самим ініціює продовження слідчої діяльності з обґрунтування обвинувачення і виконує невластиву йому функцію обвинувачення, фактично вступає в процесуальні відносини зі слідчим, хоча відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу 1960 року він повинен мати такі відносини лише з прокурором [118, с. 235]. У зв'язку з цим, повернення справи на додаткове розслідування не було викликано необхідністю його здійснення, тому така процедура не закріплена в КПК 2012 року.

За КПК України 1960 року підставами для касаційного перегляду рішень, які не набрали законної сили, були: односторонність або неповнота дізнання, попереднього чи судового слідства; невідповідність висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи; істотне порушення кримінального процесуального закону; помилкове застосування кримінального закону; невідповідність призначеного судом покарання тяжкості злочину та особі засудженого. Підставами перегляду в порядку нагляду були обставини, характерні для касації, крім того вирокі, ухвали і постанови суду першої інстанції, а також ухвали і постанови касаційної інстанції та наглядної інстанції підлягали скасуванню або зміні, коли суд, розглядаючи протест, визнає, що цим вирокі, ухвалою або постановою

прийнято незаконне або необґрунтоване рішення судом першої інстанції, необґрунтовано залишились у силі скасовані або змінені вищестоящим судом попередні ухвали, постанови чи вирок у справі, або якщо під час розгляду справи в касаційній чи наглядній інстанції були допущені порушення закону, які вплинули чи могли вплинути на правильність винесеної ним ухвали або постанови.

За чинним КПК України підставами для скасування або зміни вироку, ухвали чи постанови, які набрали і не набрали законної сили є:

- 1) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;
- 2) неправильне застосування кримінального процесуального закону;
- 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

Згідно із попереднім законодавством, касаційну скаргу слід було подавати до судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду Республіки Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських судів; на вироки, ухвали і постанови військових судів гарнізонів – військовий суд відповідного регіону, Військово-Морських Сил; на вироки, ухвали і постанови Верховного Суду Республіки Крим, обласного, Київського і Севастопольського міських, міжобласного суду, військових судів регіонів, Військово-Морських Сил – відповідно судова колегія в кримінальних справах та військова колегія Верховного Суду України [81].

Відповідно до положень Закону «Про судоустрій України», визначено дволанкову систему касаційних судів шляхом утворення Касаційного суду України і залишено право на звернення з повторною касацією до Верховного суду України [134].

На погляд Л. Кульчака, законодавець справедливо запровадив встановлення дволанкової системи касаційних судів, оскільки це буде додатковою гарантією права особи на судовий захист, яка після подання скарги до Касаційного суду має можливість оскаржити ухвалені рішення і у Верховному Суді України [82, с. 550].

Проте положення про наявність Касаційного суду в системі судів загальної юрисдикції згодом визнано Конституційним Судом України таким, що не відповідає положенням Конституції України в частині невідповідності принципу спеціалізації судової системи [139].

Оскільки до складу системи судів загальної юрисдикції відносився Касаційний суд України, головною ідеєю його створення була централізація касаційного оскарження рішень судів. Відповідно до цього, Законом закріплювалось, що Касаційний суд України діє у складі суддів, обраних на посаду безстроково, голови суду та його заступників. У складі Касаційного суду України повинні були діяти: 1) судова палата у цивільних справах; 2) судова палата у кримінальних справах; 3) військова судова палата.

Незважаючи на реформування судової влади, в цілому залишались незмінними повноваження Верховного Суду України щодо можливості касаційного перегляду рішень судів. У п. 9 Перехідних та Прикінцевих положень Закону передбачалось, що «Верховний Суд України здійснює передбачені цим Законом повноваження Верховного Суду України» [134]. До законодавчого визначення суду, який буде здійснювати повноваження касаційної інстанції у кримінальному провадженні, його утворення і перегляд цих справ у касаційному порядку здійснювала Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України.

Ми не можемо погодитись з позицією законодавця та науковців щодо здійснення «подвійної» касації, адже існування двох касаційних судів призведе до великих матеріальних затрат. У зв'язку з цим, повністю підтримуємо думку С.В. Ківалова, що створення дволанкової системи касаційних судів потребує «певних матеріальних коштів, яких у судів і так замало». Науковець пропонує створити один суд, який розглядав би всі справи у касаційному порядку [62, с. 6.].

Важливою подією в процесі вдосконалення та розвитку судової системи України стало прийняття у 1996 році Конституції України, положення якої заклали основу для розбудови судової системи України, у

тому числі, й судів касаційної інстанції. Відповідно до статті 124 Конституції України «Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції» [71].

Принципове значення для розвитку касаційної інстанції має статті 125 Конституції України, якою встановлено, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди [71].

Право кожного на касаційне оскарження рішень суду як одне з базових положень здійснення судочинства визначається статтею 129 Конституції України. Встановлення такої важливої засади судочинства має на меті забезпечення виправлення вищестоящим судом помилок і порушень вимог закону, допущених під час кримінального провадження, гарантування прав і охоронюваних законом інтересів учасників судового процесу, утвердження законності і справедливості у кримінальному провадженні. Водночас право на оскарження судового рішення є засобом судового нагляду з боку касаційної інстанції за діяльністю судів нижчого рівня [169, с. 126].

На принцип верховенства Конституції в контексті умов апеляційного та/або касаційного оскарження Конституційний Суд України звертав увагу неодноразово. Так, в Рішенні Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року № 11-рп/2007 щодо офіційного тлумачення положень п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції, ч. 2 ст. 383 КПК України 1960 року Конституційний Суд України встановив [140], що положення п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України необхідно розуміти як таке, що надає право перевіряти в касаційному порядку рішення місцевих та апеляційних судів щодо постанов про відмову в порушенні кримінальної справи, за винятком випадків, визначених законом.

Аналіз статей КПК України свідчить про те, що законодавець прямо не передбачив у них норми, які встановлюють випадки заборони перевіряти в касаційному порядку постанови місцевих судів, якими залишено без задоволення скарги на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, та аналогічні за суттю ухвали апеляційного суду, винесені щодо цих постанов. У КПК України також не визначено переліку постанов (ухвал), які перешкоджають подальшому провадженню у справі. Таким чином, в Рішенні від 11 грудня 2007 р. № И-рп/2007 Конституційний Суд України фактично дійшов висновку, що коли відсутня пряма заборона на оскарження, відповідні судові рішення можуть підлягати оскарженню [7, с. 154].

Наступні роки можна охарактеризувати такими особливостями: зберігається система касаційного оскарження рішень судів у кримінальному провадженні, що сформувалася ще за часів існування СРСР; прийняття Конституції України, де однією із засад судочинства було закріплено забезпечення касаційного оскарження рішень суду; в порядку правонаступництва зберігають дію на території України норми кримінального процесуального законодавства УРСР, які регулюють касаційне оскарження рішень судів, прийняття в 2012 році КПК України, де закріплено процедуру оскарження судових рішень в касаційній інстанції.

Незважаючи на прийняття Конституції України та закріплення основ судоустрою України, до початку XXI століття ґрунтовних змін у системі касаційного порядку оскарження рішень судів у кримінальному провадженні не відбулося [74].

21 червня 2001 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» [125]. Вказаним нормативно-правовим актом були внесені суттєві зміни і доповнення до правового регулювання діяльності касаційних інстанцій судочинства в цілому, в тому числі, й щодо діяльності касаційної інстанції в кримінальному провадженні. Крім того, цей нормативний акт заклав основу для початку другого етапу розвитку правового регулювання

кримінального провадження в Україні, в тому числі й касаційного оскарження рішень судів. Це пояснюється тим, що на виконання положень Конституції України, впроваджувались правові основи створення касаційних інстанцій в Україні на основі їх спеціалізації.

Разом з тим, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 року вносились такі зміни і доповнення:

– уточнювалися положення щодо колегіального та одноособового порядку розгляду судових справ. Зокрема, було встановлено, що «перегляд справ в апеляційному, касаційному порядку та за нововиявленими обставинами, передбаченими Конституцією України та законами України, здійснюється судом колегіально у складі не менше трьох професійних суддів відповідно до процесуального закону» (ст. 10);

– закріплювалась норма щодо системи судів загальної юрисдикції;

– Розділ II Закону України «Про судоустрій України» було доповнено главою 3-2 «Вищі спеціалізовані суди», де встановлювався правовий статус і склад вищих спеціалізованих судів. Зокрема, зазначалось, що вищі спеціалізовані суди є вищими судовими органами спеціалізованих судів. Вищі спеціалізовані суди складаються з обраних до них Верховною Радою України суддів, зі складу яких загальними зборами відповідного суду обираються голова суду та його заступники; вперше закріплювались повноваження вищих спеціалізованих судів; було закріплено статус Голови вищого спеціалізованого суду тощо [125].

Таким чином, із внесенням зазначених змін у чинне законодавство України створювалось правове поле для діяльності вищих спеціалізованих судів, у тому числі, і в сфері кримінального провадження, з одного боку, а з іншого – ці зміни стали логічним продовженням реалізації положень Конституції України та проведення судової реформи в Україні.

Враховуючи те, що Закон України «Про судоустрій України» був прийнятий ще у 1981 році та за період його функціонування зазнав

численних змін і доповнень, 7 лютого 2002 року був прийнятий новий закон України «Про судоустрій України» [134], яким оновлювалось і правове регулювання діяльності судів касаційної інстанції в кримінальному провадженні, а саме:

1) у ст. 6 закону встановлювалась триінстанційна система розгляду справ на предмет законності судових рішень. Зокрема, зазначалося, що «для забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розгляду справ, законності судових рішень в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій»;

2) ст. 18 закріплювала систему судів загальної юрисдикції. Так, було передбачено, що систему судів загальної юрисдикції складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди, Апеляційний суд України; 3) Касаційний суд України; 4) вищі спеціалізовані суди; 5) Верховний Суд України.

Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що касаційне оскарження судових рішень має досить давню історію; воно у своєму історичному розвитку зазнало багато змін, які, зокрема, стосуються касаційних підстав перегляду; переліку осіб, які мають право на касаційне оскарження чи внесення касаційного подання; судових інстанцій, які наділені повноваженнями перегляду справ у касаційному провадженні. Проте своєї природи не змінило: ще з часів козаччини основним його завданням було перевірка судових рішень нижчестоящих інстанцій щодо правильності застосування закону, що свідчить про її стабільний характер.

У зв'язку з цим, ми можемо виділити п'ять історичних періодів становлення касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, в такій послідовності: 1) кінець XV ст. – 1832 рр. – початковий етап становлення касаційного перегляду судових рішень, рецепція норм німецького та польського права, що в подальшому стало підґрунтям до розвитку касаційного провадження на території України 2) 1832 – 1960 рр. - створення нормативно-правової бази щодо запровадження «змішаної» касації на теренах сучасної України; 3) 1939 – 1960 рр. - відхід від

загальноприйнятих принципів правосуддя: застосування спрощеного провадження, відсутність вищих судів, існування квазісудових репресивних органів, (зокрема, касаційна інстанція трансформувалась у наглядову) 3) 1960 рр. – 2012 рр. – поступова демократизація правосуддя з відновленням його основоположних принципів; 5) 2012 р. – теперішній час – прийняття КПК України, який змінив процедуру касаційного оскарження судових рішень.

На основі сказаного також можна виокремити особливості касаційного перегляду судових рішень через призму його історичного розвитку з метою подальшого реформування [38, с. 310]. Враховуючи викладене вище, відмітимо, що кримінальне провадження в суді касаційної інстанції, в часи його безпосереднього запровадження на теренах сучасної України, мало такі основні ознаки: 1) підставами оскарження вважалося порушення норм матеріального та процесуального права, проте, що саме головне, вони повинні бути «важливими»; 2) суб'єкти оскарження визначалися відразу з урахуванням підстав, за наявності яких вони могли подавати касаційну скаргу; 3) особи, що приймали участь в касаційному розгляді справи, були наділені доволі широкими правами по висловленню своєї точки зору; 4) прокурор займав особливе становище в суді касаційної інстанції, оскільки виступав не як сторона у справі, а як представник органу законності; 5) існувала особлива процедура складання доповіді по справі; 6) в більшості випадків рішення по скаргі приймалися колегіально, а саме простою більшістю голосів. Однак коли цього не можна було досягти, то пріоритет спочатку надавався рішенню головуючого чи тому, що більш «поблажливіше» до обвинуваченого; 7) за рішенням, що оскаржується, може бути прийнята ухвала: про залишення в силі чи скасування вироку та направлення, у зв'язку з цим, справи на новий розгляд; 8) висновки суду касаційної інстанції для нижчестоящего суду при новому розгляді справи були обов'язковими; 9) не можна подавати повторно скаргу за тими ж самими підставами, що слугували передумовами для касаційного розгляду справи в перший раз.

1.2 Поняття, сутність та значення касаційного оскарження судових рішень в кримінальному провадженні

Характерною особливістю кримінального процесу України є законодавчо закріплена можливість відновлення прав осіб, які були порушені в процесі здійснення кримінального провадження [197, с. 42]. На сьогодні відновити свої права можна за допомогою апеляційного, касаційного оскарження судових рішень, провадження за нововиявленими обставинами та перегляду справи Верховним Судом України.

Особливої уваги заслуговує касаційне оскарження, оскільки воно забезпечує законність рішень і ухвал суду як першої, так і апеляційної інстанцій, тобто є заключною процедурою щодо захисту прав, свобод і охоронюваних законом інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, інших заінтересованих осіб і держави, а також захисту публічних інтересів [160, с. 87]. Підтримують цю позицію Є. М. Блажівський, А. М. Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Мірошніченко та Г. П. Власова. Порівнюючи апеляційне і касаційне провадження, науковці відзначають, що якщо апеляційне провадження полягає в тому, що переглядається рішення суду першої інстанції, яке не вступило в законну силу, при цьому апеляційний суд у разі однобічності або неповноти судового розгляду, невідповідності висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи може проводити судові слідство і виносити свій вирок (постанову), то у касаційного суду завдання дещо інші. Суд касаційної інстанції вирішує лише питання права, перевіряє додержання судами першої і апеляційної інстанцій правил судочинства [2]

Хоча ця стадія не є обов'язковою, вона – чи не основна гарантія захисту та відновлення прав особи, які були порушені на попередніх стадіях кримінального провадження.

Перед тим, як перейти до окремих проблем касаційного провадження, потрібно зазначити, що наука кримінального процесу виробила кілька

класифікацій інституту оскарження судових рішень. Так, М. Розін у своїх наукових працях вказував, що за своїм юридичним значенням оскарження поділяється на:

1) звичайне (вирізняється своїми окремими видами, підставами та обсягом, а також за колом осіб, які уповноважені на оскарження, яке може мати місце залежно від волі та розсуду заінтересованих осіб, причому їх право обмежене законом визначеним (преклюзивним) строком) і надзвичайне (може мати місце щодо рішень, які набрали чинності, воно не обмежене жодними строками, проте ставиться законом в досить стислі межі);

2) деволютивне (перенесення до вищої судової інстанції виконання процесуальної функції, що була притаманна суду першої інстанції, до того самого рішення, яке замінює попереднє рішення; або права особи можуть бути обмежені тільки розглядом правильності або неправильності першого рішення з точки зору його відповідності (матеріальної чи формальної) закону, а відтак – воно має своїм результатом тільки залишення в силі чи скасування цього рішення, але не постановлення нового рішення) і недеволютивне (направлення на новий розгляд справи до тієї самої інстанції, яка і постановила рішення);

3) суспензійне (оскарження, яке зупиняє дію судового рішення) та несуспензійне (не перешкоджає настанню юридичних наслідків).

Виходячи з цієї класифікації, потрібно зазначити, що всі вітчизняні форми перегляду підпадають під вказану класифікацію як в повному обсязі, так і як виняток [144, с. 216]. Зокрема, касаційне оскарження судових рішень є саме надзвичайним і недеволютичним видом перегляду судових рішень

Зазначимо, що для аналізу будь-якого явища чи процесу потрібно встановити внутрішню сутність, визначити його основні ознаки. Для ґрунтовного осмислення норм КПК України щодо касаційного оскарження варто звернути увагу на його дефініцію.

В українській мові слово «касація» розуміється як перегляд, скасування вищою судовою інстанцією судової ухвали, вироку, що не набрали законної

сили [20, с. 227]. В юридичній енциклопедичній літературі касацію (пізнолат. *cassatio* – підміна, скасування) розуміють як одну з форм оскарження вироків, рішень, постанов і ухвал суду першої та апеляційної інстанції, що набрали законної сили [19, с. 349]; форму процесуальної реалізації права касаційного оскарження вироків і рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили [205., с. 59]. Словник бізнес-термінів визначає касацію як прохання про перегляд, оскарження, опротестування або скасування судового рішення; перегляд, скасування судового рішення нижчої інстанції вищестоящою інстанцією із-за порушення законів або недотримання правил судочинства [155]. За словником С. І. Ожегова касація – це перегляд або скасування судового рішення вищестоящої судової інстанції, яке не вступило в законну силу, за скаргою сторін або протесту прокурора [106, с. 673].

З приводу визначення поняття касаційного оскарження судових рішень думки науковців різняться. Зокрема, В. І. Маринів підкреслює, що касаційний перегляд судових рішень є стадією здійснення правосуддя з перевірки відповідності судових рішень нормам матеріального і процесуального права, тобто з перевірки юридичної сторони справи [95., с. 189].

В. В. Назаров та Г. М. Омеляненко під касаційним оскарженням розуміють врегульовану кримінально-процесуальним законом діяльність по оскарженню вироків, постанов, ухвал суду першої інстанції і апеляційних ухвал, які набрали законної сили, розгляд судом вищої інстанції кримінальних справ за касаційними скаргами та поданням прокурора в їх межах і вирішення питання щодо законності та обґрунтованості оскаржених вироків, постанов, ухвал [166, с. 487].

Після прийняття КПК України деякі вчені (Л. М. Лобойко, А. В. Молдован, В. Я. Тацій, Л. В. Юрченко) вже мають певні напрацювання в частині касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. Так, А. В. Молдован вважає, що касаційне провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суд вищого рівня перевіряє за

касаційними скаргами судові рішення апеляційних судів і ухвали апеляційних судів, постановлені щодо цих вироків, які набрали законної сили [99, с. 259].

Л. М. Лобойко стверджує, що під касаційним провадженням слід розуміти стадію кримінального процесу, змістом якої є перегляд (перевірка) за касаційними скаргами сторін рішень судів першої та апеляційної інстанцій [90].

Л. В. Юрченко розглядає касаційне провадження як стадію кримінального процесу, яка виникає й існує тільки в результаті реалізації кимось із представників сторін свого диспозитивного права на касаційне оскарження судових рішень [206, с. 358].

На думку В. Я. Тація, касаційне провадження є важливою стадією у кримінальному провадженні, що забезпечує право особи на оскарження судового рішення суду першої інстанції після його перегляду в апеляційному порядку та вирокі або ухвали апеляційного суду щодо цих рішень [79].

Є. М. Блажівський, А. М. Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Мірошніченко, Г. П. Власова зазначають, що касаційне провадження – це врегульована законом діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ із розгляду касаційних скарг на судові рішення, постановлені місцевими та апеляційними судами, які набули чинності та які не набули чинності [2]

Вказуємо, що ці визначення стосуються касаційного провадження як окремої стадії кримінального процесу, проте касаційне оскарження судових рішень є поняттям вузьчим за касаційне провадження. Ми пропонуємо власну дефініцію цього поняття, закріпивши його у ч. 1 ст. 424 КПК України: «Касаційне оскарження судових рішень – це порядок подання касаційної скарги у встановленому цим Кодексом порядку щодо перевірки судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій, які набули законної сили, вимогам закону задля захисту та відновлення порушених прав учасників кримінального провадження».

Звертаємо увагу на те, що для того, щоб повністю розкрити соціальну та правову сутність касаційного осепрження, необхідно визначити особливості та принципи його здійснення. Для початку виокремимо особливості касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні.

У деяких словниках ми можемо віднайти таке визначення особливостей: це характерна риса, ознака, властивість кого-, чого-небудь [156, с. 779.] Словник Ушакова визначає «особливість» як «характерное свойство, отличающее от других, остальных» [191, с. 54]

Ю. О. Фідря під особливостями касаційного оскарження судових рішень розуміє основні процесуально-правові положення, які виражають його специфіку, процесуальні форми, в яких це провадження здійснюється, а також розкривається сутність такого оскарження [193, с. 240].

На основі сказаного, можна зробити висновок, що особливостями касаційного оскарження є всі ті ознаки, які відрізняють його від інших процедур з одного боку і характеризують його як окрему з них з іншого [39].

Слід зазначити, що проблема визначення особливостей касаційного оскарження судових рішень не є новою і досліджувалась науковцями протягом багатьох років. При цьому для виокремлення процесуальних особливостей касаційного оскарження науковці застосовували різні підходи: порівняльний аналіз норм, які регламентують перегляд судових рішень [107, с. 91], зіставлення двох видів касації, що існують у світовій практиці: чистої та змішаної [92, с. 131] тощо.

Ю. М. Грошевий до особливостей касаційного оскарження відносить:

1) свободу оскарження – кожний суб'єкт, якому за законом надано право внесення касаційної скарги чи касаційного подання, може скористатися цим правом;

2) специфічність предмета оскарження – оскарженню підлягають рішення місцевих судів, які набрали законної сили та рішення апеляційних

судів, які винесені ними як судом першої інстанції або як судом апеляційної інстанції, які не набрали законної сили;

3) специфічний порядок перевірки касаційним судом законності та обґрунтованості судового рішення, який здійснюється без проведення судового слідства;

4) дію правила про недопустимість повороту до гіршого протягом усього перегляду справи у касаційному порядку;

5) ревізійні начала перевірки судом касаційної інстанції справи, які полягають у тому, що касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними в справі і додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене [75].

І. Л. Петрухін виділяє такі особливості касаційного оскарження: свобода оскарження; поєднання перевірки законності і обґрунтованості вироку; ревізійний характер перевірки; обмеження можливості використання додаткових матеріалів у справі; заборона «повороту до гіршого» для засудженого чи виправданого [187, с. 412].

На думку К. Ф. Гуценка, касаційному оскарженню притаманні такі особливості: свобода оскарження вироків; ревізійний характер касаційної перевірки; перевірка як законності, так і обґрунтованості судових рішень; подання (витребування) нових (додаткових) матеріалів; заборона «повороту до гіршого»; широкі повноваження суду касаційної інстанції [188, с. 418–423].

О. П. Рижаков до особливостей касації відносить: свободу оскарження; суворо визначену форму приводу до початку касаційного провадження; перевірку законності та обґрунтованості судових рішень; можливість подання до суду касаційної інстанції додаткових матеріалів; широкі повноваження суду касаційної інстанції; недопустимість погіршення становища засудженого чи виправданого [146, с. 551–554].

На думку В. І. Шишкіна та Р. О. Куйбіди, касація в Україні повинна характеризуватися такими рисами: касаційний перегляд судового рішення

може мати місце лише після його апеляційного перегляду; правом на касаційне оскарження мають бути наділені всі особи, на чиї права та обов'язки безпосередньо впливають судові рішення першої і (або) апеляційної інстанцій, та їхні представники; касаційна інстанція не досліджує докази і не може дійти висновку про існування інших фактів, ніж ті, що встановлені в судових рішеннях попередніх інстанцій, чи неіснування таких фактів; суд касаційної інстанції переглядає судові рішення в межах оскарження, а при ухваленні судового рішення не зв'язаний вимогами касації; суд касаційної інстанції може вирішити справу в порядку письмового провадження за відсутності клопотань осіб, які беруть участь у справі, про перегляд справи у судовому засіданні [200, 18–22].

Слушною є думка Л. М. Лобойка щодо особливостей касаційного оскарження судових рішень. Вчений стверджує, що провадження у касаційній інстанції здійснюється з урахуванням таких особливостей.

- 1) свобода касаційного оскарження судових рішень;
- 2) перевірка законності оскаржуваною рішення;
- 3) перевірка законності судового рішення тільки в межах поданої касації;
- 4) заборона провадити судове слідство;
- 5) заборона повороту до гіршого [92, с. 45].

Свобода касаційного оскарження є одним із проявів загального конституційного положення про право громадян оскаржити дії державних органів і посадових осіб (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України). Свобода касаційного оскарження гарантує права і законні інтереси учасників процесу та певною мірою зумовлює ефективність діяльності суду другої інстанції. Резолютивний порядок касаційного оскарження, при якому скарга автоматично переносить справу на розгляд вищестоящего суду, є «постачальником» справ для касаційної інстанції. Без ініціативи касатора вищестоящий суд не може втрутитися в справу, яка розглядалася

нижчестоящим судом, і усунути допущені по ньому помилки і порушення [76, с. 34; 77, 23].

Кримінальний процесуальний закон наділяє широке коло зацікавлених в справі осіб правом касаційного оскарження судових вироків. Законодавче закріплення розгорнутого переліку осіб, які мають право на касаційне оскарження судових рішень є найважливішою гарантією забезпечення цього права [49, с. 111].

Перевірка законності оскаржуваного рішення означає те, що суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування кримінального закону та дотримання норм кримінального процесуального закону. Тобто, не маючи повноважень щодо встановлення істини у справі, касаційний суд має право перевірити лише «правову» сторону судового рішення. За результатами цього приймається рішення про скасування, зміну судового рішення або призначення нового розгляду справи у суді першої чи апеляційної інстанцій.

До особливостей касаційного оскарження відноситься і *перевірка законності судового рішення тільки в межах поданої касації*. Це загальне положення має виняток: якщо розгляд касації дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, щодо яких касаційна скарга не надійшла, суд касаційної інстанції зобов'язаний ухвалити таке рішення.

Заборона провадити судове слідство є однією із особливостей касаційного оскарження. Це правило є притаманним для касації, оскільки завданням її не є «перевирішення» кримінального провадження на підставі нових фактичних обставин, які здобуваються під час судового слідства [78, с. 49].

Заборона повороту до гіршого означає те, що суд касаційної інстанції, так як і суд апеляційної інстанції, позбавлений повноважень своїм рішенням погіршувати становище засудженого навіть у тому разі, якщо питання про це ставилося у касаціях учасників з боку сторони обвинувачення.

З приводу цього в статті 437 КПК України проголошено принцип недопустимості погіршення правового становища виправданого та засудженого, який означає, що суд касаційної інстанції не має права застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання [80]. На думку Ю.П. Ковбаси, заборона «повороту на гірше» виступає важливою гарантією права засудженого (виправданого) на захист, свободи оскарження вироку і, водночас, гарантією правосуддя, оскільки є ефективним засобом виявлення і виправлення порушень закону в діяльності органів досудового розслідування і судів першої та апеляційної інстанції [66, с. 138].

Винятком з правила є касаційна скарга прокурора, потерпілого чи його представника щодо оскарження обвинувального вироку, ухваленого судом першої чи апеляційної інстанції, ухвали суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції у зв'язку з необхідністю застосувати більш тяжке покарання до засудженого [80]. Разом з тим, слушно зазначає Ю. П. Ковбаса, було б логічно поширити вказані вище положення закону і на інших осіб, щодо яких винесено судові рішення судом першої чи апеляційної інстанції (зокрема, на осіб, щодо яких прийнято рішення про закриття справи, про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру та інші).

Короткостроковість термінів подання касації є відносною. Терміни подання касації порівняно з термінами подання апеляції є більшими. В Україні він становить три місяці з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції. Після проголошення рішення цим судом ступінь правової визначеності у кримінальному провадженні стає більшим, а тому немає нагальної потреби змушувати відповідних учасників поспішати з поданням касації. На збільшення строку подання касації порівняно зі строком подання апеляції впливає й те, що суд касаційної інстанції є більш віддаленим від місцевого і апеляційного судів.

Недопустимість перегляду в касаційному порядку рішень, ухвалених судами в межах стадії досудового розслідування (про обшук, тримання під вартою тощо). Надання права на касаційне оскарження рішень досудового розслідування могло б завдати шкоди реалізації засади розумності строків кримінального провадження [91].

На основі сказаного можна виокремити деякі особливості касаційного провадження, які мають вагоме значення на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства – свободу касаційного оскарження судових рішень, ревізійний характер перевірки та відсутність судового слідства. Ці особливості відрізняють перегляд судових рішень у касаційній інстанції від інших стадій кримінального провадження.

Проте варто звернути увагу і на інші особливості касаційного провадження, які лише частково досліджувались науковцями. Однією з таких особливостей є також *розгляд касаційної скарги спеціально уповноваженим суб'єктом – Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних та кримінальних справ.* Зазначимо, що до 1 листопада 2010 року судом касаційної інстанції був Верховний Суд України. Указом Президента України від 12 серпня 2010 року № 810/2010 «Про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ» (далі – ВССУ) був створений вказаний суд [123], основними повноваженнями якого є розгляд справ цивільної та кримінальної юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законом; аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики; надання методичної допомоги судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції і законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; надання спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційних роз'яснень з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції [133]. Вважаємо, що створення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ було необхідною передумовою

реформування судової системи і є виправданим як з наукової так і практичної точок зору.

Другою особливістю касаційного оскарження є *специфічний об'єкт оскарження – рішення суду, яке набрало законної сили.*

Так, відповідно до чинного КПК України касаційна скарга може бути подана на вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції [80], тобто на рішення, що набрали законної сили, на відміну від КПК 1960 року.

Ще одна особливість касаційної інстанції – касаційна інстанція при здійсненні правосуддя у кримінальних справах *має високий ступінь владності*, що виявляється у:

- 1) праві скасування або зміни вироку, постанови і ухвали;
- 2) праві давати нижчестоящим судам обов'язкові для них вказівки.

Зважаючи на нове законодавство, до особливостей касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні ми також відносимо *можливість здійснення письмового касаційного провадження.* Вперше в КПК України закріплено норму про здійснення спрощеного порядку касаційного оскарження у вигляді письмового касаційного провадження. Відповідно до статті 435 КПК України Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ має право ухвалити судові рішення за результатами письмового провадження за відсутності учасників провадження. Такий розгляд касаційної скарги можливий лише за умови заявлення клопотання про здійснення письмового провадження всіма учасниками судового провадження [80].

Варто зазначити, що законодавче закріплення письмового касаційного провадження в науковій доктрині сприймається неоднозначно, хоча вчені позитивно оцінюють таке нововведення. Зокрема, К. В. Легких стверджує,

що письмове касаційне провадження є спрощеним різновидом касаційного провадження, за допомогою якого в більшій мірі реалізуються засади диспозитивності та змагальності в кримінальному провадженні [87]. На думку науковця, основне завдання письмового касаційного оскарження – надання можливості економії процесу, незастосування атрибутики звичайного судового засідання при письмовому провадженні, економія часу учасників провадження та суду, зменшення навантаження на секретарів судового засідання та помічників суддів, з чим ми повністю погоджуємось.

М.І. Цуркан відносить письмове провадження до форм заочного розгляду і вирішення справи в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції без виклику сторін або без їх участі на основі наявних у суду матеріалів [89]

Проте серед науковців не всі підтримують можливість здійснення провадження без виклику осіб. Зокрема, на думку В.Н. Захарова, виклик на судові засідання забезпечує безпосередню участь у процесі осіб, які мають юридичний інтерес у провадженні. А це, у свою чергу, дозволяє їм реально здійснювати їх права, активно впливати на хід судового розгляду [54, с. 10].

Незважаючи на неоднозначне ставлення до такої процесуальної дії, підтримуємо думку К. В. Легких, що необхідність застосування письмового касаційного провадження викликана можливістю економії процесу. Письмове касаційне провадження дозволяє суду касаційної інстанції розглядати справи без застосування загальних правил; письмове касаційне провадження значно економить час, який в звичайному порядку витрачається на виклик учасників касаційного провадження, використання зали судового засідання, застосування технічної фіксації під час провадження тощо. Хоча в касаційному провадженні відсутня така складова як судові дебати, проте законодавець надав можливість учасникам судового розгляду висловлювати свої доводи, що по суті надає учасникам касаційного провадження можливість підготувати та проголосити судову промову (виступ в дебатах) замість доводів, як це передбачено КПК України [87].

Зазначимо, що обов'язковою умовою застосування процедури письмового касаційного провадження є відмова всіх учасників провадження від участі в судовому засіданні, тобто письмове касаційне провадження звільняє суд від необхідності вислуховування та оцінки доводів учасників процесу.

Письмове касаційне провадження може здійснюватись за наявності певних умов: 1) особа, яка подала касаційну скаргу, безпосередньо в ній або в доданому до касаційної скарги клопотанні вказала про своє небажання бути присутньою під час касаційного розгляду; 2) особа, яка подала заперечення на касаційну скаргу, безпосередньо в такому запереченні або в доданому до нього клопотанні вказала про те, що вона не бажає брати участь у касаційному провадженні, або нічого не зазначила про це у своєму запереченні; 3) участь таких учасників судового провадження відповідно до вимог процесуального закону не є обов'язковою; 4) відсутні підстави для прийняття судом касаційної інстанції рішення щодо обов'язкової участі учасника судового провадження; 5) сторони судового провадження були вчасно повідомлені про місце, дату та час касаційного розгляду, але до його початку повідомили про своє небажання бути присутніми під час його розгляду або не з'явилися в судове засідання та не повідомили про причини своєї неявки. Лише за сукупності вказаних умов можливе письмове касаційне провадження.

На основі сказаного можемо виокремити ознаки письмового провадження: 1) законодавством закріплена гарантія забезпечення прав учасників провадження (лише за наявності клопотання всіх учасників провадження перегляд судових рішень можливий за їх відсутності); 2) це значно скорочує процедуру оскарження судових рішень [24, с. 217]. Крім того, Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 року «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» визнає допустимим використання письмового провадження як дієвого інструмента спрощення провадження [109, с. 117].

Отже, письмове касаційне провадження – це обговорення суддями касаційної скарги заперечень на касаційну скаргу, інших документів та матеріалів за відсутності осіб, яких їх подали, без заслуховування доводів учасників провадження, без застосування фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження з обов'язковим постановленням ухвали за результатами такого розгляду [87]. Ми можемо зробити висновок, що нове кримінальне процесуальне законодавство певною мірою спрощує процедуру касаційного оскарження судових рішень (подання касаційної скарги безпосередньо до суду касаційної інстанції; можливість здійснення письмового касаційного провадження), що дає змогу економити час і кошти. Вважаємо, що законодавче закріплення письмового касаційного провадження є ще однією гарантією перегляду судових рішень у касаційному порядку.

Діяльність судових органів, яка спрямована на забезпечення відновлення порушених прав та свобод, повинна базуватися на певних умовах, що складають основу протидії злочинності та які використовують учасники кримінального провадження в своїй діяльності [122]. Зазначимо, що виокремлення таких умов дасть змогу закріпити основні критерії касаційного оскарження, від рівня дотримання яких залежить стабільність та ефективність механізму відновлення порушених прав та свобод осіб.

Як слушно зазначають Ю. М. Грошевий та В. М. Хотенець, стадія касаційного перегляду побудована і діє на підставі загальних та єдиних принципів (засад) кримінального процесу. Будь-яку спробу виділити особливі принципи для окремих стадій кримінального процесу не можна визнати вдалою. Якими б значними не були ті або інші процесуальні правила для окремих стадій процесу, в них завжди одержує свою реалізацію той чи інший принцип кримінального процесу [75].

Проте, враховуючи особливості здійснення касаційного провадження, можемо стверджувати, що перегляд судових рішень у касаційному порядку здійснюється на основі певних умов. У зв'язку з цим, ми можемо виділити

такі умови, які в більшій мірі притаманні стадії касаційного провадження. Про таку необхідність зазначають і 49 % опитаних науково-педагогічних працівників.

Процесуальна економія стала предметом наукових досліджень таких науковців як: О. В. Баулін, Н. Р. Бобечко, І. В. Вернидубов, Г. П. Власова, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, О. Ю. Костюченко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, Т. М. Мірошніченко, В. Т. Нор, П. І. Репешко, І. О. Сопронюк, В. М. Тертишник, В. П. Шибіко, Г. В. Юркова, Ю. П. Янович тощо.

І. О. Сопронюк, зокрема зазначає, що встановлення відповідності процесуальної економії усім критеріям засад (принципів) кримінального процесу дозволяє стверджувати про те, що за своєю природою процесуальна економія при провадженні у кримінальних справах належить до принципів кримінального судочинства [161, с. 9]. Така позиція притаманна і Г.П. Власовій.

Під процесуальною економією слід розуміти таке: кримінальне провадження повинно будуватись та здійснюватись на засадах бережного та раціонального використання процесуальних засобів, часу та сил суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності з одночасним забезпеченням правильного застосування кримінального процесуального законодавства з метою успішного виконання завдань кримінального провадження [161, 10].

Г. П. Власова зазначає, що процесуальна економія реалізується, в першу чергу, під час здійснення спрощеного кримінального провадження. До ознак такого принципу можна віднести: зменшення навантаження на слідчих і суддів; забезпечення суттєвого скорочення проміжку часу від моменту вчинення кримінального правопорушення до його судового розгляду і прийняття рішення; швидке розв'язання конфлікту, що виник між потерпілим і злочинцем унаслідок вчиненого кримінального правопорушення [24, с. 218]. Таке положення підтверджується і 87 % опитаних суддів та прокурорів.

Отже, процесуальна економія на стадії касаційного провадження має вагомe значення, адже нормативне закріплення письмового провадження відповідає всім ознакам такої засади: зменшення навантаження на суддів, економія коштів, пришвидшення касаційного перегляду судових рішень.

Для умов оскарження судових рішень характерна *оптимальність*, яка забезпечує належний захист суб'єктивних прав при найменшій кількості інстанцій та способів оскарження. Іншими словами, касаційне оскарження судових рішень є необхідною умовою для забезпечення захисту прав і свобод людини, навіть при наявності апеляційної інстанції. Це зумовлено необхідністю перевірки судових рішень, зокрема, через можливість судових помилок. Хоча у науковій літературі наводиться критика існування кількох можливих способів оскарження як фактору, що не відповідає потребам практики. Однак при цьому не береться до уваги гарантована Конституцією України можливість апеляційного та касаційного оскарження, що є істотною складовою права на судовий захист [17, с. 57]. Скоріше, слід відзначити деяку переорієнтацію таких засобів. Наявність трьох судових інстанцій повністю задовольняє потреби правосуддя.

Важливою умовою сучасної системи перегляду судових рішень є *функціональність*, яка виявляється у тому, що кожен спосіб оскарження виконує власні функції. Так, В. І. Шишкін відзначає дотримання в організаційних структурах жорсткої класифікації за етапністю провадження у справах (перша, апеляційна, касаційна інстанції) одним із доктринальних напрямів щодо організації судового устрою з урахуванням вимог Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини [199, с. 78].

На основі сказаного, можна стверджувати, що касаційному оскарженню притаманні певні функції, які необхідно визначити для того, щоб встановити значення цієї стадії кримінального провадження.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, термін «функція» тлумачиться як «робота кого-, чого-небудь,

обов'язок, коло діяльності когось, чогось; призначення, роль чогонебудь» [21, с. 1320]. У загальному значенні кримінальна процесуальна функція – це коло, основні напрями діяльності учасників кримінальних процесуальних відносин, що забезпечують реалізацію завдань кримінального провадження [1, с. 219–224]. М. М. Видря вважає, що функція кримінального процесу – це встановлена і спрямована законом діяльність компетентного органу або учасника процесу зі здійснення завдань кримінального провадження [27, с. 78].

Зважаючи на особливості касаційного провадження ми можемо виділити його функції:

1) *регулятивна* – знаходить свій вираз у формі нормативних або правозастосовчих актів, здійснюється у конкретних кримінальних процесуальних правовідносинах, встановлює правовий статус, правосуб'єктність учасників касаційного провадження, визначає компетенцію державних органів і юридичних осіб. Тобто її основне соціальне призначення – регулювання суспільних відносин [32, с. 169]. Особливості цієї функції полягають, перш за все, в установленні позитивних правил поведінки, організації суспільних відносин, координації соціальних взаємозв'язків.

Найбільш характерними елементами здійснення регулятивної функції права є:

– визначення нормами права можливості подання касаційної скарги особами, права яких були порушені на попередніх стадіях кримінального провадження;

– закріплення і зміна правового статусу осіб під час касаційного провадження у кримінальному провадженні;

– визначення компетенції державних органів, у тому числі, й компетенції посадових осіб щодо касаційного перегляду судових рішень у кримінальному провадженні;

- визначення юридичних факторів, спрямованих на виникнення, зміну і припинення правовідносин під час касаційного оскарження судових рішень;
- встановлення конкретного правового зв'язку між суб'єктами права (регулятивні правовідносини).
- визначення оптимального типу правового регулювання стосовно до конкретних суспільних відносин.

Отже регулятивну функцію можна визначити як обумовлений її соціальним призначенням напрям правового впливу, що виражається у встановленні позитивних правил поведінки, наданні прав і покладенні юридичних обов'язків на суб'єктів права під час касаційного оскарження судових рішень.

2) *захисна* – касаційне провадження спрямоване, в першу чергу, на охорону прав та інтересів осіб від неправомірних рішень нижчестоящих судів. Ця функція кореспондується із ст. 3 Конституції України, в якій людина, її життя, здоров'я, честь та гідність проголошені найвищою соціальною цінністю [71].

3) *відновлювальна* – одним із завдань касаційного провадження є відновлення порушених прав учасників кримінального провадження нижчестоящими інстанціями. Касаційне оскарження судових рішень існує лише для того, щоб переглянути правову частину судових рішень на предмет порушення прав чи інтересів учасників кримінального провадження.

Реалізація відновлювальної функції нерідко здійснюється в формі скасування прийнятого правового акта або вчинення юридично значимої дії (зокрема, суд касаційної інстанції має право скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження, скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції, змінити судові рішення) [33, с. 65].

Зазначимо, що норми, спрямовані на відновлення порушених прав і свобод особи, містяться як у міжнародно-правових актах, так і в багатьох внутрішньодержавних документах. Наприклад, ст. 8 Загальної декларації

прав людини встановлює: «Кожна людина має право на ефективне відновлення прав». Відповідні норми є важливим гарантом відновлення особи під час кримінального провадження. Саме тому слід погодитися з визначенням відновлювальної функції як відносно відокремленого впливу комплексу правових засобів на волю, свідомість і поведінку осіб, спрямованого на приведення суб'єктів права в колишній стан, яке було порушено неправомірними діями інших суб'єктів права.

4) *гарантійна* – забезпечує реалізацію конституційного принципу захисту прав та інтересів осіб у судовому порядку. Існування на законодавчому рівні можливості подання касаційної скарги на судові рішення, яке набрало законної сили, підтверджує гарантування державою забезпечення захисту прав та свобод осіб.

Навіть при допущенні помилок судами першої чи апеляційної інстанції законом передбачено касаційне провадження, що здійснює перевірку судових рішень, чим забезпечує захист прав та інтересів осіб. Саме тому ця стадія виступає гарантією прав і законних інтересів не тільки засудженого чи виправданого, а й потерпілого, цивільного позивача та інших учасників кримінального провадження.

Отже, касаційним оскарженням судових рішень є право подання касаційної скарги у встановленому КПК України порядку щодо перевірки судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій, які набули законної сили, вимогам закону задля захисту та відновлення порушених прав учасників кримінального провадження.

На основі сказаного, значення касаційного оскарження рішень суду полягає у:

- 1) контролі за діяльністю судів нижчого рівня, а тому формує однакове застосування ними законів на всій території України;
- 2) гарантуванні неможливості незаконного засудження особи;

3) гарантуванні прав і законних інтересів не тільки засудженого чи виправданого, а й потерпілого, цивільного позивача та інших учасників кримінального процесу;

4) узагальненні з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні справ практики застосування матеріального і процесуального закону;

5) забезпеченні виправлення помилок, яких припустилися суди першої та (або) другої інстанцій.

1.3 Нормативно-правове забезпечення касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні

Кожна людина має право на судовий захист. Це право гарантоване нормами національного і міжнародного законодавства та полягає у безумовному забезпеченні захисту прав, свобод та законних інтересів людини незалежним і безстороннім судом [71].

М. Р. Аракелян зазначає, що зміст цього права складається з таких елементів: доступність правосуддя; право на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень; незалежність і неупередженість суду; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; право на захист; публічність судового розгляду; розгляд справи в найкоротший строк, що передбачений законом [4, с. 19].

Проте судді, припускаючись значних помилок, не завжди приймають справедливе рішення. Це пов'язано з високим рівнем завантаженості суддів, відсутністю необхідного досвіду тощо. Саме тому чинним КПК України передбачено можливість перегляду судових рішень в вищестоящих інстанціях [25].

Зазначимо, що після прийняття КПК України у 2012 році з'явилося три судові стадії, предметом перегляду яких є рішення, що набрали законної сили. Це провадження у суді касаційної інстанції, у Верховному Суді

України та за нововиявленими обставинами [28, с. 13]. Проектом Закону України «Про судоустрій та статус суддів» № 4734 від 02.06.2016 року функції суду касаційної інстанції передаються новоствореному Верховному Суду [104].

Особливої уваги заслуговує перегляд судових рішень у касаційній інстанції, адже оскарження судових рішень є однією з гарантій відновлення, захисту та реалізації прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Перегляд судових рішень у касаційній інстанції повинен бути спрямований на виправлення судових помилок, забезпечення однакового і правильного застосування законів та сприяння досягненню мети правосуддя [42, с. 100].

Слід зазначити, що інститут касації в кримінальному провадженні є не повністю дослідженим. Аналіз деяких положень касаційного перегляду судових рішень здійснювали І. В. Вернидубов, Ю. М. Грошевий, М. В. Давидов, М. А. Жадяєва, О. Р. Ідрісов, В. Б. Калмиков, Є. Г. Коваленко, О. Ю. Костюченко, Р. А. Куйбіда, Л. М. Лобойко, Є. Г. Мартинчак, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, Г. М. Омеляненко, П. П. Пилипчук, В. А. Познанський, А. Л. Ривлін, Н. П. Сиза, М. І. Сірий, М. С. Строгович, О. А. Сухова, О. М. Таран, І. Я. Фойницький, В. П. Шибіко, Л. В. Юрченко та інші.

Аналізуючи норми національного та міжнародного права ми дійшли висновку, що касаційне оскарження рішень суду передбачено невеликою кількістю нормативно-правових актів.

Зокрема, такий підхід закріплено у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції) відповідно до якої кожен, кого засуджено за вчинення кримінального правопорушення, має право на перегляд його справи вищестоящим судом [131].

У юридичній літературі наголошується, що при буквальному розумінні вказаної конвенції можна зробити висновок, що вона прямо не закріплює право зацікавленої особи на вирішення судом спору про права й обов'язки,

окреслюючи виключно вимоги справедливості. В той же час, очевидно, що якщо в особи відсутній доступ до правосуддя, решта гарантій права на справедливий судовий розгляд стають недосягнутими.

Враховуючи цю позицію, Європейський суд з прав людини виокремив принцип «права на доступ», який випливає з положень ч. 1 ст. 6 Конвенції: держава гарантує кожному право на звернення до суду з будь-якою вимогою, що стосується спору про його права й обов'язки («право на суд»). Порухення права на суд, одним з аспектів якого є право на доступ до правосуддя, має місце в тих випадках, коли особа, обґрунтовано вважаючи незаконним втручання будь-яких інших осіб у здійснення своїх прав, не має можливості звернутися з відповідним позовом до суду, що відповідає вимогам ч. 1 ст. 6 Конвенції. Крім того, право на доступ до правосуддя повинно не тільки формально визнаватися, але й бути «ефективним» [55].

Хоча право на доступ до правосуддя і складає лише один з аспектів права на суд, саме це право робить можливою реалізацію інших вимог справедливого судового процесу [36, с. 589]

Тому В. В. Комаров та Н. Ю. Сакара пропонують виділяти такі основні складові елементи права на справедливий судовий розгляд:

- 1) необтяжений юридичними й економічними перешкодами доступ до судової установи;
- 2) належна судова процедура;
- 3) публічний судовий розгляд;
- 4) розумний строк судового розгляду;
- 5) розгляд справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом [120, с. 16.].

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначається також принцип розгляду справи компетентним і справедливим судом. Слушною є думка О. М. Овчаренко, яка зазначає, що якщо законодавством передбачена можливість судового розгляду справи декількома інстанціями, то недостатньо, щоб тільки суд першої інстанції діяв

у повній відповідності з вимогами справедливого правосуддя. Необхідно, щоб розгляд справи в судах вищих інстанцій відповідав цим вимогам [105, с. 37.].

Така думка науковця кореспондується із практикою. У рішенні у справі «Екбатані проти Швеції» від 26.05.1988 року вказується: «У відповідності з практикою Суду до держави, де створені апеляційні або касаційні суди, висувається вимога забезпечити особам, що притягуються до відповідальності згідно із законом, користування в таких судах основними гарантіями, передбаченими нормами Конвенції» [105, с. 38].

У зв'язку з модернізацією процедури оскарження судових рішень і судової системи в цілому приділяється достатня увага моделям перегляду судових рішень в порядку кримінального провадження. На необхідність забезпечення зацікавленим особам права ефективного судового захисту при перегляді рішення звертав неодноразово увагу Європейський суд з прав людини [69, с. 36.]

Ще одним міжнародним актом, який забезпечує право осіб на касаційне оскарження судових рішень, є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ч. 5 ст. 14), який закріплює як основну засаду судочинства в кримінальному провадженні «забезпечення касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом» (п. 8 ч. 3 ст. 129). Кожний вирок суду може бути оскаржений уповноваженим законом учасником судового розгляду за своїм бажанням. Ніхто не може заборонити останньому подати касаційну скаргу. При цьому прокурор та його заступники в межах своїх повноважень мають право подати касаційну скаргу на вирок незалежно від їх участі в розгляді справи в суді першої інстанції, а помічники прокурора, прокурори управлінь і відділів можуть подавати касаційну скаргу тільки у справах, у розгляді яких вони брали участь [132].

Комітет міністрів Ради Європи в Рекомендації № R (2000) 2 з перегляду справ і відновлення провадження у справі на внутрішньодержавному рівні також передбачає право осіб на оскарження судових рішень. Проте у зв'язку

з рішеннями Європейського суду з прав людини не визначає, хто саме повинен звертатися зі скаргою. Беручи до уваги основну мету рекомендації – забезпечення адекватного захисту потерпілих внаслідок порушень зазначеної Конвенції, встановлених судом – можна зробити висновок, що лише вказані особи повинні мати право звертатися з необхідним клопотанням до компетентного суду або іншого внутрішньонаціонального органу [138, с. 69].

Як бачимо, Комітет міністрів Ради Європи не передбачає переліку суб'єктів права на перегляд судового рішення. Пріоритет законодавчого закріплення кола таких осіб Комітет відносить до національного законодавства Договірних Сторін. Проте ст. 8 Загальної Декларації прав людини передбачає право кожної людини на ефективне відновлення прав компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих конституцією або іншим законом [97, с. 194]. Це положення повною мірою стосується і права зацікавлених осіб на оскарження судових рішень по правилах, передбачених національним законодавством.

Право кожного на касаційне оскарження рішень суду як одне з базових положень здійснення судочинства визначається статтею 129 Конституції України. Встановлення такої важливої засади судочинства має на меті забезпечення виправлення вищестоящим судом помилок і порушень вимог закону, допущених під час кримінального провадження, гарантування прав і охоронюваних законом інтересів учасників судового процесу, утвердження законності і справедливості у кримінальному провадженні. Водночас право на оскарження судового рішення є засобом судового нагляду з боку касаційної інстанції за діяльністю судів нижчого рівня [71].

Враховуючи необхідність проведення судової реформи 7 липня 2010 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [133], який діє і на сьогодні. Вказаним Законом внесені ґрунтовні зміни в правове регулювання касаційного оскарження рішень суду у кримінальному провадженні, а саме: уточнена ступенева форма реалізації права на захист (у тому числі, й касаційна інстанція

створюється та функціонує з метою повноцінної реалізації особами права на захист). Зокрема, ст. 7 Закону встановлено, що «для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховний Суд України». Таким чином, закріплена триінстанційна система судочинства та окремим статусом було наділено Верховний Суд України.

Статтею ст. 14 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено також, що учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, встановлених процесуальним законом, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення, а також на перегляд справи Верховним Судом України [133].

Слід зазначити, що з прийняттям 7 липня 2010 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів» правова регламентація касаційного перегляду зазнала суттєвих змін. Якщо раніше функції касаційної інстанції здійснював Верховний Суд України, то після набрання чинності вказаним нормативним актом в Україні було створено окремий орган, уповноважений розглядати кримінальні справи в порядку касації – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ).

Крім того, змінено перелік судових рішень, які підлягають касаційному перегляду. Раніше КПК України передбачав можливість касаційного оскарження рішень апеляційного суду, винесених ним як судом першої інстанції [81], тобто, до підсудності апеляційних судів як судів першої інстанції були віднесені справи про злочини проти основ національної безпеки, злочини, за вчинення яких передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, а також справи особливої складності або особливої важливості. Прийняття Закону «Про судоустрій і статус суддів» потягло внесення змін до КПК України, згідно з якими всі кримінальні справи по першій інстанції мають право розглядати лише місцеві суди. Також було зменшено перелік рішень, які можуть стати предметом касаційного

перегляду, оскільки зникло поняття «вирок (ухвала, постанова) апеляційного суду, винесені ним як судом першої інстанції». З цього приводу слушною є думка В. І. Мариніва, який в свій час зазначав, що вказані зміни слід оцінювати як позитивні, оскільки такий підхід до законодавчого врегулювання підсудності кримінальних справ усунув існуючий раніше дисонанс у реалізації права на оскарження судового рішення, а саме: особам, чиї справи у першій інстанції були розглянуті місцевим судом, надавалось право оскаржити рішення двічі – спочатку в порядку апеляції, а потім, за потреби, у порядку касації. А ті особи, чиї справи у першій інстанції розглядав апеляційний суд, могли звертатися зі скаргою лише в суд касаційної інстанції. Із внесенням змін будь-яка особа може пройти всі передбачені законом стадії перегляду судового рішення незалежно від категорії справ, що, безумовно, сприяє утвердженню такої засади, як рівність перед законом і судом [95, с. 185.].

Відповідно до повноважень, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів», ВССУ розглядає справи цивільної та кримінальної юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законом; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику; надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції і законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції [111].

Проектом закону України № 3524 від 25.11.2015 року вносяться зміни до Конституції в частині правосуддя, які передбачають «деполітизацію і забезпечення незалежності судової влади». Зміни також передбачають створення нового Верховного суду, який виконуватиме функції суду касаційної інстанції [128]. Його структура, повноваження та порядок створення передбачаються у проекті нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 року №1402-VIII. Зокрема, відповідно до

проекту, Верховний Суд – найвищий суд у системі судоустрою України, до складу якого входять судді у кількості не більше двохсот. У складі Верховного Суду діють: 1) Велика Палата Верховного Суду; 2) Касаційний адміністративний суд; 3) Касаційний господарський суд; 4) Касаційний кримінальний суд; 5) Касаційний цивільний суд [104].

Зазначимо, що до 2012 року в КПК України 1960 року касаційному провадженню була присвячена окрема глава. Під ним розумілася самостійна стадія кримінального провадження, сутність якої полягає у перегляді (перевірці) за касаційною скаргою сторін чи касаційним поданням прокурора рішень місцевих судів, що набрали законної сили, та рішень апеляційних судів, постановлених ними як судами першої чи апеляційної інстанції, які не набрали законної сили [75, с. 435].

У касаційному порядку перевірялися: 1) вироки, ухвали і постанови апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції; 2) вироки і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку; 3) вироки місцевих судів, постанови (ухвали) цих судів у справах про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, інші постанови (ухвали), які перешкоджають подальшому провадженню у справі, ухвали апеляційного суду, постановлені щодо цих вироків, постанов (ухвал), крім випадків, коли апеляційною інстанцією зазначені рішення скасовано, а справу направлено на нове розслідування чи новий судовий розгляд [80].

Касаційні скарги на судові рішення апеляційного суду, подавалися протягом одного місяця з моменту проголошення вироку чи оголошення ухвали або постанови, які оскаржуються, а засудженим, який перебуває під вартою, – в той же строк з моменту вручення йому копії вироку чи постанови. Касаційні скарги на судові рішення суду першої інстанції подавалися протягом трьох місяців з моменту набрання ними законної сили [80].

З набранням чинності КПК України 2012 року касаційне провадження набуло іншого вигляду. Це стадія кримінального провадження, в якій суд

вищого рівня перевіряє за касаційними скаргами судові рішення апеляційних судів і ухвали апеляційних судів, постановлені щодо цих вироків, які набрали законної сили [99, с. 27].

Л. В. Юрченко виокремлює основні відмінності правового регулювання касаційного оскарження рішень за КПК України 1960 року та КПК України 2012 року. Новим законодавством передбачено, що перегляду в касаційному порядку підлягають рішення суду першої інстанції, які були переглянуті в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановленні щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції. Крім, ухвали слідчого судді, а також ухвали суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляції на таку ухвалу, які оскарженню в касаційному порядку не підлягають [206, с. 359]. На підставі сказаного, можна зробити висновок, що у касаційному порядку зараз можуть бути переглянуті лише судові рішення, які набрали законної сили, на відміну від КПК України 1960 року.

Зазначимо, що зазнали змін порядок та строки касаційного провадження. Якщо КПК України 1960 року визначав строк подачі касаційних скарг на вирок та постанови апеляційного суду протягом одного місяця з моменту проголошення вироку чи оголошення ухвали чи постанови, а на судові рішення місцевих судів – протягом 3 місяців з моменту набрання ними законної сили, то КПК України 2012 року встановлює один строк подачі касаційних скарг на судові рішення – три місяці з моменту проголошення судового рішення.

Відповідно до частини першої статті 426 КПК України 2012 року касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції – Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, на відміну від КПК України 1960 року, за яким касаційна скарга на вирок і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку подається через суд, який постановив вирок чи виніс ухвалу або постанову [80]. Касаційна скарга разом з її копіями та додатками в кількості,

необхідній для надсилання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження (вимога щодо копій касаційної скарги не поширюється на засудженого, який тримається під вартою), подається безпосередньо до суду касаційної інстанції. Якщо касаційна скарга надійшла до суду першої або апеляційної інстанцій, де знаходяться матеріали кримінального провадження або де перебували (у разі подання касаційної скарги до суду апеляційної інстанції після повернення останнім таких матеріалів до суду першої інстанції), то суд невідкладно (в день отримання або наступного дня) повертає її скаргникові із роз'ясненням встановленого законом порядку звернення до суду касаційної інстанції [79].

Проте варто вказати і на недоліки чинного КПК України в частині правового регулювання касаційного оскарження судових рішень. Так, глава 32 вказаного кодексу не закріплює положення про можливість прийняття касаційним судом нових документів, яких не було в матеріалах кримінального провадження [45, с. 105].

Таке положення містилося в КПК 1960 року, відповідно до якого особи мають право подати до касаційного суду документи, яких не було в справі з метою ствердження або спростування доводів, викладених у скарзі [81]. Надання нових документів здійснювалось на таких умовах:

- 1) заборона проведення слідчих дій для отримання таких матеріалів;
- 2) особа, яка подала нові матеріали, повинна вказати, яким шляхом вони були одержані та яке значення вони мають для вирішення справи.

Маючи право подати певні матеріали, особа отримує додаткову можливість ефективніше захистити свої права. Оскільки стадія касаційного перегляду судових рішень спрямована на всебічне забезпечення прав учасників кримінального провадження, вважаємо за необхідне повернути таку норму, закріпивши її в КПК України.

Проведене нами опитування свідчить про наявність ще однієї проблеми. На практиці учасники кримінального провадження досить часто зловживають своїм правом на касаційне оскарження судових рішень,

подаючи касаційну скаргу задля винесення кращого для них рішення (з метою призупинити виконавче провадження у справі або унеможливити виконання судової постанови взагалі), хоча, по суті, правових підстав для подачі скарги немає. Таку позицію підтвердили 167 опитаних прокурорів та суддів. Саме тому дуже важливо, щоб повноваження ВССУ, використовувалися виключно для виправлення суддівських помилок, що мали місце на попередньому судовому розгляді і вплинули на висновок при вирішенні справи по суті, а не для отримання нового, вигідного для себе рішення. Перегляд рішень суду в касаційному порядку не може використовуватися як «прихована апеляція» і сама можливість двох переглядів на один предмет спору не є підставою для повторного розгляду матеріалів кримінального провадження.

Для забезпечення засад ефективності та процесуальної економії важливою складовою касаційного провадження є застосування технічних засобів. Зважаючи на наукову нерозробленість з одного боку та практичну значущість з іншого, залишається проблемним питанням застосування відеоконференцзв'язку під час касаційного перегляду судових рішень.

Наразі видається доцільним та можливим застосування відеоконференцзв'язку за клопотанням зацікавленої особи як способу забезпечення можливості особистої участі під час розгляду справи судом касаційної інстанції.

На думку М. І. Смирнова в національному кримінальному провадженні відеоконференцзв'язок застосовується обмежено – лише як процесуальний захід забезпечення безпеки свідка, а цього, на думку науковця, недостатньо [157, с. 39]. Основна причина подібної ситуації полягає не стільки в технічному та фінансовому аспектах проблеми, скільки у відсутності державної політики щодо впровадження інформатизації в судочинство, у тому числі, в кримінальне процесуальне. Тільки завдяки ініціативі відомств, у зв'язку з їх функціональними завданнями і практичними потребами, досягнуто певних зрушень у цій сфері [152, с. 193].

Зазначимо, що кримінальним процесуальним законодавством передбачається можливість використовувати норми щодо здійснення процесуальних дій в режимі відеоконференції в суді першої інстанції (стаття 336 КПК України), які застосовуються в процесі касаційного перегляду судових рішень.

Проте хочеться відмітити, що касаційний перегляд рішень суду має свої специфічні особливості. Так, при розгляді в судах касаційних скарг за участю засуджених виникають труднощі, пов'язані з організацією їхнього конвоювання зі слідчих ізоляторів, охороною в суді й оплатою витрат за доставку засуджених до місця розгляду справи. Терміни розгляду скарг осіб, що тримаються під вартою, невиправдано затягуються, це призводить до порушень закону, конституційних прав громадян.

На основі сказаного ми пропонуємо внести зміни до КПК України щодо використання відеоконференцзв'язку під час касаційного провадження, відобразивши в цій нормі особливості використання відеоконференцзв'язку саме на цій стадії кримінального провадження.

Стаття 435-1 КПК України «Застосування відеоконференцзв'язку під час касаційного розгляду»:

1. З метою забезпечення оперативності касаційного провадження касаційний розгляд може здійснюватися в режимі відеоконференції.

2. Застосовувані в дистанційному судовому провадженні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження.

3. Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження.

4. Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

Повністю підтримуючи думку О. І. Рабцевича хочемо відмітити, що касаційний розгляд в режимі відеоконференцзв'язку не повинен

здійснюватися стосовно осіб, котрі мають фізичні або психічні вади, не володіють мовою, якою здійснюється провадження, щодо неповнолітніх, а також у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі [136, с. 88.]. Це справи особливої складності, тому при їх розгляді учасники кримінального провадження повинні бути присутні в обов'язковому порядку. тому статтю 435-1 КПК України пропонуємо доповнити частиною 5 такого змісту:

«5. Касаційний розгляд в режимі відеоконференцзв'язку не здійснюється у випадках:

- 1) щодо осіб, які мають фізичні чи психічні вади;
- 2) щодо неповнолітніх;
- 3) щодо осіб, які не володіють державною мовою;
- 4) у справах про кримінальні правопорушення, за які Кримінальним кодексом передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

У цих випадках участь вищевказаних осіб під час касаційного провадження є обов'язковою».

Звертаємо увагу на те, що важливе значення під час кримінального провадження мають роз'яснення Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ. Вони дають змогу зрозуміти «внутрішню сутність» правових норм, роз'яснюючи їх та певною мірою усувають недоліки законодавства.

Варто зазначити, що постановою пленуму Верховного суду України «Про практику розгляду судами України кримінальних справ у касаційному порядку» № 8 від 12 жовтня 1989 року, яка діє і на сьогодні, роз'яснено основні положення касаційного перегляду судових рішень та звернено увагу на проблемні питання, які виникають під час касаційного провадження відповідно до КПК України 1960 року [129].

Разом з тим, вказана постанова визначає істотні недоліки у діяльності судів касаційної інстанції, внаслідок яких помилки і порушення закону, що допускалися судами при розгляді матеріалів кримінальних справ по першій

інстанції. Зокрема, до таких відносились: несвоєчасне виявлення порушень кримінального і кримінального процесуального закону: не усуваються всі помилки, пов'язані з кваліфікацією злочинів і призначенням покарання, в окремих випадках не виявляються факти необґрунтованого засудження громадян; перевірка законності та обґрунтованості вироку здійснюється не в повному обсязі і щодо всіх засуджених, у тому числі тих, які скарги не подали і вирок щодо яких не опротестовано; нерідко допускаються порушення закону, що регламентує порядок розгляду кримінальних справ у касаційному порядку тощо [129].

Проте ця постанова не відповідає чинному законодавству, адже відсилає до КПК України 1960 року, у зв'язку з чим, на практиці не використовується. Після прийняття КПК України 2012 року виникла гостра необхідність у роз'ясненні норм нового законодавства, тому ми вважаємо за необхідне розглянути дане питання на пленумі ВССУ і прийняти відповідну постанову.

Отже, перевірка законності й обґрунтованості вироків є найважливішою формою діяльності касаційних інстанцій, яка дозволяє швидко виправляти допущені судами та органами досудового розслідування помилки. Суд касаційної інстанції в основному забезпечує виконання вимог закону і правильно орієнтує суди на неухильне дотримання вимог закону при розгляді матеріалів кримінального провадження у першій та апеляційній інстанціях [129].

Перегляд судових рішень у касаційній інстанції регулюється невеликою кількістю нормативно-правових актів. Незважаючи на цей факт, в законодавстві існують недоліки, які потрібно усунути шляхом внесення відповідних змін до законодавства.

Висновки до розділу 1

1. Перегляд судових рішень як самостійний інститут кримінального провадження виник давно під впливом французького кримінального процесуального права і сформувався як інститут «змішаної касації». Про це свідчать такі його особливості: 1) підставами оскарження вважалося порушення норм матеріального та процесуального права, проте, що саме головне, вони повинні бути «важливими»; 2) суб'єкти оскарження визначалися відразу з урахуванням підстав, за наявності яких вони могли подавати касаційну скаргу; 3) особи, що приймали участь в касаційному розгляді справи, були наділені доволі широкими правами по висловленню своєї точки зору; 4) прокурор займав особливе становище в суді касаційної інстанції, оскільки виступав не як сторона у справі, а як представник органу законності; 5) в більшості випадків рішення по скарзі приймалися колегіально, а саме простою більшістю голосів; 6) висновки суду касаційної інстанції для нижчестоящего суду при новому розгляді справи були обов'язковими; 7) не можна подавати повторно скаргу за тими ж самими підставами, що слугували передумовами для касаційного перегляду.

2. Під касаційним оскарженням судових рішень розуміється право подання касаційної скарги у встановленому КПК України порядку щодо перевірки судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій, які набули законної сили, вимогам закону задля захисту та відновлення порушених прав учасників кримінального провадження.

3. Перегляд судових рішень у касаційному порядку регулюється невеликою кількістю нормативно-правових актів як міжнародного (Декларація про захист прав та основоположних засад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права тощо) та національного (Закон України «Про судоустрій і статус суддів», КПК України) характеру. Проте зважаючи на поступове становлення та розвиток української держави, потребує змін законодавство (наприклад, необхідно спросити процедуру касаційного провадження шляхом запровадження засади процесуальної економії у

кримінальному провадженні, здійснювати процесуальні дії у режимі відео конференції тощо).

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1 Процесуальні особливості реалізації права на касаційне оскарження судових рішень

Учасники кримінального провадження відіграють велику роль у касаційному оскарженні судових рішень, адже лише з їх ініціативи може розпочатися діяльність суду вищої інстанції щодо перевірки судових рішень. Тому їхня участь у наступній частині касаційного провадження – розгляді матеріалів кримінальних проваджень за касаційними скаргами – зумовлена раніше здійснюваною ними процесуальною діяльністю.

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції щодо перевірки законності рішень і ухвал суду, що набрали законної сили.

У ч. 1 ст. 425 КПК України визначений перелік осіб, які мають право подати касаційну скаргу. Також встановлені межі оскарження судового рішення, що свідчить про наявність обмежень права учасників судового провадження на оскарження судового рішення в тій частині, яка не стосується їх інтересів, не має жодного правового значення для конкретного учасника судового провадження або ж, навпаки, може слугувати погіршенню його правового становища та вказує на необхідність контролю (перевірки) судом касаційної інстанції дотримання цих меж з метою уникнення невиправданої тяганини судового провадження, безпідставного перегляду судових рішень та погіршення становища його учасників [79]. Разом з тим, межі касаційного оскарження в КПК України не встановлено для певних осіб, зокрема: підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник, законний представник чи захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру та

прокурор. Це пов'язано з тим, що стосовно цих осіб розпочато кримінального провадження, у зв'язку з цим їх права та свободи можуть бути значно обмежені [64, с. 224].

Серед практичних працівників і вчених часто виникає питання щодо необхідності участі осіб під час касаційного оскарження рішень суду. На їх думку, помилковою є позиція щодо розгляду питання про участь сторін у касаційному розгляді тільки в аспекті захисту ними своїх чи представлених прав і законних інтересів [10, с. 328].

Зокрема, їхня безпосередня участь допомагає вищестоящому суду глибше вникнути у суть справи, правильно визначити напрями контрольної діяльності, усуває формальний підхід до вирішення справи, що, безперечно, сприяє прийняттю ним законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Тож участь сторін у розгляді матеріалів кримінального провадження судом касаційної інстанції слід розглядати і як гарантію захисту їхніх прав та законних інтересів, і як гарантію правосуддя [10, с. 329].

Зазначимо, що у ч. 1 ст. 425 КПК України наведений широкий перелік учасників касаційного провадження, проте сторони та інші особи, які були присутні на розгляді в суді першої чи апеляційної інстанції, особисто беруть участь у касаційному провадженні дуже рідко. Змагання зводиться лише до конкуренції обставин та доказів позивача і відповідача. Саме тому під час касаційного провадження неможливим є прояв основного елемента змагальності – обов'язку сторін довести обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог та заперечень. Хоча змагальна форма побудови усього кримінального провадження зумовлює те, що ця засада діє і тут, але в дещо модифікованому вигляді.

Натомість основну увагу в касаційному провадженні приділено дослідженню правової сторони справи, тому сторони найактивніше застосовують такий елемент змагальності, як право сторін та інших осіб, що беруть участь у справі, доводити свою правоту, сперечатися з питань застосування матеріального та процесуального закону. Так, під час

касаційного провадження сторони для захисту своєї позиції мають довести, що суд першої або апеляційної інстанції неправильно застосував норми матеріального чи процесуального права, але на основі наявних матеріалів справи та в межах позовних вимог, заявлених в суді першої інстанції.

Слід зазначити, що неприбуття учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належно повідомлені про дату, час і місце касаційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття [80]. Тобто закон не передбачає обов'язкового виклику сторін, але коли засуджений, виправданий, особа, щодо якої справу закрито, їх захисник чи законний представник, а також будь-які інші особи, інтересів яких стосується оскаржуване судове рішення, з'являться на судове засідання, суд касаційної інстанції за жодних умов не має права заборонити або перешкодити їм взяти участь у касаційному розгляді матеріалів кримінального провадження.

Проте в деяких випадках суд може визнати участь певних осіб обов'язковою. Так, засуджений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в касаційному розгляді, якщо в касаційній скарзі порушується питання про погіршення його становища або від засудженого, що знаходиться під вартою, надійшло клопотання про його бажання брати участь у касаційному розгляді [80]. Зазначимо, що у разі надходження від засудженого, який тримається під вартою, клопотання про бажання взяти участь у касаційному розгляді, суд вживає заходів для доставки обвинуваченого в судове засідання. Якщо ж обвинувачений, який тримається під вартою, заявив клопотання про його участь у касаційному розгляді дистанційно, суддя-доповідач, розглянувши таке клопотання, приймає рішення про задоволення клопотання і проведення дистанційного судового провадження. Така практика притаманна і Казахстану [80].

Про це свідчить досвід й інших зарубіжних країн. Так, згідно з art. 451 КПК Республіки Польща суд вищої інстанції вимагає участі в судовому засіданні обвинуваченого, якого позбавлено волі, крім випадків, коли визнає

достатнім присутність захисника [215]. Згідно з ч. 3 ст. 390 КПК Республіки Вірменія в засіданні суду касаційної інстанції обов'язковою є участь обвинуваченого, який подав протест, або на захист інтересів якого подали протест його захисник чи законний представник [178].

Також суддя-доповідач може визнати обов'язковою участь у касаційному провадженні й інших учасників судового провадження. Наприклад, суд може визнати в деяких випадках обов'язковою участь потерпілого та засудженого. Вважаємо, що це пов'язано з тим, що до судового засідання ні скаржника, ні осіб, які брали участь у кримінальному провадженні, не викликають. Лише у разі необхідності особи, які брали участь у справі, можуть бути викликані для надання певних пояснень. На основі сказаного можна зробити висновок, що така норма прямо суперечить п. 3 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи відповідно до Конституції та в порядку, встановленому законами України [133]. Таке положення суперечить також і ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [131]. Тому ця норма є сумнівною і не спрямована на досягнення завдань кримінального провадження та суттєво обмежує права осіб, які беруть участь у справі. Якщо в залі немає осіб, які беруть участь у справі, то судовий розгляд фактично зводиться до обговорення рішення суду між суддями, які входять до складу колегії.

З приводу сказаного відмітимо, що здійснення касаційного розгляду без надання реальної можливості цим особам в судовому засіданні викласти свою позицію щодо аргументів касаційної скарги, прав осудності оспореного судового рішення, на думку Н. Р. Бобечка, є порушенням прав та законних інтересів вказаних учасників кримінального провадження [10, с. 329]. Свою думку науковець аргументує наступним. Метою участі вказаних учасників процесу в касаційному розгляді є давання пояснень. Але у такий спосіб вони позбавляються права в ході судового засідання подавати нові (додаткові) матеріали, заявляти клопотання, відводи, ставити запитання судді-

доповідачеві тощо. Позбавлення засудженого, який перебуває під вартою, можливості безпосередньо брати участь у касаційному розгляді, особисто давати пояснення, викладати свої докази та міркування, оспорювати правосудність судового рішення, наполягати на його зміні чи скасуванні, вчений розцінює не інакше, як порушення права на захист. У разі неможливості його доставлення до суду можна застосовувати відеоконференцзв'язок. Як слушно зазначав М. С. Строгович, немає жодних підстав встановлювати які-небудь відмінності у вирішенні цього питання для засуджених, які знаходяться на волі та для засуджених, що тримаються під вартою, навіть, беручи до уваги те, що саме для останніх можливість виступити в судовому засіданні є важливішою [163, с. 169–170]. Цей погляд поділяє і Т. Шинельова, вказуючи на те, що «позбавлення засудженого можливості особисто брати участь в засіданні суду касаційної інстанції та особисто давати їй свої пояснення, безперечно, є обмеженням права на захист. Адже саме для засудженого, який тримається під вартою, особливо важливо одержати можливість дати особисті пояснення касаційній інстанції, перед тим, як вона вирішить його долю» [198, с. 12].

На підтвердження цієї позиції слушною є практика Європейського суду з прав людини, який зазначає: «ніхто не може бути визнаний винним, не будучи вислуханим». Це означає, що особа, засуджена вироком суду першої чи апеляційної інстанцій, яка має намір відстоювати свою невинуватість, повинна одержати можливість особистої участі в розгляді справи судом касаційної інстанції [174, с. 59]. Як правильно зазначає Н. Р. Бобечко, українське ж законодавство є досить спірним і породжує заочне касаційне провадження, що суперечить специфіці контрольної спрямованості даної форми перевірки судових рішень – виправлення судових помилок як з погляду права, так і факту [10, с. 330]. Письмове касаційне провадження можемо розцінювати як узаконення заочного розгляду справи, проте все-таки потрібно створити умови для участі осіб під час касаційного розгляду шляхом визнання участі сторін кримінального провадження обов'язковою

під час касаційного розгляду. Винятками можуть бути лише поважні обставини (хвороба, відрядження тощо).

Якщо особа не бажає брати участь у касаційному розгляді, вона має обов'язково зазначити про це у касаційній скарзі. У іншому разі, коли касаційна скарга не містить жодних застережень щодо її участі в касаційному розгляді, суд касаційної інстанції не може розцінювати це як небажання брати участь у розгляді касаційної скарги. На таку обставину звертає увагу й Європейський суд з прав людини, зазначаючи, що для того, аби відмова від права брати участь у судовому розгляді була дійсною для цілей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вона має бути встановлена у недвозначній формі і супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з її важливістю (рішення у справі «Пуатрімоль проти Франції» від 23 листопада 1993 р., п. 31, Series A № 277-A) [79].

Отже, відсутність у законодавстві норми щодо участі осіб є істотною проблемою сучасного судочинства на рівні касаційної інстанції. Закон дозволяє обмежити час виступу особи в касаційному суді, але не можна позбавити особу права на виступ з метою обґрунтування своєї позиції. Таке законодавче врегулювання суперечить також п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, відповідно до якого кожен має право при визначенні його прав і обов'язків у будь-якому кримінальному провадженні на справедливий і прилюдний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [132]. В свою чергу, на практиці побутує думка про те, що якщо скаржник бажає взяти участь у касаційному розгляді і подає клопотання про це, ґрунтуючись на нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів», йому повинна бути забезпечена можливість взяти участь у судовому засіданні суду касаційної інстанції.

На користь цих аргументів свідчить і кількість поданих касаційних скарг: за перше півріччя 2015 року у порядку КПК України на розгляді у ВССУ (з урахуванням витребуваних справ) перебувало 9,3 тис. касаційних

скарг, справ, матеріалів кримінального провадження, заяв та подань (клопотань) про направлення кримінальних проваджень (справ) з одного суду до іншого, із них касаційних скарг – 6,8 тис. [3].

Проведене нами опитування практиків і науковців з цього питання дало такі результати: За необхідність обов'язкової участі сторін під час касаційного оскарження висловилося 76 % опитаних суддів та прокурорів, участь сторін у касаційному розгляді справи на підставі їхнього клопотання підтвердило 16 % опитаних практиків, а за відсутність сторін при касаційному розгляді справи висловилося 8 % осіб (Додаток А). На підставі сказаного, пропонуємо доповнити ст. 434 КПК України частиною 5 такого змісту:

«5. Участь сторін або інших учасників кримінального провадження під час касаційного провадження є обов'язковою у випадку, якщо вони подали клопотання про їх участь у касаційному розгляді справи. В деяких випадках суд може визнати участь певних осіб обов'язковою».

Крім права подачі касаційної скарги на стадії оскарження судових рішень учасники наділені такими правами.

1) відмова від касаційної скарги. Зазначимо, що особа, яка подала касаційну скаргу, має право відмовитись від неї до закінчення касаційного розгляду.

2) зміна та доповнення касаційної скарги. Особа, яка подала касаційну скаргу, має право доповнити чи змінити її протягом строку на касаційне оскарження.

Відповідно до норм КПК України зміна або доповнення касаційної скарги здійснюються за клопотанням особи, яка подала касаційну скаргу.

Про внесення змін і доповнень до касаційної скарги в обов'язковому порядку повідомляються інші особи, які беруть участь в касаційному розгляді. За наявності їх клопотання суд касаційної інстанції може надати їм час, необхідний для ознайомлення чи вивчення зміненої касаційної скарги і подання заперечень на неї. Зазначимо, що вказані строки законом не

встановлюються, тому в кожному конкретному випадку вони визначаються судом індивідуально, виходячи з обставин справи.

Вважаємо, що норма про надання суду касаційної інстанції права встановлювати час для ознайомлення зі змінами та доповненнями є частково гнучкою, оскільки наслідком цього може стати навмисне затягування касаційного розгляду. Тому пропонуємо законодавчо закріпити часові рамки для ознайомлення із змінами та доповненнями до касаційної скарги – до 10 робочих днів, виклавши такі зміни у ч. 2 ст. 432 КПК України. Таке положення підтримують і науково-педагогічні працівники: 81% з них висловились за (Додаток Б).

3) Подання заперечень на касаційну скаргу. З метою забезпечення засад змагальності та диспозитивності у кримінальному провадженні, в законі передбачено право осіб, зазначених у ст. 425 КПК України, подавати заперечення на касаційну скаргу, а також визначено порядок подання таких заперечень та його зміст.

4) Ознайомлення з матеріалами кримінального провадження для вирішення питання про подання касаційної скарги. Особа, яка має право подати касаційну скаргу, на підставі письмового клопотання може ознайомитись з матеріалами, які були предметом розгляду судів першої та апеляційної інстанції, а також постановлені ними судові рішення, в тому числі журнали судового засідання, технічні носії інформації, на яких зафіксовано судові провадження в судах першої та апеляційної інстанції.

Ознайомлення з матеріалами кримінального провадження здійснюється згідно Інструкції з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 грудня 2014 р.

Відповідно до вимог статті 425 КПК України право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (кримінальної справи), які перебувають у провадженні суддів судової палати у кримінальних справах,

мають захисники, допущені до розгляду кримінального провадження (кримінальної справи) в суді касаційної інстанції згідно із Законом України «Про безоплатну правову допомогу», за наявності клопотання та відповідних документів, що підтверджують повноваження цих осіб [111]. В більшості випадків це копії судових рішень судів першої, апеляційної, касаційної інстанцій, клопотання, заяви тощо.

5) Право висловлювати свої доводи, які стосуються правової частини судового рішення та заявити клопотання про здійснення касаційного провадження за їх відсутності в порядку письмового провадження (розглянуто в підрозділі 2.3).

Дуже важливою є участь прокурора на кожній стадії судового провадження, оскільки він наділений правами учасника кримінального провадження, що забезпечує реалізацію засад законності кримінального провадження та права на судовий захист кожної особи.

Варто приділити увагу повноваженням прокурора на стадії перегляду судових рішень у касаційному порядку, адже основне призначення цієї стадії – гарантування можливості відновлення, захисту і реалізації прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні шляхом виправлення судових помилок та забезпечення однакового і правильного застосування законів.

Проте прокурори виконують різні функції на стадії касаційного оскарження судових рішень, у зв'язку з чим, постає питання щодо визначення ролі прокурора у касаційному провадженні та висвітлення його повноважень.

Як слушно зазначає С. В. Прилуцький, прокурор є активним помічником суду, який сприяє судді у формуванні його внутрішнього переконання з метою встановлення об'єктивної істини [121, с. 143].

Відповідно до ч. 1 ст. 36 КПК України прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого

самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора. Зважаючи на норми кримінального процесуального законодавства прокурори наділені широкими повноваженнями, які вони можуть реалізувати на стадії касаційного провадження: право подання касаційної скарги (ч. 3 ст.424 КПК України), доповнення, зміну або відмову від касаційної скарги (ст. 432 КПК України), подання заперечення на касаційні скарги інших учасників провадження протягом встановленого КПК строку (ч. 1 ст. 431 КПК України), відмови від касаційної скарги (432 КПК України), забезпечення належного та своєчасного вивчення матеріалів кримінальних проваджень та участь прокурорів у їх розгляді судами відповідних інстанцій (п. 29.2, 31, 33 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні»), складання вмотивованих висновків щодо якості здійснення прокурором повноважень у кримінальному провадженні (п. 35.1 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні») [80; 127].

Одним із основних прав прокурора під час касаційного оскарження судових рішень є право подання касаційної скарги. Особливістю цього є те, що вони можуть оскаржувати в касаційному порядку судові рішення незалежно від підстав, обумовлених для інших осіб, які мають право на касаційне оскарження, а у разі постановлення судових рішень на підставі угоди, – лише з підстав призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому така угода не може бути укладена [80]. Зазначимо, що за 2016 рік прокурорами різних рівнів було подано 409 касаційних скарг, що характеризує високу активність прокурорів при подачі касаційних скарг [127; 3].

Варто відмітити, що стадія перегляду судових рішень у касаційному порядку зазнала певних змін. Важливою новелою слід визнати

запровадження такої обов'язкової умови подання касаційної скарги, як перегляд судових рішень в апеляційному порядку. Забезпеченню якості реагування прокурорів на неправосудні рішення також повинно сприяти розширення кола прокурорів, які наділені правом подання касаційної скарги. За необхідності до участі у касаційному провадженні може залучатись прокурор, який брав участь у розгляді провадження судом першої інстанції.

Важливим є те, що КПК України суттєво розширив повноваження прокурорів на подання касаційної скарги: її може подати не лише прокурор, який брав участь у судовому провадженні, а й службові особи органів прокуратури вищого рівня незалежно від їх участі у ньому, а саме: Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, керівник регіональної прокуратури, його перший заступник та заступники. [41, с. 46]. Зазначимо, що ці норми заслуговують на позитивну оцінку, оскільки збільшення кола прокурорів як учасників касаційного оскарження судових рішень розширює можливості суду усунути помилки або неповноту досудового розслідування і стимулює його до прийняття законного рішення.

Прокурори мають також право на відмову від касаційної скарги, її зміну та доповнення. Таке право надане з метою забезпечення можливості виправлення допущених помилок судами першої та апеляційної інстанцій.

Що стосується зміни та доповнення касаційної скарги, то прокурорам необхідно пам'ятати, що внесення до касаційної скарги змін, які тягнуть за собою погіршення становища засудженого, за межами строків на касаційне оскарження, не допускається.

У разі внесення змін чи доповнень до касаційної скарги суд касаційної інстанції чи суддя-доповідач (якщо такі зміни чи доповнення надійшли під час підготовки до касаційного розгляду) надсилає їх копії особам, які беруть участь у судовому провадженні, надає останнім час, необхідний для вивчення зміненої чи доповненої касаційної скарги та подання заперечень до неї. Якщо такі зміни чи доповнення до касаційної скарги надійшли після призначення

касаційного розгляду, колегія суддів відкладає судове засідання, секретарем судового засідання за розпорядженням головуючого направляються копії зміненої чи доповненої касаційної скарги учасникам судового провадження, а також встановлюється строк, протягом якого вони можуть подати заперечення на таку касаційну скаргу [79].

Звертаємо увагу на те, що деякі вчені говорять про здійснення функції кримінального переслідування прокурором під час судового розгляду справи. Так, В. А. Лазарева вважає, що прокурор здійснює кримінальне переслідування і після постановлення судом вироку: у разі незгоди з вирокком він вживає заходів до його скасування, а у разі згоди – до спростування доводів інших учасників процесу, які оскаржили вирок [84, с. 231]. Враховуючи аргументи Г. К. Кожевнікова, який розглядає державне обвинувачення як елемент кримінального переслідування [68, с. 46–48], а також розуміння державного обвинувачення як сукупності дій прокурора з відстоювання перед судом свого висновку про винуватість обвинуваченого [58, с. 11], вбачається, що в касаційному провадженні прокурор виступає державним обвинувачем і реалізує конституційну функцію підтримання державного обвинувачення.

С. В. Хім'як та В. І. Маринів також зазначають, що прокурор відіграє одну з ключових ролей у провадженні по перегляду судових рішень у касаційному порядку, реалізуючи при цьому функцію підтримання державного обвинувачення у специфічних формах із використанням спеціальних повноважень [94; 194, с. 343].

О. Г. Халіулін вважає, що якщо прокурор оскаржує вирок суду, то кримінальне переслідування, здійснюване прокурором в суді, може перейти у наглядову діяльність. Іншої точки зору дотримується В. М. Савицький, В. К. Звірбуль, які вважають, що ніякого прокурорського нагляду в суді бути не може. Збереження за прокурором прав і обов'язків щодо оскарження рішень суду у кримінальному провадженні суперечить принципу незалежності судової влади, дозволяє прокурору втручатись у діяльність

суду, підміняти вищестоящі судові органи і, по суті, означає здійснення прокуратурою недопустимого у правовій державі нагляду за судом. «Якщо прокурор своїми діями утискає суд, тим самим він принижує не тільки суд, але й прокурорську владу. Тому концепція, яка полягає в тому, що прокурор виступає в суді як орган, який здійснює нагляд за законністю у діяльності суду, абсолютно неприйнятна. Суд не може бути піднаглядний прокуратурі. Прокуратура, безсумнівно, повинна залишатись органом кримінального переслідування, тобто, виявляти злочинців, відкривати кримінальні провадження, наглядати за розслідуванням, підтримувати державне обвинувачення, здійснювати нагляд за законністю виконання вироків» [147, с. 31–32.].

П. М. Каркач зазначає, що у контрольних судових інстанціях прокурор не підтримує обвинувачення, а висловлює свою позицію про законність та обґрунтованість оскарженого вироку, сприяє тим самим правильному розгляду кримінального провадження. Такою ж, на його думку, є роль прокурора і при розгляді судом питань, пов'язаних з виконанням вироку, де прокурор надає свій висновок [58, с. 14]. При цьому подання касаційної скарги до суду П. М. Каркач розглядає як акт прокурорського реагування на кожне незаконне або необґрунтоване рішення суду [59, с. 163]. Однак все-таки залишається нез'ясованим, яку ж функцію прокурор виконує в судовому провадженні з перегляду судових рішень.

На противагу цьому А. А. Тушев підкреслює, що в касаційному суді прокурор виконує ті самі функції, що і в суді першої інстанції, лише в їх змісті наявні відмінності, зумовлені метою і завданнями апеляційного і касаційного провадження, а також повноваженнями прокурора в даних стадіях [175, с. 259].

Визначаючи межі повноважень прокурора на стадії касаційного провадження, необхідно підкреслити, що їх не можна зводити лише до подання прокурором касаційної скарги. Участь прокурора у розгляді судами першої або апеляційної інстанцій не закінчується підтриманням державного

обвинувачення [143, с. 10]. Прокурор зобов'язаний протягом строку касаційного оскарження перевірити всі розглянуті судами матеріали кримінальних проваджень і оскаржити вироки та інші судові рішення, які не відповідають або суперечать закону. Тому слід говорити про нагляд за законністю актів суду по кожному рішенню, яке винесене судом першої або апеляційної інстанції. Прокурор не може залишити без касаційного оскарження жодного незаконного або необґрунтованого вироку. Тільки в такому випадку діяльність прокурора буде конкретною, цілеспрямованою і досягне своєї мети.

Ми також вважаємо, що органи прокуратури не мають ніякого права втручатись в діяльність суду, оскільки такого права не передбачено чинним законодавством України. Більше того, взаємовідносини із судами будувати в межах визначених повноважень згідно з чинним законодавством, пріоритету поваги до незалежності суду при здійсненні правосуддя [127]. Підтримуючи думку В. А. Лазаревої зазначимо, що подаючи касаційну скаргу, прокурор виконує наглядні функції, які проявляються в нагляді за здійсненням кримінального провадження та виявлення певних помилок, в результаті чого прокурор реалізує своє право на касаційне оскарження судових рішень.

Вказуємо, що реагування на незаконні рішення, якість поданих касаційних скарг є основними критеріями оцінки ефективності здійснення прокурором своїх повноважень у кримінальному провадженні [127].

У зв'язку з цим, в наказі Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» передбачені повноваження, які свідчать про здійснення нагляду за діяльністю прокурорів під час касаційного провадження прокурорами вищого рівня. До них ми можемо віднести:

- 1) забезпечувати належне та своєчасне вивчення матеріалів кримінальних проваджень та участь прокурорів у їх розгляді судами відповідних інстанцій;

2) складати вмотивовані висновки щодо якості здійснення прокурором повноважень у кримінальному провадженні, надсилати до Головного управління організації участі прокурорів у кримінальному провадженні копії касаційних скарг;

3) надсилати упродовж доби до визначених вище підрозділів Генеральної прокуратури України, які забезпечують участь у відповідних провадженнях з перегляду судових рішень копії ухвали суду касаційної інстанції про відкриття касаційного провадження або про відмову у відкритті касаційного провадження, ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску, надіслану прокурору, який подав касаційну скаргу;

4) доповідати про результати вивчення матеріалів справ і думку щодо законності оскаржуваних рішень заступнику прокурора обласного рівня або заступнику Генерального прокурора України відповідно до розподілу обов'язків та складати письмові висновки з цих питань. Така діяльність є виправданою з точки зору практики, адже спрямована на підвищення активності прокурорів під час касаційного оскарження судових рішень.

Враховуючи вищесказане, можна виділити дві форми участі прокурора на стадії перегляду судових рішень у касаційному порядку:

1) безпосередня участь прокурора на стадії касаційного провадження (право подання касаційної скарги, доповнення, зміна або відмова від касаційної скарги, подання заперечення на касаційні скарги інших учасників провадження протягом встановленого КПК України строку);

2) складання вмотивованих висновків щодо якості здійснення прокурором своїх повноважень, забезпечення належного та своєчасного вивчення матеріалів кримінальних проваджень тощо.

Отже, основне завдання прокурора під час касаційного оскарження полягає в тому, щоб, користуючись наданими законом повноваженнями, своєчасно реагувати на неправосудні рішення, подавати на них якісні

касаційні скарги, вживати заходи до їх задоволення судом касаційної інстанції з тим, щоб не допустити до виконання незаконних, необґрунтованих і невмотивованих судових рішень [2].

Слід зазначити, що з метою ефективнішого забезпечення прав особи законодавство Болгарії та Молдови передбачає обов'язкову участь прокурора під час касаційного провадження. За українським законодавством прокурор під час касаційного оскарження судових рішень має право лише подати касаційну скаргу. Визначаючи межі повноважень прокурора на стадії провадження в суді касаційної інстанції, необхідно підкреслити, що повноваження на цій стадії процесу не можна зводити лише до подання прокурором касаційної скарги. Деякі вчені, такі як В. І. Маринів [94], С. В. Хім'як [194] та Г. К. Кожевніков [68] стверджують, що прокурор реалізує ще й функцію кримінального переслідування. Також прокурор зобов'язаний протягом касаційного строку перевірити всі розглянуті судами матеріали кримінальних проваджень і оскаржити вироки та інші судові рішення, які не відповідають або суперечать закону. На підставі сказаного пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 434 КПК України реченням: «Участь прокурора під час касаційного оскарження є обов'язковою». Зазначимо, що такі нововведення підтримують 70 % опитаних практиків (Додаток А).

Слід зазначити, 23 травня 2013 року Верховна рада України внесла зміни до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів та визначила юридичну особу суб'єктом кримінального провадження [124]. Вказаними змінами до КПК України визначається порядок кримінального провадження щодо юридичної особи, яке здійснюватиметься одночасно з кримінальним провадженням щодо фізичних осіб, які від імені та в інтересах цієї юридичної особи вчинили кримінальне правопорушення.

Відповідно до ст. 96-3 КК України підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. 209 і 306, ч. 1,2 ст. 368³, ч. 1, 2 ст. 368⁴, ст. 369 і 369² КК України;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у ст. 209 і 306, ч. 1, 2 ст. 368³, ч. 1, 2 ст. 368⁴, ст. 369 і 369² КК України;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. 258-258⁵ КК України;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст. 109, 110, 113, 146, 147, ч. 2-4 ст. 159¹, ст. 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України [73].

Проте в практичній діяльності така норма не підтримується. На думку Є. Щеглова, положення закону суперечать основним засадам кримінального права України, зокрема, «принципу особистої відповідальності та принципу винної відповідальності особи» [203].

В. Буняк стверджує, що законодавцем не визначено, що діяльність уповноваженої особи має відбуватися згідно формального дотримання статутної компетенції або з обов'язковим повідомленням власників юридичної особи, тобто за наявності умисної або необережної вини вищого керівного органу юридичної особи. Проблемним питанням тут вважається дотримання конституційного принципу, за яким юридична відповідальність має індивідуальний характер. Однак зазначені положення кримінального закону необхідно враховувати, особливо в частині проведення окремих операцій з легалізації доходів, наприклад, представниками банківських установ, які діяли з власної ініціативи [18].

В підтримку нормативного закріплення кримінальної відповідальності юридичних осіб вчені посилаються на необхідність імплементації міжнародним норм та рекомендацій по боротьбі з тероризмом та

відмиванням коштів, в яких передбачається встановлення країнами-учасниками відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення, фінансування тероризму та відмивання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів.

Отже, підстави для законодавчого закріплення кримінальної відповідальності юридичних осіб є досить вагомими, оскільки вони спрямовані на нейтралізацію фінансових кримінальних правопорушень, які на сучасному етапі розвитку суспільства характеризуються високою латентністю. Слід лише законодавчо закріпити права та обов'язки керівника юридичної особи як одного з учасників кримінального провадження.

Свою позицію ми також ґрунтуємо на працях законодавстві зарубіжних країн. Так, на підставі ґрунтовного вивчення зарубіжного законодавства визначено, що досвід деяких зарубіжних країн – не тільки англо-американської (США, Великобританія, Канада), але й континентальної правових систем (Нідерланди, Франція, Данія, Швейцарія, Бельгія, Словенія, Молдова) – демонструє можливість ефективного впливу на криміногенну ситуацію через встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Кримінальне процесуальне законодавство надає право захиснику оскаржити в касаційному порядку рішення та ухвали, прийняті судом першої інстанції, що були предметом розгляду суду апеляційної інстанції, а також ухвали та рішення суду апеляційної інстанції. Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Підготовка захисника до ведення справи в касаційній інстанції, особливо того, який не брав участі у розгляді справи судом першої інстанції, включає: вивчення справи і доповнення або складання адвокатського провадження; вивчення законодавчих актів, судової практики, спеціальної літератури; бесіду із засудженим; вироблення плану захисту; одержання довідок, характеристик, документів про нагороди і заохочення, стан здоров'я, сімейний стан, актів ревізій та інвентаризацій, витягів із протоколів зборів з

проханням про пом'якшення міри покарання, письмового висновку фахівців з питань, що потребують спеціальних знань, тощо; складання тез пояснень при майбутньому розгляді справи в суді касаційної інстанції.

Слід зазначити, що касаційне оскарження вироку є обов'язком адвоката, який здійснював захист у суді першої інстанції, якщо він вважає вирок неправильним і таку думку поділяє підзахисний.

Готуючись до подання касаційної скарги, захисник повинен проаналізувати і вивчити судові рішення, яке оскаржується, зіставити його з нормами матеріального і процесуального права, роз'ясненнями Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ з метою виявлення невідповідностей закону та цим роз'ясненням.

Як і на інших стадіях кримінального провадження, головним завданням захисника на цьому етапі визначення порушень норм матеріального чи процесуального права. Саме у цьому захисник відшукує додаткові захисні ресурси, які можуть допомогти клієнту. Глибоке знання наявних законодавства дає захисникові можливість усвідомити реальну ситуацію і відповідно коригувати правову позицію та прогнозувати майбутнє рішення суду. При цьому не слід намагатися вгадати, що зробить суд, адже вирішуючи для себе замість суду, що судова практика не допускає того чи іншого висновку, адвокат обмежує себе у вимогах [56, с. 76].

Право на захист законних прав та інтересів під час касаційного провадження забезпечується також цивільному позивачу і цивільному відповідачу. Ефективним засобом забезпечення цього права є участь законного представника або адвоката як представника цих суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності.

Цивільним позивачем визнається громадянин, підприємство, установа чи організація, які зазнали матеріальної шкоди від кримінального правопорушення і пред'явили під час кримінального провадження до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за його дії, цивільний позов, тобто вимогу про відшкодування збитків [80].

Як цивільних відповідачів може бути притягнуто батьків, опікунів, піклувальників або інших осіб, а також підприємства, установи та організації, які в силу закону несуть матеріальну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями обвинуваченого.

Представниками потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача можуть бути й адвокати. Представники користуються процесуальними правами осіб, інтереси яких вони представляють, тобто на відміну від захисників вони не є такими ж самостійними учасниками кримінального провадження, не мають своїх особливих процесуальних прав і діють поряд з потерпілим, цивільним позивачем і цивільним відповідачем або заміняють їх, але не мають права діяти на шкоду своїм довірцям.

Слід зазначити, що для цих осіб встановлюються певні обмеження щодо меж касаційної скарги: цивільний позивач, його представник або законний представник може подати касаційну скаргу лише на судові рішення у частині, що стосується вирішення цивільного позову, а цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову, що зумовлено наданими їм повноваженнями в кримінальному провадженні.

Виходячи з вищесказаного, учасниками касаційного оскарження судових рішень можуть виступати особи, які брали участь у попередніх судових інстанціях або особи, чиїх інтересів стосується справа. Аналізуючи норми законодавства можемо стверджувати, що касаційний розгляд в більшості випадків здійснюється без їх участі. Про це свідчить і узаконення заочного розгляду касаційної скарги, що називається письмовим провадженням. Проте, аналіз міжнародних договорів свідчить про необхідність забезпечення участі осіб під час цієї стадії кримінального провадження, тому вважаємо за необхідне передбачити в законодавстві обов'язкову участь особи, якщо вона подала про це клопотання.

2.2. Порядок касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні

Інститут касації є правовою конструкцією взаємодії судової влади з законодавчою владою, він складає функціональну основу взаємодоповнення основ реалізації цих складових єдиної державної влади. Зокрема, інститут касації є інструментом забезпечення послідовного додержання в судах волі законодавця, що визначена у законах, послідовного утвердження стабільного правопорядку та основ державності [108, с. 7].

Касаційне провадження є складним специфічним правовим інститутом, що інтегрує в собі цілий комплекс кореспондованих елементів забезпечення як організаційних, так і процесуальних механізмів правового регулювання на різних рівнях правової системи. Як свідчить досвід останніх років, питання щодо побудови моделі касаційного перегляду є одним із ключових питань розвитку судової системи [72, с. 84].

У зв'язку з цим, зміни, внесені до чинного кримінального процесуального законодавства України, та наближення його до європейських стандартів потребують сучасного переосмислення процедури касаційного оскарження судових рішень та його ролі у забезпеченні прав і свобод суб'єктів права, а також їх законних інтересів.

Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні є факультативною стадією, проте не менш значущою, адже дає можливість виправити помилки суддів та слідчих і відновити порушені права та свободи осіб. Зважаючи на це, у КПК України касаційне провадження врегульовано в окремій главі під назвою «Провадження в суді касаційної інстанції», де охарактеризовано процесуальні аспекти цієї стадії кримінального провадження.

Здійснений нами аналіз правових норм щодо касаційного провадження дозволяє визначити *порядок перегляду судових рішень у касаційній інстанції*:

1) *підготовка до подання касаційної скарги* (визначення кола осіб, які мають право подання касаційної скарги (стаття 425 КПК України) та судових

рішень, на які може бути подана касаційна скарга (стаття 424 КПК України) та підготовка касаційної скарги (стаття 427 КПК України);

2) *касаційне провадження, яке включає в себе 2 етапи: підготовчий* (відкриття касаційного провадження (стаття 428 КПК України), підготовка до касаційного розгляду (стаття 430 КПК України) та *основний* – касаційний розгляд (статті 434, 435, 436 КПК України);

3) *винесення судового рішення за результатами касаційного розгляду* (статті 440, 441 КПК України) та повернення матеріалів кримінального провадження (стаття 443 КПК України).

Найбільш важливою є *підготовка до подачі касаційної скарги*. Для того, щоб реалізувати право на касаційне оскарження, потрібно визначити коло осіб, які мають таке право, та предмет касаційного оскарження. Деякі з цих питань були розглянуті в підрозділі 2.1 дисертаційного дослідження (а саме, суб'єкти подання касаційної скарги), тому перейдемо до визначення предмету касаційного оскарження та безпосереднього подання касаційної скарги.

У науці кримінального процесуального права судові рішення, які підлягають оскарженню, називаються предметом оскарження [88, с. 283]. Національна правова система перебуває на стадії формування підходів до розуміння сутності предмета касаційного оскарження, які б дали змогу уникати проблем щодо віднесення судових рішень до таких, що підлягають перегляду, або таких, що перегляду не підлягають [48, с. 127].

О. В. Сапін у своєму дослідженні зазначає, що предмет касаційного оскарження визначається в науці досить суперечливо [150, с. 140–141.]. Науковець наводить два підходи до розуміння сутності предмета оскарження: як визначених законом судових рішень та як питань факту і права. Враховуючи норми кримінального процесуального законодавства, погоджуємось із вченим у тому, що правильним є перший підхід, відповідно до якого під предметом оскарження слід розуміти саме рішення суду.

На користь наведеної думки можна навести такі практичні приклади. Конституційний Суд України у рішенні від 11 грудня 2007 р. № 11-рп/2007 (у справі щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини 3 статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України) здійснив офіційне тлумачення пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України лише в межах конституційного звернення, яке стосувалось касаційного оскарження постанов про відмову в порушенні кримінальної справи [142].

Крім того, у рішенні від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010 (у справі щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку зі статтею 129 Конституції України (про апеляційне оскарження ухвал суду) Конституційний Суд України сформулював висновок про те, що апеляційне оскарження судового рішення можливе у всіх випадках, крім тих, коли закон містить заборону на таке оскарження [141].

Враховуючи той факт, що право на апеляційне оскарження гарантується тією ж нормою Конституції України, що й право на касаційне оскарження, Є. В. Літвінов та Р. Ш. Бабанли вважають, що дію цього висновку можна поширити на вирішення питань, пов'язаних із предметом касаційного оскарження [88, с. 284].

Зазначимо, що в порівнянні з КПК України 1960 року касаційна скарга могла бути подана на вирок і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку, вирок місцевих судів, постанови (ухвали) цих судів у справах про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, інші постанови (ухвали), які перешкоджають подальшому провадженню у справі, ухвали апеляційного суду, постановлені щодо цих вироків, постанов (ухвал), крім випадків, коли апеляційною інстанцією зазначені рішення скасовано, а справу направлено на нове розслідування чи новий судовий розгляд, а також ухвали апеляційного суду,

постановлені ним в апеляційному порядку щодо видачі особи (екстрадиції) [81].

На підставі аналізу статті 424 КПК України можемо визначити перелік судових рішень, які можна оскаржити в касаційному порядку: вирок та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції, але за умови перегляду їх в апеляційному порядку; судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо вказаних вище вироків та ухвал; вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку; судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на вказаний вище вирок; ухвали суду першої інстанції, які перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених КПК України, після їх перегляду в апеляційному порядку [80]. З цього можна зробити висновок, що касаційна скарга відповідно до КПК України 2012 року подається лише на судові рішення що набрали законної сили, на відміну від КПК 1960 року [44, с. 37].

Також касаційну скаргу можна подати й на ухвали суду апеляційної інстанції, які перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім винятків, передбачених законом. До таких ухвал К. В. Легких відносить: ухвалу суду першої інстанції про зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України) та ухвалу суду апеляційної інстанції про залишення цієї ухвали суду першої інстанції без змін; ухвалу суду апеляційної інстанції про повернення апеляційної скарги або відмову у відкритті провадження [87]. Аналізуючи практику ВССУ можна зробити висновок, що із загальної кількості скасованих ухвал понад 1 тис. становлять ухвали, що перешкоджають подальшому провадженню у справі (скасовано із направленням справи для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції (593) та до суду першої інстанції (427); 41 – із залишенням в силі ухвали суду, що була помилково скасована апеляційним судом; 18 – із вирішенням питання по суті; 1 – із залишенням без розгляду та 11 – із

закриттям провадження у справі; 1 ухвалу змінено і вирішено питання по суті [3].

Зазначимо, що КПК України містить і рішення, які не можна оскаржувати в касаційному порядку. Так, частина 3 статті 307 КПК України встановлює, що ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого чи прокурора не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження; відповідно до частини четвертої статті 424 КПК ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають [88, с. 284].

Позитивним моментом є те, що законодавством передбачена можливість постановлення вироку судом на підставі угод, а саме: угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Особливість оскарження вироку на підставі угоди полягає в обмеженні права оскарження вироку, а саме: 1) засудженим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди засудженого на призначення покарання; невиконання судом вимог, у тому числі, нероз'яснення засудженому наслідків укладення угоди; 2) потерпілим, його представником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди потерпілого на призначення покарання; нероз'яснення потерпілому наслідків укладення угоди; 3) прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому угода не може бути укладена [80]. Проте такі обмеження не можна вважати порушенням права особи на касаційне оскарження судових рішень,

адже особливості процедури укладання угод в кримінальному провадженні не дають більших можливостей для оскарження рішення, оскільки вказані особи не мають права виходити за межі укладеної між ними угоди.

Зазначимо, що для реалізації права на оскарження судових рішень у касаційній інстанції потрібно подати касаційну скаргу, форма та зміст якої передбачені в статті 427 КПК України. Так, касаційна скарга повинна містити такі реквізити: 1) найменування суду касаційної інстанції; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 3) судові рішення, що оскаржується; 4) обґрунтування вимог особи, яка подала касаційну скаргу із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення; 5) вимоги особи, яка подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції; 6) перелік матеріалів, які додаються [80].

Вивчаючи міжнародний досвід з даного питання ми дійшли висновку, що в деяких країнах передбачені дещо інші вимоги до касаційної скарги. Так, КПК Болгарії передбачає спрощену касаційну скаргу, що містить такі вимоги: від кого подається; вирок, рішення і частина, яка оскаржується; в чому полягає касаційне підставу і дані, які його підкріплюють; заяву, яка подається [179]. Натомість, КПК Молдови додає ще й пропозиції по вирішенню оскаржуваного рішення. Незважаючи на те, що формулювання цих пропозицій обов'язкове для касатора (особи, яка має право подати касаційну скаргу), вони не впливають на рішення Вищої судової палати (суд касаційної інстанції в Молдові) [181]. Вважаємо, що доцільно запровадити такий досвід в Україні, адже це дасть змогу зрозуміти мотиви оскарження судового рішення та деякою мірою правильно визначити напрям контрольної діяльності, усунути формальний підхід до вирішення справи, що, безперечно, сприяє прийняттю ним законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до статті 427 КПК України, доповнивши частину 2 відповідної статті пунктом 7: «пропозиції по вирішенню оскаржуваного судового рішення».

Відповідно до ч. 2 ст. 426 КПК України касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення.

На думку Н. Р. Бобечка, оптимальним є 30-добовий для подання касаційної скарги [11, с. 332]. Ми підтримуємо таку ініціативу, оскільки запропонований 3-місячний строк для касаційного оскарження також не може вважатися виправданим, оскільки це неминуче спричинить затягування вирішення справи касаційним судом. Тому пропонуємо внести відповідні законодавчі зміни до ч. 2 ст. 426 КПК України, виклавши її в такій редакції:

«4. Касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом 2 місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення».

На користь такого аргументу свідчать положення інших процесуальних кодексів. Так, наприклад, у ст. 325 Цивільного процесуального кодексу України встановлено, що касаційна скарга може бути подана протягом двадцяти днів з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду [195]. У ст. 110 Господарського процесуального кодексу України зазначено, що касаційна скарга може бути подана протягом двадцяти днів з дня набрання судовим рішенням апеляційного господарського суду законної сили [30]. Відповідно до ст. 212 Кодексу адміністративного судочинства України касаційна скарга на судові рішення подається протягом двадцяти днів після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції [67].

Наступним етапом оскарження судових рішень є *безпосереднє касаційне провадження*, яке починається з дня подачі касаційної скарги до ВССУ і закінчується видаленням суддів до нарадчої кімнати для винесення судового рішення. Як ми вже зазначали, він складається з двох частин: підготовчої та

основної. Підготовча частина включає в себе відкриття касаційного провадження та підготовку до касаційного розгляду.

Відповідно до статті 428 КПК України касаційна скарга, що надійшла до суду касаційної інстанції, не пізніше наступного дня передається колегії суддів, визначення якої здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації касаційної скарги [80].

Зазначимо, що практика деяких зарубіжних країн є дещо іншою. Наприклад, Модельний КПК визначає, що касаційна скарга подається через суд першої інстанції, який постановив вирок [98]. Така норма діяла в Україні до 2012 року, проте на практиці не виправдовувала себе. Проведене нами опитування свідчить про таке: 79 % прокурорів та суддів вказують про необхідність подання касаційної скарги безпосередньо до суду касаційної інстанції. У зв'язку з цим, у КПК 2012 року закріплено порядок подання касаційної скарги безпосередньо до суду касаційної інстанції.

Колегія суддів протягом п'яти днів із дня надходження до неї касаційної скарги, вирішуючи питання про відкриття касаційного провадження без виклику сторін кримінального провадження постановляє ухвалу про відкриття касаційного провадження у разі, якщо відсутні підстави для: залишення касаційної скарги без руху, її повернення, відмови у відкритті касаційного провадження. Слід зазначити, що рішення про відмову у відкритті касаційного провадження приймається колегією суддів лише у виключних випадках: касаційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку; з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає. Такі випадки є вичерпними і розширеному тлумаченню не підлягають.

До початку касаційного провадження особа, яка подала касаційну скаргу, вправі також змінити або доповнити її. Метою таких змін і доповнень є розширення обсягу змісту касаційної скарги, а також подання нових доводів та міркувань із зазначенням нових підстав для скасування або зміни

оскаржуваного судового рішення. Слід зазначити, що внесення до касаційної скарги змін, які тягнуть за собою погіршення становища обвинуваченого чи засудженого, за межами строків на касаційне оскарження відповідно до ст. 433 КПК України не допускається. Внесення таких змін можливе лише в межах строків на касаційне оскарження та певним колом осіб – прокурором, потерпілим чи його представником.

Юридично коректною є позиція законодавця щодо правової регламентації подання заперечення на касаційну скаргу. В цьому документі особи, які мають право подачі касаційної скарги, зазначають заперечення щодо змісту і вимог до касаційної скарги та обґрунтовують їх. На думку деяких вчених, заперечення на касаційну скаргу має право на існування і подається з метою дійсного забезпечення засад змагальності та диспозитивності, рівності сторін кримінального провадження перед судом у своїх правах і обов'язків у процесуальному законі [79; 11].

Після постановлення колегією суддів суду касаційної інстанції ухвали про відкриття касаційного провадження суддя-доповідач протягом десяти днів, без виклику сторін, здійснює підготовку до касаційного розгляду. На цій стадії суддя-доповідач зобов'язаний: 1) надсилати копії ухвали про відкриття касаційного провадження учасникам судового провадження разом з копіями касаційних скарг, інформацією про їхні права та обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу; 2) витребувати матеріали кримінального провадження; 3) вирішувати заявлені клопотання; 4) вирішувати питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються; 5) вирішувати інші питання, необхідні для касаційного розгляду [80].

Таким чином, проведене дослідження дає змогу встановити, що існують деякі недоліки, які слід ліквідувати нормативно-правовим шляхом, а саме: визнати участь сторін кримінального провадження обов'язковою під час перегляду судових рішень у касаційній інстанції на підставі їх клопотання, що дасть змогу ефективніше забезпечувати їхні права;

встановити законодавчий порядок надання пояснень судом першої чи апеляційної інстанцій; розширити зміст касаційної скарги тощо.

2.3 Гарантії касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні

Будь-яка сучасна судова система світу є ефективною та дієвою виключно за умови наявності розвинутого інституту перевірки судових рішень, який вважається однією з важливих засад у сфері правосуддя та гарантує забезпечення законності й правопорядку в державі. Існує багато способів на шляху до усвідомлення закладених в цьому правовому феномені сутності та концептуальних стержнів, використання яких сприятиме формуванню обґрунтованої позиції з метою вдосконалення чинних правових положень, направлених на реалізацію особою свого права на оскарження та перегляд рішень суду [83, с. 137].

Якщо судовий розгляд не був справедливим, то не може бути справедливим і судове рішення. Водночас справедливість судового рішення певною мірою залежить від правильності застосування як матеріального, так і процесуального закону, тобто, має не тільки матеріально-правовий елемент, але й кримінальну процесуальну складову. Несправедливість судового рішення не обмежується випадками неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність, вона може стати наслідком несправедливого кримінального провадження, поєднаного з істотними порушеннями прав і свобод людини та істотними порушеннями кримінального процесуального закону. Тобто справедливим має бути як сам процес, так і елементи, що його складають. Звідси несправедливість судового рішення охоплює матеріально-правовий (неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, невідповідність призначеного покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого), фактичний (неповнота судового розгляду, невідповідність

висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження) та формальний (істотне порушення кримінального процесуального закону) аспекти справи.

Присутність у КПК України норм щодо оскарження судових рішень є важливою гарантією відновлення і захисту прав та інтересів учасників кримінального провадження, що здійснюється шляхом виправлення судових помилок [8, с. 108; 9, с. 11]. Разом з тим, ця стадія кримінального провадження не є обов'язковою, носить факультативний характер, оскільки подання касаційної скарги є правом, а не обов'язком учасників кримінального провадження. Тому потрібно виокремити гарантії забезпечення касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, що дасть можливість не лише спростити та полегшити процес подачі касаційної скарги та участі у касаційному провадженні, а й безперешкодно використовувати вищевказане право [44, с. 158].

Варто зазначити, що визначення процесуальних гарантій у кримінальному провадженні було предметом дослідження багатьох вчених. Так, М. С. Строгович вважав, що процесуальні гарантії у кримінальному судочинстві становлять собою «встановлені законом засоби, за допомогою яких громадяни, які беруть участь у кримінальному процесі, можуть захищати свої права та інтереси» [165., с. 13]. На думку Л. Д. Удалової, кримінальні процесуальні гарантії – це передбачені кримінально-процесуальним законом засоби забезпечення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь [189, с. 23]. До переліку таких засобів і способів належать процесуальні норми, права та обов'язки учасників кримінального провадження, засади кримінального провадження, кримінальна процесуальна форма, діяльність учасників кримінального провадження, система примусових заходів, кримінальна процесуальна відповідальність.

В. М. Трофименко зазначав, що кримінальні процесуальні гарантії – це система правових засобів забезпечення успішного виконання завдань

правосуддя й охорони законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, що припускає суворе дотримання встановлених законом форм і засад кримінального провадження, закріплення прав учасників провадження та умов їх реалізації, точне виконання обов'язків посадовими особами та органами, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність [173, с. 172].

Під кримінальними процесуальними гарантіями ми розуміємо систему правових та процесуальних засобів ефективного функціонування кримінального провадження, які спрямовані на всебічну охорону прав осіб, а в разі їх порушення – вчасне та неупереджене їх відновлення.

Систему кримінальних процесуальних гарантій складають: 1) достатній ступінь урегульованості кримінальної процесуальної діяльності; 2) кримінальна процесуальна форма; 3) засади кримінального провадження; 4) процесуальний статус учасників кримінального провадження; 5) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних та інших заходів); 6) судовий контроль; 7) прокурорський нагляд; 8) відомчий контроль; 9) обґрунтування процесуальних рішень і ускладнений порядок прийняття деяких із них (про обшук в житлі особи, про тримання під вартою тощо); 10) право на оскарження дій і рішень органів і посадових осіб, які ведуть процес; 11) юридична відповідальність [75].

Аналізуючи чинне законодавство і праці вчених ми дійшли висновку, що такі гарантії можна поділити на *правові та процесуальні*. До правових гарантій ми можемо віднести закріплені у законодавстві правила щодо можливості касаційного оскарження судових рішень.

Зазначимо, що право на касаційне оскарження рішень суду визнається міжнародними договорами. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції) і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (п. 5 ст. 15) закріпили право кожного засудженого за вчинення кримінального правопорушення на те, щоб постановлений відносно нього вирок або призначене йому покарання були

переглянуті вищестоящою судовою інстанцією [149, с. 74]. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права і основні свободи людини (ч. 2 ст. 7) також передбачає право кожного засудженого за кримінальне правопорушення на перегляд вироку вищестоящою судовою інстанцією в порядку, встановленому законом [75]. Аналогічна норма присутня і в п. 2 ст. 34 Декларації прав і свобод людини і громадянина від 22 листопада 1991 року.

Ці положення підтверджуються на практиці. У рішеннях, ухвалених 20 лютого 1996 року у справі «Вермелен проти Бельгії» та у справі «Лобо Мачало проти Португалії», Європейський Суд з прав людини постановив, що мало місце порушення ч.1 ст.6 Конвенції, оскільки слухання в касаційному суді порушили права заявника щодо слухань протилежної сторони [6; 23].

Важливою гарантією щодо забезпечення касаційного оскарження судових рішень є стаття 55 Конституції України, в якій зазначається, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, які зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [71]. Це положення більш деталізовано у статті 129 Конституції України, де свобода касаційного оскарження визначається як одна із основних засади судочинства. Як зазначає А. Й. Осетинський, саме європейський вектор обумовив запровадження у Конституції України нових порядків перегляду судових рішень – апеляційного та касаційного [108, с. 54].

З метою впровадження цього принципу в практику стаття 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює, що учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, встановлених процесуальним законом, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення, а також на перегляд справи Верховним Судом України [133].

Право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого є однією з найважливіших гарантій захисту особою своїх прав і свобод від їх порушення як з боку органів, що здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Тому таке право закріплено у статті 24 КПК України, частина 2 якої гарантує право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді [80]. Звертаємо увагу, що в КПК України передбачена окрема глава, яка регулює процесуальні засади здійснення провадження в суді касаційної інстанції.

Здійсненню касаційного провадження також сприяють засади кримінального провадження, які закріплені в ст. 7 КПК України. З приводу цього, М. Г. Моторигіна зазначає, що останні відіграють концептуальну роль у забезпеченні гарантій прав і законних інтересів учасників кримінального провадження і нерозривно пов'язані між собою та утворюють єдину систему [101, с. 121].

Актуальним є питання про співвідношення процесуальних принципів і гарантій. З цього приводу П. С. Елькінд цілком аргументовано зазначає, що «дотримання принципів кримінального провадження становить найважливішу гарантію здійснення завдань кримінального судочинства» [204, с. 41].

Варто зазначити, що правові гарантії притаманні і іншим країнам. Так, в іспанському кримінальному процесі право на захист виявляється в тому, що захисник має можливість брати повноцінну участь у збиранні доказів, у слідчих діях, а обвинувачений має право представляти власні джерела доказів і користуватися допомогою судді для отримання інших доказів, які він вважає необхідними для свого захисту [145, с. 17–18].

Отже, правові гарантії касаційного оскарження рішень суду є достатніми для його повного втілення в суспільне життя. Проте слід визнати,

що якщо відсутній порядок реалізації таких правових норм, вони не діють. Наявність у законодавстві чітких правил здійснення касаційного провадження забезпечує повне, швидке та ефективне касаційне оскарження судових рішень.

Тому варто звернути увагу на процесуальні гарантії забезпечення касаційного оскарження судових рішень. Під кримінальними процесуальними гарантіями ми розуміємо визначені процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінальною провадження.

Враховуючи особливості касаційного провадження до кримінальних процесуальних гарантій ми можемо віднести:

1) встановлений законодавством порядок розгляду касаційної скарги – відповідно до ст. 426 КПК України касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення;

2) зміст і форма касаційної скарги – КПК України встановлює такі вимоги до касаційної скарги: 1) найменування суду касаційної інстанції; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 3) судові рішення, що оскаржується; 4) обґрунтування вимог особи, яка подала касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення; 5) вимоги особи, яка подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції; 6) перелік матеріалів, які додаються;

3) перелік осіб, які мають право подати касаційну скаргу – 1) засуджений, його законний представник чи захисник – у частині, що стосується інтересів засудженого; 2) виправданий, його законний представник чи захисник – у частині мотивів і підстав виправдання;

3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник;
4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру, – в частині, що стосується інтересів неповнолітнього;
5) законний представник чи захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру; 6) прокурор;
7) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції; 8) цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;
9) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

4) рішення, які можна оскаржувати в суді касаційної інстанції – перегляду в касаційному порядку підлягають рішення суду першої інстанції, які були переглянуті в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановленні щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції, крім ухвали слідчого судді, а також ухвали суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляції на таку ухвалу, які оскарженню в касаційному порядку не підлягають [80].

Одним із способів забезпечення касаційного оскарження судових рішень є письмове провадження, яке здійснюється за відсутності учасників кримінального провадження. Законодавець виходить з того, що у разі неможливості прибути на розгляд касаційної скарги, особи все одно можуть реалізувати своє вищевказане право. На думку К. В. Легких, можливість розгляду справи в письмовому касаційному провадженні кореспондується із засадою диспозитивності, тобто є результатом вільного використання сторонами кримінального провадження своїх прав. Зокрема, письмове касаційне провадження можливе лише за умови, що всі учасники заявили суду про здійснення провадження за їх відсутності. Інших спеціальних вимог

для застосування письмового касаційного провадження від учасників кримінального провадження не вимагається [87].

Дуже важливим питанням, яке турбує як практиків, так і теоретиків, є забезпечення прав осіб під час касаційного провадження, адже суд касаційної інстанції є «контрольним органом» щодо судів нижчих інстанцій в частині забезпечення прав та інтересів осіб. Це питання є досить гострим на практиці ще й тому, що саме на цій стадії кримінального провадження остаточно вирішується доля людини і будь-яким незаконним рішенням суду можна покарати невинувату особу.

З приводу цього в статті 437 КПК України проголошено принцип недопустимості погіршення правового становища виправданого та засудженого, який означає, що суд касаційної інстанції не має права застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання [80].

Перш за все, варто зазначити, що недопустимість повороту до гіршого в науці кримінального процесуального права розуміється неоднозначно: одні вчені вважають його правилом [119, с. 140], другі – процесуальною гарантією [14, с. 5; 65, с. 3], треті – засадою кримінального провадження [85, с. 101–104].

Недопустимість погіршення становища засудженого не можна вважати засадою, адже він є складовою частиною засади забезпечення права на захист [14, с. 22]. Правилом його також назвати не можна, оскільки таке розуміння є надто загальним і не дає змогу встановити його правову природу. Визначення його як гарантії також недостатньо віддзеркалює його природу [63, с. 149]. Саме тому різниця між цими поняттями є обґрунтованою та залежить від того, який саме аспект недопустимості погіршення становища обвинуваченого розглядається в кожному конкретному випадку [26, с. 127].

Проте ми не погоджуємось з думками вчених щодо неоднозначного трактування правового статусу інституту недопустимості погіршення

становища обвинуваченого (засудженого), адже виходячи з норм КПК України ми можемо його розуміти як інститут, що гарантує захист прав обвинуваченого (засудженого) на стадії касаційного чи апеляційного розгляду, нормативно «не дозволяючи» суду застосовувати більш тяжке покарання. Зокрема, П. Ф. Пашкевич пропонує встановлювати істину у кримінальному провадженні, взагалі відмовляючись від деяких гарантій особи. Він вважає, що «суду другої інстанції слід надати право самому виправляти помилки, пов'язані з неправильним застосуванням матеріального закону не тільки в сторону, сприятливу для засудженого, а й в сторону, несприятливу для нього» [114, с. 56.], що в інтересах правосуддя суду необхідно також «надати право уточнювати фактичні обставини правопорушення в тій частині, яка погіршує становище засудженого, доповнювати і навіть пред'являти нове обвинувачення» [113, с. 196.]. Тому ми підтримуємо позицію науковців щодо розуміння інституту недопустимості «повороту до гіршого» як кримінальну процесуальну гарантію прав обвинуваченого (засудженого).

Таку ж позицію висловлює Ю. П. Ковбаса: заборона «повороту на гірше» виступає важливою гарантією права засудженого (виправданого) на захист, свободи оскарження вироку і, водночас, гарантією правосуддя, оскільки є ефективним засобом виявлення і виправлення порушень закону в діяльності органів досудового розслідування і судів першої та апеляційної інстанцій [66, с. 138].

Положення про недопустимість «повороту до гіршого» має важливе значення у кримінальному провадженні, оскільки є гарантією такої засади кримінального провадження як право на захист. Крім того, вказане положення забезпечує реалізацію свободи оскарження судових рішень, так як створює впевненість в тому, що внаслідок подання касаційної скарги обвинуваченим, його правове становище не буде погіршено [60, с. 329]. І. Л. Петрухін вказує на те, що воно має моральну основу. На думку вченого,

з точки зору етики, недопустимо погіршувати становище людини у відповідь на його прохання про допомогу [116, с. 47].

Винятком з правила є касаційна скарга прокурора, потерпілого чи його представника щодо оскарження обвинувального вироку, ухваленого судом першої чи апеляційної інстанцій, ухвали суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції у зв'язку з необхідністю застосувати більш тяжке покарання до засудженого [80]. Разом з тим, як слушно зазначає Ю. П. Ковбаса, було б логічно поширити вказані вище положення закону і на інших осіб, щодо яких винесено судові рішення судом першої чи апеляційної інстанцій (зокрема, на осіб, щодо яких прийнято рішення про закриття справи, про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру та ін.). Проте це положення не відображено в КПК України, тому доцільно внести відповідні зміни.

Як нам відомо, суд касаційної інстанції не має права виходити за межі касаційної скарги, перевіряє лише правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правову оцінку обставин. Це означає, що судом касаційної інстанції рішення суду першої та апеляційної інстанцій перевіряються лише з тих питань, які ставляться перед судом у тексті касаційної скарги, оскільки предмет дослідження судом касаційної інстанції матеріалів справи обмежений, а касаційна скарга може стосуватися лише окремих частин рішень, що оскаржуються (наприклад, касаційна скарга може стосуватися тільки окремих епізодів або в ній можуть ставитися питання щодо порушення судами вимог процесуального закону, без дослідження доказів і надання їм оцінки) [196, с. 48].

Проте є винятки з цього правила: відповідно до ч. 2 ст. 433 КПК України суд касаційної інстанції має право вийти за межі касаційних вимог, але лише у разі, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування щодо неї примусових заходів медичного чи виховного

характеру. Цим також забезпечується захист засуджених під час касаційного оскарження судових рішень [47, с. 61].

Варто також звернути увагу на ч. 2 ст. 433 КПК України, в якій передбачається можливість виходу за межі касаційної скарги з метою захисту прав засуджених. У цій статті проголошується таке правило: якщо задоволення скарги дає підстави для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги, суд касаційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення. Тобто, нове кримінальне процесуальне законодавство спрямоване, в першу чергу, на захист прав засуджених, адже існує висока ймовірність їх порушення.

Слід зазначити, що з метою ефективнішого забезпечення прав особи законодавство зарубіжних держав передбачає обов'язкову участь прокурора під час касаційного провадження. За українським законодавством прокурор під час касаційного оскарження судових рішень має право подати касаційну скаргу. Визначаючи межі повноважень прокурора на стадії перегляду справи в суді касаційної інстанції, необхідно підкреслити, що повноваження на цій стадії не можна зводити лише до подання прокурором касаційної скарги. Деякі вчені стверджують, що прокурор ще й функцію кримінального переслідування. Ми вважаємо, що участь прокурора під час касаційного оскарження судових рішень повинна бути обов'язковою, адже це буде ефективною гарантією захисту прав і інтересів осіб під час касаційного оскарження судових рішень.

Отже, процесуальні гарантії забезпечення прав сторони захисту кримінального провадження становлять собою різні за своїм конкретним змістом засоби і в своїй сукупності забезпечують учасникам кримінального провадження, що відносяться до неї, можливість реалізувати надані їм права. КПК України 2012 року встановив не тільки гарантії прав учасників кримінального провадження зі сторони захисту, а й процесуальний механізм, що забезпечує реалізацію цих гарантій. Цей механізм містить у собі всю

систему процесуальних норм, які спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження.

Серед гарантій касаційного оскарження рішень суду можна виділити правові та процесуальні, які повною мірою забезпечують існування цієї стадії кримінального провадження. До гарантій забезпечення прав осіб під час касаційного провадження автор відносить обов'язкову участь прокурора під час касаційного провадження, недопустимість повороту до гіршого та можливість виходу за межі касаційної скарги на користь інших засуджених.

Висновки до розділу 2

1. Суб'єктами касаційного оскарження судових рішень є особи, які брали участь у попередніх судових інстанціях або особи, чиїх інтересів стосується справа. Аналізуючи норми законодавства щодо їх участі у касаційному розгляді справи, вона не є обов'язковою, що є порушенням права на справедливий розгляд справи. Тому доцільно запровадити обов'язкову участь осіб, інтересів яких стосується справа, у касаційному розгляді на підставі їх клопотання. Винятком може бути проведення письмового провадження.

2. Процесуальний порядок касаційного оскарження судових рішень є початковим етапом касаційного провадження і включає в себе визначення кола осіб, які мають право подання касаційної скарги; судових рішень, на які може бути подана касаційна скарга; підготовку касаційної скарги та її подання до Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ.

3. Під кримінальними процесуальними гарантіями ми розуміємо систему правових та процесуальних засобів ефективного функціонування кримінального процесу, які спрямовані на всебічну охорону прав осіб, а в разі їх порушення – вчасне та неупереджене їх відновлення.

РОЗДІЛ 3

КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

3.1 Касаційне оскарження судових рішень за законодавством країн романо-германської правової системи: порівняльно-правовий аналіз

У різних правових системах існують відмінні одна від одної форми оскарження та перегляду судових рішень, такі як: апеляція, касація і ревізія. Можливість оскарження та перегляду вироків існує як у законодавстві країн, де історично склалась континентальна (змішана) форма правової системи (Франція, Німеччина тощо), так і в країнах з англо-американською правовою системою (Великобританія, США й інші).

Щодо ролі найвищого суду в країні, то слід сказати, що остаточний перегляд справи виключно з юридичного боку має три основні конструкції: це, в першу чергу, згадана касація (Франція, Італія, Бельгія та інші), ревізія (Німеччина), повторна апеляція (США, Англія). Усі ці інститути хоч і мають свої особливості, проте створені з однією метою – забезпечити єдність судової практики, тобто однакове застосування всіма без винятку судами правових норм шляхом остаточного перегляду справи виключно з юридичного боку в найвищому суді країни [154, с. 117].

Зазначимо, що країнам СНД притаманний змішаний тип кримінального процесу, в якому присутній чіткий розподіл кримінального провадження на досудове розслідування та судовий розгляд справи. Досудове розслідування здійснюється письмово і з дотриманням таємниці розслідування, а судовий розгляд побудовано на засадах змагальності. Змішаному типу кримінального процесу також притаманний перегляд судових рішень у вищестоящих інстанціях.

Звертаючись до норм зарубіжних держав щодо врегулювання процедури касаційного оскарження судових рішень слід звернути увагу на

Модельний кримінально-процесуальний кодекс країн СНД, у 10 розділі якого визначаються загальні положення провадження в суді касаційної інстанції та регламентується питання щодо оскарження судових рішень, які не вступили в законну силу.

Порядок розгляду цих справ є таким. Касаційна скарга подається через суд першої інстанції, який постановив вирок, однак подача скарги безпосередньо до суду касаційної інстанції не перешкоджає розгляду скарг. Винятком є вироки окружних, військово-окружних судів і мирових суддів, які не вступили в законну силу та оскаржуються до відповідного апеляційного суду [98].

Ми вважаємо, що подання касаційної скарги серед суд першої інстанції збільшує термін касаційного провадження, тому була б правильнішою позиція подавати касаційну скаргу безпосередньо до суду касаційної інстанції. Про таку необхідність свідчать і результати опитування: 79 % опитаних прокурорів та суддів зазначають необхідність подачі касаційної скарги до суду касаційної інстанції. Про це також заявляють 67 % науково-педагогічних працівників.

Підкреслимо, що позитивною стороною Модельного КПК є термін подачі касаційної скарги. Відповідно до статті 470 Модельного КПК касаційні скарги можуть бути подані протягом десяти діб з дня проголошення вироку. Обвинувачений, що міститься під вартою, його захисник і законний представник можуть подати скаргу протягом десяти діб з дня вручення йому вироку [98].

З цього приводу необхідно зазначити, що в науці кримінального процесуального права поширена думка про те, що обмеження строку на касаційне оскарження судових рішень є одночасно порушенням права на судовий захист. Вважаємо такий строк подачі касаційної скарги оптимальним та таким, що відповідає засаді процесуальної економії, адже забезпечує миттєве реагування на порушення вимог закону зі сторони потерпілого, а в результаті – до швидшого встановлення об'єктивної істини у справі.

Надалі суд першої інстанції зобов'язаний сповістити про подані скарги засудженого, виправданого, їх захисників і законних представників та інших осіб, інтересів яких стосуються скарги, забезпечити їм можливість ознайомитися зі скаргами та іншими документами, роз'яснити їм їх права. В свою чергу, сторонам надається право ознайомитися зі скаргами і подавати на них письмові заперечення.

Приймаючи справу до свого провадження, суд касаційної інстанції в кожному випадку зобов'язантй перевірити, чи сповіщено сторони про подані скарги і чи була їм забезпечена можливість ознайомитися із скаргами та подати на них заперечення. При виявленні порушень закону для їх усунення справа підлягає поверненню до суду першої інстанції, крім випадків, коли сторони можуть ознайомитися з важливими документами в суді касаційної інстанції. Справа відкладається, якщо сторони не могли заздалегідь ознайомитися з цими документами [98].

Враховуючи ці норми Модельного КПК можемо з впевненістю стверджувати, що суд касаційної інстанції дублює функції суду першої інстанції, перевіряючи фактично його виконану роботу. При цьому затягується час для безпосереднього касаційного розгляду справи, тому доцільніше передати функцію інформування учасників касаційного провадження суду касаційної інстанції.

Тотожна українському законодавству є участь осіб на стадії касаційного перегляду судових рішень. У засіданні суду касаційної інстанції мають право брати участь особи, які подали скаргу, додаткову скаргу чи заперечення на скаргу. У разі явки цих осіб у судове засідання, вони допускаються до дачі пояснень. Обвинувачений також може брати участь у засіданні суду касаційної інстанції, але лише за його клопотанням.

Зазначимо, що розгляд справи забороняється, коли вказані особи не отримали своєчасно сповіщення про день і годину розгляду справи, або воно було розглянуто раніше повідомленого їм строку, або їх право брати участь у засіданні було порушено іншим шляхом.

Так як і ВССУ, суд касаційної інстанції має право давати вказівки, спрямовані на забезпечення повноти і всебічності дослідження обставин справи, а також на усунення порушень кримінального процесуального закону. Ці вказівки повинні бути виконані при новому розгляді справи судом першої інстанції.

Зазначимо, що діяльність суду касаційної інстанції спрямована на розгляд лише правової сторони судового рішення: вона не має права встановлювати або вважати доведеними факти, що не були встановлені у вирокі або відкинуті ним, а так само не вправі вирішувати наперед питання про доведеність чи недоведеність винуватості, достовірність або недостовірність того чи іншого доказу і про переваги одних доказів над іншими, про застосування судом першої інстанції того чи іншого закону і про міру покарання [].

Рішення суду касаційної інстанції набирає законної сили з моменту проголошення, є остаточним і може бути переглянute лише в порядку нагляду – особливої процедури, яка включає в себе перегляд:

- 1) обвинувальних вироків;
- 2) ухвал суду першої інстанції, які перешкоджають судовому розгляду і підлягають касаційному оскарженню;
- 3) постанов судів касаційної і наглядової інстанцій.

Важливим питанням, яке врегульовано в Модельному КПК, є подання додаткових скарг. Такі скарги приймаються до уваги у разі заміни захисника, який подав скаргу. При наявності в справі скарги обвинуваченого додаткову скаргу вправі подати інший захисник. Зазначимо, що такі скарги можуть бути подані до початку розгляду справи. Дане питання не врегульовано на законодавчому рівні в Україні, а тому пропонуємо внести статтю 425-1 такого змісту:

«Стаття 425-1. Подання додаткових касаційних скарг.

1. До початку касаційного розгляду учасники касаційного провадження мають право подати додаткові касаційні скарги.

2. Додаткова касаційна скарга подається у разі:

1) заміни захисника, якщо касаційна скарга була подана ним;

2) наявність у справі обвинуваченого;

3) в інших випадках, визначених законом». Необхідність введення інституту додаткових скарг підтверджується результатами проведеного нами анкетування: 70% опитаних респондентів підтримали таку пропозицію (Додаток А, Б).

Важливим питанням є також врегулювання порядку відкликання касаційної скарги. Якщо у КПК України дане питання регламентовано дуже стисло (лише одним реченням), то Модельний КПК повністю висвітлює цю процедуру.

Зокрема, визначається коло осіб, які мають право відкликати касаційну скаргу, а саме:

1) особа, яка подала скаргу, має право її відкликати (ч. 1 ст. 477);

2) обвинувачений має право відкликати скаргу свого захисника (ч. 2 ст. 477);

3) потерпілий, цивільний позивач і відповідач має право відкликати скаргу свого представника. Скарга, спрямована на поліпшення становища обвинуваченого, не може бути відкликана без його згоди (ч. 3 ст. 477). У разі відсутності іншої скарги відкликання скарги тягне припинення касаційного провадження [98]. Натомість дане питання чітко врегульовано в КПК Азербайджану.

Відповідно до ч. 2 ст. 414 КПК цієї держави державний обвинувач, який бере участь в суді касаційної інстанції, має право доповнити, змінити або відкликати касаційну скаргу, подану державним обвинувачем, який брав участь в даному провадженні в суді першої або апеляційної інстанцій [80].

Захисник має право відкликати свою касаційну скаргу тільки за згодою підзахисного або його законного представника. Захисник, який вступив в касаційне провадження, вправі внести доповнення і зміни до касаційної скарги захисника, який брав участь у кримінальному провадженні,

спрощеному досудовому провадженні або провадженні в порядку приватного обвинувачення в суді першої або апеляційної інстанції лише за згодою засудженого чи виправданого та його законного представника (ч. 4 ст. 414 КПК). Засуджений або виправданий вправі відкликати касаційну скаргу свого захисника.

Зміни, що тягнуть погіршення становища особи, щодо якої застосовано примусові заходи виховного або медичного характеру, а також засудженого або виправданого, можуть бути внесені в касаційну скаргу чи касаційний протест тільки протягом строку, встановленого для подання касаційної скарги або касаційного протесту.

Враховуючи вищесказане хочемо зазначити, що норма про відкликання касаційної скарги в українському законодавстві потребує доопрацювання, а саме доцільно чітко визначити коло осіб, які мають право відкликати касаційну скаргу. У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 432 КПК України:

«Стаття 432 «Відмова від касаційної скарги, зміни і доповнення від касаційної скарги під час касаційного провадження

1. Особа, яка подала касаційну скаргу, має право відмовитись від неї до закінчення касаційного розгляду.

2. Засуджений (виправданий), потерпілий має право відмовитися від касаційної скарги свого захисника (представника). Скарга, спрямована на поліпшення становища засудженого (виправданого), не може бути відкликана без його згоди.

3. Цивільний позивач і відповідач вправі відкликати скаргу свого представника».

Зазначимо, що болгарське кримінальне процесуальне законодавство розвивалося в тісному зв'язку з матеріальним правом. Закон про провадження в кримінальному суді 1897 року зазнавав чимало змін, особливо в 1935-1937 рр. У період переходу до соціалістичної системи права були схвалені тимчасові процесуальні правила, зокрема у 1948 році скасована

трирівнева система судів та касаційного провадження і введена двоступенева система. Перший КПК був прийнятий в 1952 році, другий – в 1974 році, а Конституція 1991 року демократизувала ряд принципів і норм кримінального процесу.

Період з 1990 року по 2005 рік також не є виключенням з такої практики. Якщо зміни, які були внесені до законодавства щодо регулювання касаційного та апеляційного провадження, можна визнати успішними, то реформування досудового провадження було досить невдалим. Зазначимо, що успіх правового регулювання касаційного провадження в Болгарії можна пов'язати з використанням принципів французької кримінальної процесуальної системи, на яких ґрунтуються також системи Російської Федерації та України.

Позитивними моментами у врегулюванні касаційного оскарження рішень є забезпечення участі осіб на цій стадії кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 353 КПК Болгарії, касаційна скарга розглядається в судовому засіданні з обов'язковим викликом сторін. Проте неявка інших осіб без поважних причин не є перешкодою для розгляду справи. справа розглядається у відсутності сторони, коли вона не знайдена за вказаною нею адресою.

Також слід звернути увагу на те, що участь прокурора є обов'язковою у касаційному провадженні. Зазначимо, що така практика забезпечення участі осіб є досить вдалою, про що свідчать статистичні показники розгляду касаційних скарг в цій державі. Вважаємо, що доцільно було б запозичити такий досвід Болгарії, адже обов'язкова участь сторін на стадії касаційного оскарження судових рішень надає можливість всебічного захисту власних чи представлених інтересів у вищестоящому суді, навести додаткові аргументи на підтримання своєї позиції або спростувати або підтримати докази іншого учасника провадження.

Розглядаючи білоруський досвід, потрібно зауважити, що у вітчизняній літературі йому майже не приділяється уваги. Це пояснюється архаїчним

характером нового КПК Республіки Білорусь [176], який фактично увібрав майже всі інститути кримінальних процесуальних відносин, встановлених ще в радянські часи.

Варто зазначити, що як і в попередньому, у новому КПК Білорусі відсутня стадія апеляційного перегляду судових рішень. Проте цікавим є закріплене у п. 3 ч. 1 ст. 6 КПК Білорусі поняття державного обвинувача як прокурора, що підтримує державне обвинувачення і здійснює іншу процесуальну діяльність при розгляді матеріалів кримінального провадження судом першої інстанції. Водночас білоруське законодавство, як і українське, не визначає правового статусу прокурора на стадіях перегляду судових рішень.

КПК Білорусі встановлює форми оскарження прокурором судових рішень, а саме:

- 1) касаційний протест – протест прокурора, державного обвинувача про скасування або зміну вироку, який не набрали законної сили (п. 12 ч. 1 ст. 6);
- 2) приватний протест – протест прокурора на ухвалу суду першої інстанції і постанову судді, які не набрали законної сили (п. 52 ч. 1 ст. 6);
- 3) протест у порядку нагляду – протест прокурора про скасування або зміну вироку, ухвали або постанови, що набрали законної сили (п. 33 ч. 1 ст. 6).

Стаття 370 КПК Білорусі передбачає обов'язок прокурора оскаржити в касаційному порядку вирок суду з однієї підстави: порушення кримінального чи кримінального процесуального закону. Право винесення такого протесту належить прокурору, який брав участь у розгляді справи як державний обвинувач. Генеральний прокурор Республіки Білорусь, прокурори областей, міст, районів, прирівняні до них прокурори та їх заступники в межах своєї компетенції мають право оскаржити вирок незалежно від участі в судовому розгляді. Ми підтримуємо думку вчених про те, що, враховуючи позитивний досвід КПК Білорусі, доцільно закріпити в процесуальному законодавстві

України норму, що зобов'язує уповноваженого прокурора оскаржувати незаконні рішення суду, а не тільки надає йому право на таке оскарження.

Досить цікавим є досвід Молдови щодо касаційного оскарження судових рішень. Цю функцію покладено на Вищу судову палату та Військовий суд. Відповідно до ст. 39 КПК Молдови Вища судова палата має право:

1) розглядати в першій інстанції кримінальні справи, що стосуються злочинів, вчинених Президентом Республіки Молдова;

2) розглядати касаційні скарги на судові рішення, ухвалені в першій інстанції, або залежно від обставин на рішення апеляційних палат, а також в інших передбачених законом випадках в якості касаційної інстанції;

3) розглядати в межах своєї компетенції справи, які оскаржуються у винятковому порядку, включаючи скарги на скасування судових рішень;

4) звертатися із запитом до Конституційного суду з питання контролю конституційності правових актів та дозволи виняткових випадків їх неконституційність;

5) давати роз'яснення з питань судової практики щодо однакового застосування кримінального та кримінального процесуального законодавства;

б) дозволяти розгляд справ, за якими перервано судочинство, а також заяви про передачу справ [181]. З огляду на ці повноваження можемо стверджувати, що Вища судова палата перевантажена справами різного роду, адже виступає в ролі різних інстанцій (суд першої інстанції, касаційної інстанції, перегляд справ за винятковими обставинами). Наявність такої кількості функції не дозволяє суддям ефективно виконувати свою роботу, захищати права та інтереси осіб, тому доцільно б залишити за Вищою судовою палатою функцію касаційного перегляду судових рішень.

Ще одним судом касаційної інстанції є Військовий суд, який розглядає за касаційними скаргами, протестами, на які не набрали законної чинності вироки і постанови спеціалізованих міжрайонних військових судів у

кримінальних справах, винесені при розгляді справи за участю присяжних засідателів, а також на вироки і постанови Військового суду, винесені при розгляді справи в апеляційному порядку.

Варто зазначити, що суд касаційної інстанції в Молдові має широке коло повноважень: вийти за межі касаційної скарги, якщо це не призводить до погіршення становища засудженого (ч. 2 ст. 424) а також розглядати справу щодо осіб, до яких подана касаційна скарга не відноситься, маючи право винести рішення і в їх відношенні без погіршення їхнього становища.

Заслуговує на увагу порядок розгляду судових рішень, які не підлягають оскарженню в апеляційній інстанції. До таких рішень КПК Молдови відноситься:

- 1) вироки, винесені судами по незначних злочинах, за вчинення яких законом передбачено покарання, не пов'язане з позбавленням волі;
- 2) вироки, винесені апеляційними палатами;
- 3) вироки, винесені Вищою судовою палатою;
- 4) інші рішення у кримінальних справах, в яких передбачений такий порядок оскарження [181].

Термін подачі касаційної скарги на рішення, щодо яких законом не передбачений апеляційний порядок оскарження, становить 15 днів з дня винесення рішення, а в разі необхідності його складання – в 15-денний строк з дня письмового повідомлення сторін про підписання складеного рішення всіма суддями, що входять до складу суду [181].

Порядок розгляду касаційної скарги є досить схожим із касаційним розглядом в Білорусі та Казахстані.

Відповідно до законодавства Казахстану порядок звернення до суду касаційної інстанції був таким: якщо одна зі сторін, не згідна з прийнятим рішенням суду першої інстанції, який розглядав справу, не оскаржувала це рішення в апеляційній інстанції та навмисне пропускала терміни оскарження, тоді у цієї сторони з'являлася можливість оскаржити рішення відразу у вищу судову інстанцію. Тобто, у казахстанському законодавстві не було вимоги,

що суд касаційної інстанції може переглядати справу лише після того, як вона пройшла апеляційну інстанцію. Така позиція законодавства є не зовсім правильною, адже в апеляційній інстанції можуть оскаржуватись деякі види судових рішень, а в касаційній – зовсім інші. Тому КПК Казахстану 2014 року закріпив положення про те, що в касаційній інстанції підлягають перегляду вироки, постанови районних і прирівняних до них судів (у тому числі, спеціалізованих, міжрайонних судів) за скаргами тільки після їх розгляду в апеляційній інстанції, протести, а також вироки і постанови апеляційної інстанції [180]. Справа має бути розглянута не пізніше одного місяця з дня її надходження до касаційної інстанції. Цей термін, зважаючи на складність або великий обсяг справи чи інші поважні причини, може продовжуватися за постановою суду, що розглядає справу, але не більше, ніж на один місяць.

Відповідно до КПК Азербайджану касаційна скарга може бути подана на вироки і постанови судів апеляційної інстанції; вироки судів першої інстанції за участю присяжних засідателів, тобто на рішення, які набрали законної сили. Касаційні скарги додаються безпосередньо до судової колегії Верховного Суду Азербайджанської Республіки у кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення (в справах про військові злочини касаційна скарга подається до судової колегії Верховного Суду Азербайджанської Республіки у справах військових судів) [182].

Зазначимо, що касаційна скарга або касаційний протест подаються в такі строки: на постанови суду апеляційної інстанції – протягом одного місяця з дня їх винесення; на виправдувальний вирок або на судову ухвалу про припинення кримінального провадження – протягом шести місяців з дня їх винесення; на обвинувальний вирок при необхідності застосування закону про більш тяжке покарання, надмірній м'якості призначеного покарання чи інших підстав, що погіршує становище засудженого, а на судову ухвалу про застосування примусових заходів виховного характеру – протягом дванадцяти місяців з дня їх винесення; на обвинувальний вирок щодо

невинуватості засудженого, підстав необхідності застосування закону про менш тяжке покарання, на судову ухвалу про застосування примусових заходів медичного характеру – протягом вісімнадцяти місяців з дня їх винесення [182].

Позитивним моментом є закріплення переліку поважних причин, через які особи не можуть реалізувати своє право на касаційне оскарження судових рішень. Суд касаційної інстанції має право задовольнити клопотання про відновлення пропущеного строку на подачу касаційної скарги або касаційного протесту, якщо:

1) особа захворіла на тяжку хворобу, що спричинила тривалий фізичний або психічний розлад його здоров'я, і внаслідок цього об'єктивно не мала можливості своєчасно подати касаційну скаргу чи касаційний протест;

2) сталася надзвичайна подія, що позбавила особу можливості своєчасно подати касаційну скаргу чи касаційний протест.

Спірним є питання щодо підстав для зміни або скасування рішення судом касаційної інстанції. Так, відповідно до ст. 416 КПК Азербайджану суд касаційної інстанції має право скасувати або змінити в касаційному порядку вирок або постанову суду першої або апеляційної інстанції, якщо суд: необгрунтовано відмовив у дослідженні представлених стороною кримінального провадження доказів, які можуть мати суттєве значення для всебічного, повного і об'єктивного розгляду справи; не дослідив доказів; виніс вирок про винуватість засудженого або невинуватість виправданого на підставі недопустимих доказів. Вважаємо, що такі підстави змушують суд касаційної інстанції переглядати докази, які були подані на час розгляду справи, що заперечує саму сутність касаційного провадження.

Спірною нормою є наявність дуже великих строків, зокрема, *строку підготовчого провадження* Суддя, попередньо вивчає касаційну скаргу чи касаційний протест, не пізніше трьох місяців після надходження до нього цієї скарги або протесту виконує такі дії: знайомиться з касаційною скаргою чи

касаційним протестом та доданими до них документами приймає постанову про витребування матеріалів кримінального провадження, матеріалів спрощеного досудового провадження або матеріалів провадження в порядку приватного обвинувачення і забезпечує його виконання; вивчає матеріали кримінального провадження, матеріали спрощеного досудового провадження або матеріали провадження в порядку приватного обвинувачення, порівнюючи їх з доводами касаційної скарги або касаційного протесту; готує висновок на підставі доводів касаційної скарги або касаційного протесту для розгляду вироку чи постанови суду, які набрали законної сили, в касаційному порядку (при виконанні вимог закону касаційний протест або касаційна скарга підлягають обов'язковому розгляду в касаційному порядку); направляє касаційну скаргу чи касаційний протест та додані до них матеріали кримінального провадження, матеріали спрощеного досудового провадження або матеріали провадження в порядку приватного обвинувачення, а також підготовлений висновок для розгляду на засіданні відповідної колегії; повідомляє державного обвинувача, засудженого (виправданого), потерпілого (приватного обвинувача), а також інших зацікавлених осіб про час і місце розгляду касаційної скарги або касаційного протесту по суті.

Строк подачі касаційної скарги: на постанови суду апеляційної інстанції – протягом одного місяця з дня їх винесення; на виправдувальний вирок або на судову ухвалу про припинення кримінальне провадження, матеріалів спрощеного досудового провадження або скаргу приватного обвинувачення – протягом шести місяців з дня їх винесення; на обвинувальний вирок у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке покарання, надмірній м'якості призначеного покарання чи з інших підстав, що погіршує становище засудженого, а на судову ухвалу про застосування примусових заходів виховного характеру – протягом дванадцяти місяців з дня їх винесення; на обвинувальний вирок щодо невинуватості засудженого, підстав необхідності застосування закону про менш тяжке покарання, а на судову ухвалу про застосування примусових

заходів медичного характеру – протягом вісімнадцяти місяців з дня їх винесення.

Голова відповідної колегії суду касаційної інстанції призначає строк розгляду скарги або протесту по суті. Після надходження висновку судді, попередньо вивчає касаційну скаргу чи касаційний протест, голова відповідної колегії суду касаційної інстанції призначає строк розгляду скарги або протесту по суті (не пізніше тридцяти діб після отримання зазначеного висновку) і сповіщає про це відповідних учасників кримінального провадження [182].

Касаційна скарга або касаційний протест подаються безпосередньо до суду касаційної інстанції. Якщо касаційна скарга або касаційний протест подані до суду першої або апеляційної інстанції, він надсилає цю скаргу чи протест до суду касаційної інстанції. Тобто, фактично закон дозволяє подавати касаційну скаргу як в суд касаційної інстанції, так і в суди першої та апеляційних інстанцій. Вважаємо, що перенаправлення касаційних скарг перезавантажує суди, відволікає їх від основної мети, тому не відповідає реаліям практики.

Слід зазначити, що додатковою гарантією захисту прав особи навіть після касаційного розгляду справи є можливість здійснення «додаткової касації». Ця процедура пов'язана з такими обставинами: при розгляді касаційної скарги або касаційного протесту суд касаційної інстанції допустив порушення вимог закону; доводи, зазначені в ухвалі суду касаційної інстанції, не вмотивовані; резолютивна частина постанови суду касаційної інстанції не відповідає його описово-мотивувальній частині. Подання в порядку додаткової касації може бути внесено також у разі, коли вирок або постанова суду першої, апеляційної чи касаційної інстанцій винесені на підставі нормативно-правового акта, визнаного Конституційним Судом Азербайджанської Республіки таким, що не відповідає конституції.

Подання, протест або скарга в порядку додаткової касації вносяться на Пленум Верховного Суду Азербайджанської Республіки.

Зазначимо, що подання, протест або скарга в порядку додаткової касації вноситься тільки в цілях перевірки правильності застосування кримінального закону з правових питань або норм КПК, що по суті відповідає цілям касаційного провадження в Україні.

Досить цікавим є досвід Литви щодо касаційного оскарження судових рішень. Касаційним судом Литовської Республіки є Верховний суд. Касаційна скарга безпосередньо подається до Верховного суду. Скарга може бути подана протягом трьох місяців з дня набрання чинності оскаржуваного рішення. Особам, які пропустили тримісячний строк оскарження, суд може відновити його в силу вагомих причин, однак заяву про відновлення пропущеного строку не може бути задоволено, якщо вона подана пізніше як один рік з дня набрання рішенням чинності. У законодавстві передбачено, що касаційну скаргу підписують касатор і адвокат. На практиці в більшості випадків касаційну скаргу складає тільки адвокат, однак КПК цієї держави передбачає два винятки, коли касаційну скаргу може скласти і підписати інша особа: 1) якщо касатор є фізичною особою, що має вищу юридичну освіту, в такому випадку він сам може скласти касаційну скаргу і бути представником в суді; 2) якщо касатор є юридичною особою, то право скласти таку скаргу має працівник, який має вищу юридичну освіту. В такому випадку касаційну скаргу підписують керівник юридичної особи та що склав її працівник – юрист [177].

Своєрідним є законодавство Вірменії щодо касаційного провадження. Стратегічна програма з правових і судових реформ на 2012-2016 роки Республіки Вірменія, опублікована в червні 2012 року, передбачає ряд заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб законодавча і судова влада у Вірменії відповідала критеріям сучасної держави, заснованої на верховенстві закону. Одним з напрямів діяльності в рамках Стратегічної програми є підвищення ефективності й однакового застосування закону в суді касаційної інстанції .

КПК Республіки Вірменія був прийнятий 1 липня 1998 року [178] і встановив класичну схему перегляду судових рішень: апеляційна та касаційна інстанції. Заслуговує на увагу підхід вірменського законодавця до визначення місця нововиявлених обставин у системі перегляду судових рішень. Зокрема, пункт 2 ч. 1 ст. 406 КПК Вірменії називає нововиявлені обставини підставою принесення касаційного протесту поряд з порушенням матеріальних чи процесуальних прав учасників провадження.

Касаційний суд Вірменії є найвищою судовою інстанцією в державі. Винятками є конституційні питання, оскільки для них Конституційний суд має виключну юрисдикцію [209], і його головна функція полягає в «забезпеченні однаковості застосування норм закону». Зазначимо, що мета і повноваження касаційного суду викладені в статті 50 КПК Вірменії, і включають в себе критерії для допуску касаційних скарг (стаття 50 параграф 3).

В компетенцію касаційного суду входить: розгляд касаційних скарг і протестів; розгляд заяв про перегляд справ за нововиявленими обставинами; розгляд клопотань про конституційний нагляд. Рішення про прийняття справи до провадження виносяться в складі як мінімум трьох суддів.

Касаційне провадження здійснюється, якщо його ініціює хоча б один державний суддя [112].

В системі, яка заснована на незалежності судових органів, роль вищої судової інстанції полягає в забезпеченні узгодженості прийнятих судами правових актів для того, через рішення в окремих випадках не підлягало оскарженню. У кримінальному процесуальному праві усталеною є традиція, відповідно до якої суди нижчої інстанції повинні слідувати принципам, які розроблені вищими судами, для того, щоб уникнути їх оскарження [208]. У традиції кримінального права, обов'язкової сили набувають керівні принципи, інструкції або пояснення, розроблені вищими судами, проте існує думка, що такі принципи обмежують самостійність прийняття рішень суддею [216]. У зв'язку з цим, виникає підозра, що судді в судах нижчої

інстанції, замість того щоб діяти в якості незалежних суддів, постановляють судові рішення, керуючись тільки буквою закону, тобто, підкоряються вказівкам тих, кого вони сприймають як їх начальники. Таким чином, їх поведінка може розглядатися як така, що не відповідає принципу самостійності прийняття рішень.

Зазначимо, що рішення, які переглядаються в наглядовій інстанції, за законодавством Вірменії є предметом розгляду суду касаційної інстанції, а саме: рішення, які набрали законної сили вироки і постанови суду першої інстанції та Апеляційного суду, а також не набрали законної чинності вироки і постанови Апеляційного суду [178].

Вироки і постанови суду першої інстанції та апеляційного суду, які набрали законної сили, а також вироки і постанови апеляційного суду, які не набрали законної сили, переглядаються на підставі касаційної скарги Палатою по кримінальних та військових справах Касаційного Суду Республіки Вірменія.

Проте вказане змішування двох різних за своїм змістом та процедурою проваджень є не досить вдалим. Разом з тим, прокурор наділений правом оскаржувати рішення суду до апеляційної та касаційної інстанцій. Але якщо подати апеляційну скаргу має право тільки прокурор, який брав участь у розгляді справи як обвинувач (він не має права оскаржувати вирок в частині цивільного позову), то касаційна скарга подається виключно Генеральним прокурором та його заступниками.

КПК Вірменії встановлює доволі тривалий строк для подачі касаційної скарги: скарга на вирок подається протягом одного року після проголошення вироку, а особам, які знаходяться під вартою – в той же строк з моменту вручення копії вироку.

В ході касаційного провадження вищестоящий суд перевіряє законність вироку чи іншого судового рішення. Суд, який переглядає справу в касаційному порядку, виявляє:

- невідповідність висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам кримінальної справи;
- порушення кримінального процесуального закону;
- вправі скасувати вирок, з подальшим припиненням справи або направленням її на новий розгляд або змінити вирок. Також суд вправі залишити судові рішення без зміни, а скаргу – без задоволення [178].

У Вірменії, яка в загальному відповідає моделі громадянського права, є три конкретні випадки допустимості звернення до касаційного суду.

Перш за все, касаційна скарга подається з метою *однакового застосування закону судовими інстанціями*.

Перша підстава допустимості оскарження судових рішень до суду касаційної інстанції визначена в статті 50 3 (1) та призначена для того, щоб дозволити касаційному суду здійснювати трактування норм кримінального процесуального закону, що сприяє розвитку процесуальної науки. Формулювання цієї статті є ідентичним з вимогами допустимості інших вищих судів в Європі [217; 219].

Другим випадком допустимості подання касаційної скарги до суду касаційної інстанції є *конфлікт судового рішення з більш ранніми рішеннями суду*.

Що стосується другої підстави для звернення до касаційного суду то стаття 50 3 (2) надає можливість суду касаційної інстанції, прийняти судові рішення, з метою врегулювання розбіжностей в інших рішеннях суду нижчої інстанції.

З цього приводу рішення суду касаційної інстанції є вирішальним та полягає у встановленні очевидності незаконного характеру судового рішення суду нижчої інстанції. Зазначимо, що це є підставою для застосування дисциплінарної відповідальності проти судді. Враховуючи той факт, що рішення касаційного суду «прив'язується» до рішень судів нижчої інстанції (статті 154 КПК Вірменії), це могло означати, що недотримання рішення касаційного суду може призвести до застосування дисциплінарних заходів

проти судді. Крім того, практика свідчить, що такі дисциплінарні справи можуть бути спровоковані головою суду касаційної інстанції. Якщо відмова слідувати рішенню суду касаційної інстанції може сформувати підставу для дисциплінарних заходів, це складає серйозне порушення незалежності судової влади.

В більшості випадків прийняття рішень по визначенню суті конфлікту між судовими рішеннями нижчих судів тягне за собою зміну або анулювання рішення, які не відповідають закону. Вища судова інстанція держави, як правило, є більш суворою в цьому відношенні і тільки допускає випадки, де була допущена серйозна помилка [217].

Третя підстава для допустимості є *наявність у судовому рішенні значної помилки, яка може призвести до потенційно серйозних наслідків*.

Ця підстава відповідає статті 50 3 (3) КПК Вірменії та дозволяє суду касаційної інстанції допускати випадки на такій підставі: «на перший погляд судова помилка може дати або дала початок дуже тяжким наслідкам». Ця підстава відноситься до питань закону швидше ніж питань факту, який поширений в європейських державах [213]. В науці кримінального процесуального права такі помилки поділяються на процедурні помилки і істотні помилки. Однак вид судової помилки не враховується, якщо є ризик настання «серйозних наслідків».

Отже, перегляд справ у касаційній інстанції є застарілим та не завжди відповідає основним цілям цієї стадії, а саме всебічному захисту та відновленню прав особи. А й іноді порушує їх, затягуючи розгляд скарги.

Підкреслимо, що в більшості з країн СНД по даний час діють КПК, прийняті ще у відповідності з Основами кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, але з численними змінами та доповненнями.

Слід зазначити, що в науці кримінального процесуального права зарубіжних країн касаційне провадження ще називають винятковим. Проте не в тому сенсі, що для такого перегляду існують якісь особливі підстави, а тому, що касаційне провадження повинно застосовуватися як виняток, коли в

силу тих чи інших причин не було досягнуто правильного вирішення справи в звичайних інстанціях або коли судові рішення прийнято, проте касатор вважає, що воно є неправомірним.

У більшості зарубіжних країн є звичайні та незвичайні способи оскарження. Для застосування незвичайних способів необхідна спеціальна вказівка закону. Застосування ж звичайних способів обмежене лише передбаченими законом випадками. Проте одночасне застосування звичайного і незвичайного способів не допускається. Зокрема, у Франції звичайні способи оскарження застосовуються щодо рішень, які не набрали законної сили. До них належать апеляція і відзив на заочне рішення, а до незвичайних належить касація (застосовуються щодо рішень, які набрали законної сили) [46, с. 115].

У країнах Західної Європи перегляд судових рішень є досить поширеною у використанні стадією кримінального провадження. Зокрема, касаційний перегляд судових рішень характерний для процесуальних систем континентального типу – Австрії, Іспанії, Італії, Німеччини (в якій вона існує під назвою «ревізія») та інших країн. Проте своє перше законодавче вираження та подальший розвиток інститут касації набув у Франції.

Для кримінального процесу Франції була характерна значна його диференціація: апеляційна інстанція, касаційна інстанція та ревізійний порядок перегляду судових рішень.

Зазначимо, що слово «касація» походить від французького слова «casse» – ламати, руйнувати. У Франції в період правління Людовика XIV Раді короля, яка діяла від його імені, було надано право «касувати», тобто скасовувати рішення (не тільки суду), які не відповідали законам королівства, і надсилати такі справи до парламенту для нового розгляду. Касаційне оскарження допускалося щодо рішень, до яких були застосовані звичайні способи оскарження. Суть касаційного провадження полягала в тому, що суб'єкти не могли пред'явити нових вимог до суду, подавати нові докази, за винятком міркувань і доводів, що є питаннями публічного

характеру. Однак вони зобов'язані користуватися послугами адвокатів, якщо касаційна скарга не була пред'явлена прокурором.

Вказуємо, що інститут касаційного оскарження та касаційної перевірки виник у французькому праві кінця XVII – початку XVIII століття. На підставі Закону від 1 грудня 1790 року він майже без змін представлений у першому Кримінально-процесуальному кодексі Франції 1808 року. Основним завданням Касаційного суду у цій країні стало формування судової практики на основі однакового застосування закону, що, на думку вчених, було прогресивним явищем правової науки [151 с.108]. У зв'язку з цим, варто згадати наведені М. О. Чельцовим-Бebutовим слова французького процесуаліста Фостена Елі, який вказував, що апеляційний перегляд є «судом по справі», а касаційний перегляд – «суд над судовою діяльністю першої інстанції» [196, с. 506].

Незвичайним способом оскарження судових рішень притаманний формальний характер, оскільки вони спрямовані на перевірку не суті справи, правильності її вирішення та обґрунтованості постановленого рішення, а лише її юридичної сторони – відповідності закону судового рішення в тій частині, яка оскаржується стороною. Цей факт підтверджується нормами Основного закону Франції: у Конституції Франції 1793 року вказано, що Касаційний суд не розглядає справ по суті. Він виносить рішення лише з питань порушення форм судочинства і з явних порушень закону (ст. 99) [210].

Підкреслимо, що на початковому етапі становлення касаційного оскарження судових рішень у Франції воно називалось «оббрехування» вироку. Право «оббрехати» вирок належало не тільки сторонам, а й третім особам. Той, хто «оббрехав» вирок, проголошував власний вердикт, що скасовував попередній [5, с. 30]. Така особливість притаманна була і Німеччині.

Про завдання касації і суду касаційної інстанції влучно було сказано у промові Наполеона I, зверненій до касаційного суду. Він зазначав:

«Касаційний суд, надаючи судовим установам право відшукування істини у фактах і тлумачення умов договору, підпорядковує ці елементи рішення силі закону і не дозволяє, щоб під приводом справедливості, часто свавільної, суддя відступав від встановлених правил і звільняв себе від виконання волі законодавця. Дозволити судовим установам переступати закони і обминати їх виконання – все одно, що знищити законодавчу владу. В цьому розумінні касаційний суд виконує допоміжну роль для законодавця. Якщо неухильне виконання закону є неодмінною умовою організації і додержання порядку в державі, то в касаційному суді не можна не бачити установи, яка зміцнює державну владу й укріплює непорушність держави».

Особливістю касації як форми перегляду судових рішень у французькому кримінальному провадженні є те, що вона поділяється на два різновиди: *касація в інтересах сторін* (загальна касація) і *касація в інтересах закону* (виняткова касація). Виходячи зі сказаного, вбачаються два завдання касаційного провадження: по-перше, усунення формальних порушень закону, що суттєво вплинули на правомірність рішення нижчестоящего суду; по-друге, забезпечення однакового застосування кримінального закону.

Касаційне оскарження в загальній формі (ст. 592 КПК Франції) може здійснюється сторонами з метою захисту їх інтересів і полягає у поданні касаційної скарги на обвинувальний вирок, який не набув законної сили. У касаційній скарзі визначаються межі касаційного розгляду в інтересах сторін та зупиняється дія вироку. Скарга подається протягом п'яти днів з моменту оголошення вироку або з моменту вручення повідомлення про винесення вироку, якщо сторона не була присутня на судовому засіданні або якщо вирок був винесений заочно. У касаційному порядку можуть бути оскаржені вирок суду присяжних та апеляційного суду на підставі порушень закону. Касаційна скарга подається до палати в кримінальних справах Касаційного суду прокурором або стороною, інтересам якої завдано шкоди [186].

Касатор повинен рекомендованим листом повідомити прокурора та інші сторони про подачу скарги й під загрозою неприйняття скарги внести

заставу на суму 100 франків на випадок накладення на нього штрафу. Внесення такої застави має на меті забезпечити обов'язкове здійснення касаційного перегляду судових рішень в кожному випадку.

Зазначимо, що за законодавством Франції від внесення застави звільняються пільгові категорії осіб, а саме: особи, засуджені до тюремного ув'язнення виправним або поліцейським трибуналом, і особи, засуджені до покарання за вчинення злочину; особи, які подали письмові докази про те, що вони не підлягають оподаткуванню і не в змозі внести заставну суму; неповнолітні віком до 18 років; посадові особи в справах, які безпосередньо стосуються діяльності органів державного управління й управління державним майном.

Крім касаційної скарги, касатор складає ще й записку, в якій мають бути викладені касаційні підстави й наведені порушені статті закону. Записка складається на офіційному бланку, крім випадків, коли касатором є обвинувачений або засуджений. При цьому має бути виготовлено таку кількість копій записки, яка відповідає кількості сторін, що беруть участь у провадженні.

Так як в українському законодавстві, після того, як усі матеріали підготовлені до розгляду, голова палати в кримінальних справах Касаційного суду призначає доповідача у справі.

У Касаційному суді повинні дотримуватися правил, які стосуються гласності процесу й підтримання порядку в судовому засіданні. Спочатку виступають доповідач, потім адвокати сторін. На відміну від постсоціалістичних держав, прокурор у касаційному провадженні останнім викладає свої вимоги. Після цього суд виходить на нараду для винесення ухвали.

Перш, ніж винести ухвалу по суті, касаційний суд перевіряє, чи виконані всі вимоги, передбачені для подачі скарги. Якщо він визнає, що ці вимоги не виконані, то, залежно від обставин, виносить ухвалу про неприйняття касаційної скарги до розгляду або про позбавлення права на

касаційне оскарження. При винесенні таких ухвал, а також ухвали про відхилення скарги на касатора накладається штраф і покладається сплата судових витрат, а при винесенні ухвали про припинення касаційного провадження – штраф. В деяких випадках після розгляду всієї справи, заслуховування присутніх осіб суд може взагалі припинити касаційне провадження на підставі «невідповідності скарги вимогам закону». Слід зазначити, що всі вимоги щодо подачі касаційної скарги потрібно перевіряти на підготовчому етапі суддею-доповідачем. Вирішення цього питання на заключному етапі розгляду касаційної скарги потребує великих затрат часу, в результаті чого суд може затягувати розгляд справ. Тому така норма є неприйнятною для України.

Що стосується накладення штрафу на касаторів, то така процедура може призвести до «боязні» подачі касаційної скарги, адже касаційний суд матиме можливість безпідставно накладати штраф та покладати обов'язок сплати судових витрат на касатора: це може бути результатом корупційних діянь з боку відповідача, інших осіб, яким вигідно завершити касаційне провадження. Застосування такої норми в українському законодавстві можливе лише після реформування судової системи.

Зазначимо, що виправдувальний вирок і рішення про припинення справи касаційному оскарженню в інтересах сторін не підлягають [13, с. 182]. Звертаємо увагу на суперечливість такої норми, адже потерпілий є таким же учасником кримінального провадження, як і засуджений. При винесенні виправдувального вироку можуть бути обмежені або порушені права потерпілого, тому право на оскарження виправдувального вироку в інтересах потерпілого має існувати. Така позиція підтверджена і українськими практиками: 65 % практиків стверджують, що є необхідність оскаржувати виправдувальний вирок і лише 23 % зазначають про неможливість оскарження виправдувального вироку (Додаток А).

Аналізуючи французьке законодавство можна стверджувати, що крім касації в інтересах сторін КПК Франції передбачає ще й касацію в інтересах

закону. Виправдувальні вироки суду присяжних можуть бути оскаржені в касаційному порядку в інтересах закону лише Генеральним прокурором. Якщо ці вироки суперечать закону, вони можуть бути скасовані, але це не тягне за собою ніяких несприятливих наслідків для виправданого.

За допомогою подачі касаційної скарги на розгляд Палати з кримінальних справ Касаційного Суду Франції передається лише питання про те, чи правильне рішення кримінального суду, що розглядав справу в останній інстанції, чи не порушені норми закону щодо встановлених фактів, що утворює «чисту» касацію. При цьому Касаційний Суд не розглядає справу по суті (тобто не вирішує питання про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення і про призначення покарання), не оцінює докази і факти, не перевіряє, чи обґрунтовані висновки суду першої інстанції.

Відмінною рисою є те, що Касаційний суд Франції не має права вносити які-небудь зміни в судові рішення, що оскаржується. До компетенції Касаційного суду Франції входить розгляд касаційних скарг на постанови нижчестоящих судів, за якими, як правило, вичерпані можливості оскарження в звичайному, апеляційному порядку. Перегляду в касаційному порядку підлягають вироки суду присяжних, а також рішення апеляційного суду у зв'язку з порушенням закону.

Касація в інтересах закону подається Генеральним прокурором при Касаційному суді або Міністром юстиції на будь-який (у тому числі, й виправдувальний) вирок, що вступив в законну силу [13, с. 183]. Касація в інтересах закону має на меті не перегляд вироку, який вступив в законну силу, а тлумачення закону вищим судом задля його правильного застосування судами в майбутньому [12, с. 60].

У разі виявлення Касаційним судом порушення закону з ініціативи Генерального прокурора воно не відбивається на правосудності судового рішення, яке вступило в законну силу для сторін, оскільки він його не оскаржував. Касаційний суд в такому випадку дає керівні роз'яснення щодо подальшої судової практики, забезпечуючи її однаковість (ст. 621 КПК

Франції). Якщо ж Генеральний прокурор оскаржить судове рішення за дорученням Міністра юстиції, то в разі подачі скарги в інтересах закону на вирок і його задоволення Касаційним судом, справа підлягає перегляду. Зазначимо, що результат такого перегляду не може бути несприятливим для сторін, так як рішення для останніх залишається обов'язковим та його виконання не призупиняється (ст. 620 КПК Франції). Щодо перегляду виправдувального вироку (при задоволенні скарги Генерального прокурора) аналогічні умови не конкретизовані, що є цілком зрозумілим в контексті засади «неприпустимості повороту до гіршого» [167, с. 25].

Касаційний суд вирішує питання про можливість прийняття до розгляду такої скарги й про її обґрунтованість. Якщо скарга визнана обґрунтованою, оскаржене рішення скасовується без надання сторонам права звертати цю обставину на шкоду одна одній або заперечувати проти виконання скасованого рішення [100, с. 126].

В результаті перегляду вироку в касаційному порядку в інтересах сторін Касаційний суд може тільки скасувати вирок або відхилити касаційну скаргу, але не має права їх змінити. У разі часткового скасування вироку справа направляється на новий розгляд в інший суд. Розгляд справи в іншому суді відбувається в межах скарги за правилами суду, який виніс оскаржуване рішення [52, с. 7]. При цьому сила судового рішення, винесеного Касаційним судом, умовна, поки суд, який переглядає справу, це рішення не схвалить. Воно стає обов'язковим в той день, коли судовий орган з перегляду справи винесе рішення відповідно до змісту касаційної ухвали. Якщо ж він протистоїть цій позиції, що йому дозволено зробити, не перевищуючи при цьому повноважень, його постанова піддається оцінці Пленарної Асамблеї Касаційного суду [53, с. 19]. Поряд з частковим скасуванням вироку суд касаційної інстанції у французькому кримінальному процесі має право застосувати повну касацію, тобто скасувати вирок в повному обсязі.

Ідею введення дієвих форм перегляду судових рішень підтримали експерти проекту Twinning, поінформувавши про процедуру оскарження у

країнах ЄС. Так, за словами Івана Гуніна, отримавши скаргу, судді Касаційного суду Франції звертають увагу на те, чи має скажчик суттєві можливості у подальшому задоволенні його вимог. «Якщо шансів немає, то суддя відмовляє у її задоволенні, щоб не витратити час і гроші громадянина», – зазначив державний радник Франції [93].

Отже, повноваження касаційного суду є такими, як і в українському законодавстві: він може скасувати вирок і справу направити в інший відповідний суд на новий розгляд, а також змінити лише частину судового рішення, якщо для цього є підстави.

Іншою надзвичайною формою оскарження судових рішень, що вступили в законну силу, є ревізійний порядок перегляду судових рішень. Ревізійний перегляд в більшій мірі відповідає касаційному провадженню за законодавством України, адже здійснюється з приводу фактичних помилок у вирокі. Зазначимо, що в порівнянні з російським кримінальним процесом дана форма аналогічна перегляду справи за нововиявленими обставинами.

Слід відмітити, що клопотання про здійснення ревізійного перегляду судових рішень подається засудженим або членами його сім'ї на обвинувальний вирок, який набрав законної сили до Касаційного суду і підтримується вимогою Міністра юстиції. Відповідно до КПК Франції підставою для відкриття ревізійного провадження служить явна неправильність вироку [12, с. 62-63].

Ревізійний перегляд судових рішень зупиняє виконання покарання. У разі обґрунтованості вимог справа передається для анулювання судового рішення з його переглядом або без перегляду по суті [13, с. 183].

Різниця між звичайним і незвичайним способами оскарження полягає в тому, що в касаційному провадженні перевіряється як правильність застосування закону, так і достовірність встановлених фактичних обставин справи. При перевірці вироку в ревізійному порядку фактичні обставини вважаються встановленими, вони не підлягають перевірці, і досліджується

наявність факту порушення процесуального або матеріального закону нижчестоящим судом.

Інша відмінність між касацією і ревізією визначається тим, яким судом було винесено вирок. Касація допустима лише відносно вироків, винесених в суді суддею одноособово чи судом з участю народних засідателів. У деяких випадках, наприклад, при застосуванні невеликого грошового штрафу, суд може відмовити в прийомі касаційної скарги. Касаційне рішення оскаржується у порядку ревізії в вищестоящу інстанцію. Вироки земельного та вищого земельного суду можуть бути перевірені тільки в ревізійному порядку. Можна також відразу ж подати замість касаційної скарги ревізійну.

Зазначимо, що подібно до французької організована система оскарження судових рішень в Бельгії, Італії, Іспанії, Португалії (з деякими відмінностями в деталях).

В Італії Касаційний суд є вищою судовою інстанцією в ієрархії судової юрисдикції. Зазначимо, що Касаційний суд було реорганізовано королівським указом 30 грудня 1941 року, витісняючи попередню судову ланку, створену в 1865 році. Необхідність такого роду судів в Європі, на думку вчених, стало очевидним у зв'язку з труднощами старого режиму для однорідності тлумачення та верховенства законів проти місцевих привілеїв і прав.

З цього приводу варто відмітити, що ця ланка судів вперше з'явилася під час Французької революції. Французькі суди були наділені швидше законодавчими повноваженнями, ніж судовими. Під час своїх завоювань Наполеон здійснив великий вплив на італійську правову теорію, тим самим Касаційний суд був сформований на основі багатьох французьких ідей.

Правом звертатися до Касаційного суду, як правило, наділені учасники кримінального провадження лише після апеляційного розгляду справи, але обвинувачені або потерпілі можуть звернутися також безпосередньо після розгляду справи в суді першої інстанції. Верховний суд може відмінити або залишити в силі вирок нижчої інстанції, в разі відмови він може направити

справу до суду нижчої інстанції для того, щоб дослідити нові обставини з метою зміни або анулювання вироку. Вирок, який Верховний суд залишив в силі, є остаточним і не може бути оскаржений: у той час як Верховний суд не може вирішувати питання про достовірність, допустимість та належність доказів, розглянутих в суді першої інстанції. Він може лише змінити вирок суду нижчої інстанції або тлумачити норми закону, які стосуються конкретної справи.

Оскільки італійська судова система сформувалась під впливом римського права, а не загального права, її основні принципи передбачені повністю в правових нормах, які є основним джерелом права. Це означає, що рішення Верховного суду, а також нижчестоящих судів, є обов'язковими в кожному окремому випадку, але не є основою для судового прецеденту майбутніх справ. Основна мета діяльності Касаційного суду полягає в тому, що він повинен забезпечити правильність слідування юридичній процедурі судами нижчої інстанції і гармонізація тлумачення законів всієї судової системи, так як і за законодавством Франції [211].

З цього приводу схожою є практика Греції. Касаційним судом є Верховний суд з цивільних і кримінальних справ. Судові рішення Касаційного суду є остаточними, проте Греція, будучи державою-членом Ради Європи, все ще може подавати скарги після касаційної інстанції до Європейського суду з прав людини.

Слід зазначити, що як у всіх європейських країнах, цей суд розглядає тільки правові, а не фактичні питання. Суд складається з Президента, десяти віце-президентів, Генерального прокурора, чотирнадцяти заступників, Генерального адвоката та п'ятдесяти п'яти суддів. Члени Верховного суду користуються особистою незалежністю, як і всі члени судової влади, але вони за законом зобов'язані виходити на пенсію у віці 67 років відповідно до пункту 1 статті 87 та 88 пункти Конституції Греції [70].

Якщо Касаційний суд за результатами розгляду касаційної скарги приходить до висновку, що суд нижчої інстанції порушив норми

законодавства або принципи процедури, він може повернути справу на повторний розгляд до суду нижчої інстанції.

Відповідно до статті 18 Закону 304/2004 «Про судову організацію» в Румунії функціонує лише один вищий суд, який називається Верховним касаційним судом. Верховний касаційний суд є вищим судом у судовій ієрархії Румунії, основне призначення якого полягає у забезпеченні однакового тлумачення і застосування закону іншими судовими інстанціями.

Зазначимо, що законом «Про судову організацію» Верховний касаційний суд складається з: палати з цивільних справ та інтелектуальної власності, палати з кримінальних справ, палати з комерційних справ, палати з адміністративних і податкових справ.

Палати Верховного касаційного суду здійснюють розгляд касаційних скарг відносно рішень, винесених судами апеляційних судів та інших рішень. Водночас Верховний касаційний суд відповідно до його компетенції має право:

- 1) клопотати про передачу скарг з одного суду в інший, з підстав, передбачених у законодавстві;
- 2) визначати «конфлікти компетенції» судів різних інстанцій;
- 3) розглядати скарги на рішення апеляційних судів, які не набрали законної сили або судових рішень будь-якого виду, які не можуть бути оскаржені іншим способом;
- 4) інші повноваження, передбачені в законі.

Особливістю Верховного касаційного суду Румунії є те, що він наділений дисциплінарними повноваженнями, зокрема, такий структурний елемент як палата у кримінальних справах. На підтвердження цього факту є справа щодо Прем'єр - міністра Румунії. Він був визнаний винуватим в тому, що в 2004 році незаконно отримав на свою президентську кампанію 1,7 мільйона євро від запрошених на симпозіум організацій та підприємців. Після цього ним була подана апеляційна скарга, але його вимоги не були

задоволені. Верховний касаційний суд Румунії також залишив в силі рішення суду про два роки тюремного ув'язнення для Прем'єр - міністра [35].

Крім того, Верховний касаційний суд наділений такими повноваженнями:

1) прийняття рішень щодо повідомлення про зміни у судовій практиці Верховного касаційного суду;

2) надсилання запитів до Конституційного суду з метою перевірки конституційності законів до їх офіційного опублікування.

Відповідно до ст. 329 Цивільно-процесуального кодексу та ст. 414-2 Кримінально-процесуального кодексу Румунії для забезпечення однакового тлумачення і застосування закону всіма судами, Генеральний прокурор у силу займаної посади або за дорученням Міністра юстиції надіслати запит до Верховного касаційного суду щодо прийняти рішення з питань права, які були вирішені по-різному судами. Тобто, Верховному касаційному суду Румунії також притаманна функція вирішення питання щодо неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом (в Україні цю функцію здійснює не Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ, а Верховний суд).

Ще одним повноваженням, передбаченим законодавством, є проголошення вироків на користь дотримання прав людини, встановлених в міжнародних договорах і конвенціях, що мають поширення у всіх правових сферах: цивільне право (право власності, трудове право, права профспілок, сімейне право та ін); комерційне право (речові права та інші права, які з права на свободу асоціації та правові відносини, що мають комерційний характер); у спірних адміністративних справах (не дотримання вимог адміністративних актів, що стосуються державних органів) і в питаннях кримінального права (право на життя, на свободу, на безпеку людини, на честь і на таємницю кореспонденції і т.д.). В основному це стосується

положень кримінального і кримінального процесуального права, які були змінені Верховним касаційним судом відповідно до положень міжнародних договорів.

Аналізуючи судову практику Румунії ми можемо дійти висновку, що такими положеннями є: скасування норм, що становлять обмеження у здійсненні певних прав; факти, які не мають реальної суспільної небезпеки, проте певною мірою дискримінують осіб; внесення змін в законодавство щодо кваліфікації особливо тяжких злочинів, особливо в частині, що стосується захисту обвинуваченого. Таким чином, на даний момент заходи кримінального обвинувачення, які обмежують свободу особи, прийняті під час кримінального провадження, знаходяться під контролем Верховного касаційного суду із забезпеченням ефективного захисту протягом усього судового процесу.

Верховний касаційний суд відіграє особливу роль, принаймні, з двох позицій: по-перше, це остання інстанція, яка може виправити судові помилки в рамках системи поділу влади в державі, оскільки рішення суду є остаточним в кримінальному провадженні; по-друге, Верховний касаційний суд є найвищим органом, який повинен забезпечити однакове застосування законів усіма іншими судовими інстанціями.

Отже, Верховний касаційний суд Румунії наділений великим колом повноважень, серед яких найбільш важливе місце займає не розгляд касаційних скарг з метою відновлення порушених прав особи, а забезпечення правильного і однакового застосування законів усіма іншими судами: судами першої інстанції, трибуналами і апеляційними судами [110].

Що стосується Німеччини, то в цій державі присутній особливий порядок оскарження судових рішень.

В німецькому кримінальному процесі існують такі види перегляду, як апеляція і ревізія, причому вони поширюються на вирок, які не набрали законної сили. Також до видів оскарження і перегляду вироків, що вступили в законну силу, відносять: конституційну скаргу про порушення основних

прав громадян, яка подається в Конституційний суд Німеччини; відновлення кримінального провадження (ст. 359 КПК ФРН) [184, с. 13]; скаргу про порушення Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, яка подається до Європейського суду з прав людини [201, с. 238].

Слід відзначити певну схожість інститутів апеляції і ревізії у Німеччині. Так, незважаючи на те що різні типи судів, котрі переглядають справу, предмет, види прийнятих рішень, підстави оскарження, кримінальне процесуальне законодавство Німеччини надає одночасну можливість оскарження в ревізійному порядку вироків, які підлягають апеляційному перегляду. На думку практиків, така норма значною мірою зменшує кількість справ, які слід переглянути в апеляційному порядку.

Варто звернути увагу на те, що в апеляційному провадженні Німеччини є можливість обмеження права на перегляд вироку судом і вона стосується злочинів незначної тяжкості. Згідно ст. 313 КПК Німеччини, у разі визначення покарання у вигляді невеликого штрафу, вирок в апеляційному порядку оскарженню не підлягає [184, с. 15]. У разі неявки обвинуваченого або його представника в суд без поважних причин до початку апеляційного провадження суд відхиляє апеляцію, не розглядаючи справи (ст. 329 КПК ФРН) [184, с. 18]. Вважаємо таку норму неприпустимою, адже відповідно до принципу рівності у кримінальному провадженні кожна особа, яка вважає, що її права порушені судом нижчої інстанції, має право подати скаргу на таке рішення незалежно від тяжкості покарання.

Судова система Німеччини побудована таким чином. У Німеччині існує два види судових органів, а саме суд шеффенів, який складається з двох шеффенів і судді (такі суди розглядають справи по злочинах, покарання за які не перевищує трьох років позбавлення волі); суд присяжних, який формується з трьох суддів і 12 присяжних [192, с. 18]. Першою ланкою є дільничні суди. Друга ланка – кримінальні палати земельних судів, які, у свою чергу, можуть діяти як суд першої та апеляційної інстанцій. Палата у

кримінальних справах є апеляційною інстанцією для вироків, винесених дільничним судом.

Очолює судову систему Верховний федеральний суд ФРН, який розглядає касаційні скарги на вироки Вищих судів землі, а також на вироки великих палат судів землі, на вироки судів присяжних і справи за нововиявленими обставинами [201, с. 238].

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що до судів ревізійної інстанції відносяться Верховний суд ФРН і Вищі земельні суди. В ревізійному порядку можуть бути оскаржені рішення апеляційного суду і вироки, винесені у першій інстанції Земельного суду (палати в кримінальних справах) і Вищого земельного суду (сенату з кримінальних справ) (ст. 333 КПК ФРН). Для перегляду справи в даній інстанції необхідні такі підстави, як порушення кримінального чи кримінального процесуального закону. Також як підстава для перегляду визнається порушення законів логіки і мислення, ігнорування наукових знань, зневага до здорового глузду, багатозначність, суперечливість або неконкретність даних, встановлених у справі [201, с. 34].

Касаційному (ревізійному) оскарженню підлягають вироки кримінальних палат земельних судів і Вищого Земельного суду, винесені у першій та апеляційній інстанціях, а також вироки дільничного суду, які за законом не можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. КПК ФРН встановлює абсолютні касаційні приводи, які у всіх випадках тягнуть перегляд судових рішень [192, с. 94]. Скарга повинна бути подана в семиденний термін з моменту ознайомлення з вироком. Своєчасна подача ревізійної скарги зупиняє набрання вироку законної сили в оскарженій частині.

Зазначимо, що замість апеляційної скарги можна подати ревізійну скаргу; на вирок апеляційного суду також можна подати ревізійну скаргу. В ревізійному порядку можуть бути оскаржені лише вироки, постановлені з

порушенням закону (якщо правова норма не застосована або застосована неправильно – § 337 КПК ФРН).

Підставами для ревізійного перегляду судових рішень є: 1) незаконний склад суду; 2) у постановленні вироку брав участь суддя або шеффен, який був усунутий від виконання функцій судді; 3) порушена підсудність; 4) відсутній представник прокуратури або інший обов'язковий учасник; 5) порушена засада гласності; 6) порушена засада права обвинуваченого на захист (§ 558 КПК ФРН). Відзначимо, що касаційні та апеляційні скарги на вироки нижчестоящих судів розглядаються тільки у випадку, якщо скарга приведена не з мотивів порушення федеральних законів.

Ревізійні вимоги і їх обґрунтування мають бути подані до суду, вирок якого оскаржений не пізніше одного місяця по закінченню строку на оскарження. Якщо до цього моменту вирок ще не вручений, то строк починається з моменту вручення вироку.

Зазначимо, що протягом тижня сторони мають право подавати письмові заперечення. Після отримання заперечень або по закінченню строку на їх подання прокуратура пересилає матеріали справи до ревізійного суду.

Розгляд справи починається з доповіді судді-доповідача. Перевіряються лише ревізійні вимоги. Заслуховується в обов'язковому порядку представник прокуратури, обвинувачений і його захисник. Обвинуваченому надається останнє слово (якщо він під вартою, його можуть і не викликати). Вважаємо, що обвинувачений, який знаходиться під вартою, підлягає обов'язковому виклику до ревізійного суду, адже це особа, чії інтереси безпосередньо зачіпає касаційна скарга. Відсутність обвинуваченого під час ревізійного перегляду судових рішень у цьому випадку можна розцінювати як обмеження його права на захист.

Зазначимо, що повноваження ревізійного суду схожі з повноваженнями Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ. Розглянувши справу, ревізійний суд може: 1) скасувати вирок (навіть і

відносно тих, на які скарги не було подано); 2) внести зміни, які пом'якшують покарання; 3) направити справу в інший суд.

Для перегляду вироків, які вступили в законну силу, в німецькому кримінальному процесі також існує інститут відновлення провадження, яке закінчується винесенням вироку, що вступив в законну силу. Сторони мають право подати клопотання про поновлення кримінального провадження, однак перегляд вироку залежить від рішення вищестоящего суду. Підставами для перегляду справи є нововиявлені обставини, які свідчать про неправосудність вироку [185, с. 22-23]. Це може бути: 1) подані до суду підроблені документи; 2) неправдиві показання свідка чи експерта; 3) зловживання службовим становищем суддею чи шеффіном; 4) якщо правове рішення, на якому ґрунтується вирок, скасоване іншим рішенням, яке набрало законної сили; 5) якщо подані нові факти і докази, які дають підстави для виправдання або застосування закону про більш м'яке покарання.

Суд може винести рішення про відстрочку або перерву у виконанні вироку. У випадку смерті засудженого право на клопотання щодо відновлення провадження належить найближчим родичам по висхідній і низхідній лінії, братам і сестрам померлого.

Суддя призначає захисника, якщо його не залучив засуджений або його родичі у таких випадках: 1) якщо справа характеризується складними обставинами її розслідування; 2) немає коштів у засудженого; 3) достатньо доказів, які підтверджують невинуватість засудженого (§ 346 КПК Німеччини).

У клопотанні мають бути наведені передбачені законом підстави і наявні докази. Від імені обвинуваченого клопотання може бути подано у формі документа, підписаного захисником, або шляхом занесення до протоколу суду. Клопотання подається до суду, який виніс вирок, а цей суд уже направляє клопотання до належного суду. Якщо клопотання прийнято, то воно має бути вручено іншій стороні для ознайомлення (§ 368 КПК Німеччини).

Суд доручає певному судді дослідити подані докази, якщо це необхідно. Суд вирішує, чи допитувати під присягою свідків і експертів. При їх допиті мають бути присутні: представник прокуратури; захисник; обвинувачений (якщо він не під вартою і тільки з дозволу суду). По закінченні дослідження доказів надається слово представнику прокуратури і обвинуваченому. При задоволенні клопотання суд виносить рішення про відновлення провадження і проведення нового судового розгляду.

Виправдання без нового судового розгляду можливе, якщо: а) засуджений помер; б) є достатньо доказів; в) виправдання тягне за собою автоматичне скасування раніше винесеного вироку. Якщо були призначені тільки заходи виправлення і безпеки, то замість виправдання суд скасовує раніше винесений вирок.

Зазначимо, що якщо особу виправдано, то суд на свій розсуд може дати вказівку зробити публікацію в засобах масової інформації, хоча доцільніше було б в обов'язковому порядку друкувати публікації в ЗМІ для інформування більш широкого кола осіб.

Рішення суду першої інстанції у зв'язку з клопотанням про відновлення провадження може бути оскаржене шляхом принесення термінової скарги (§ 372 КПК Німеччини). Проте зазначимо, що ухвала суду про відновлення провадження і проведення нового судового розгляду не може бути оскаржена прокуратурою. Вирок не може посилити покарання, якщо він переглядався за клопотанням засудженого, прокуратури або законного представника в інтересах засудженого (діє правило *non bis in idem*). Це правило не розповсюджується, якщо необхідно помістити засудженого в психіатричну лікарню.

Відновлення провадження не на користь засудженого допускається, якщо є нові факти або докази, які самі по собі або в сукупності з поданими раніше обґрунтовують правомірність засудження за здійснене кримінальне правопорушення. Відновлення провадження здійснюється судовим рішенням про призначення покарання [185, с. 28].

У Бельгії перегляд судових рішень ґрунтується на двох формах: апеляції та касації. Протест (заперечення) є засобом захисту, за допомогою якого справа надсилається на повторний розгляд тим же самим судом, який виніс вирок. У разі задоволення протесту початкове рішення судді оголошують незаконним і постановляють новий вирок. Варто зазначити, що такий порядок використовують особи, яких засудили заочно. Отже, таке право надано тільки тим, хто може бути відсутнім під час судового розгляду, тобто всім учасникам провадження, за винятком прокурора, чия присутність обов'язкова (інакше судові рішення не повинно набути законної сили). Учасниками провадження, що мають право подати заперечення, є обвинувачений, потерпілий та цивільний позивач. Існує можливість подати на одне і теж рішення суду і заперечення, і апеляційну скаргу [212].

Звернемо увагу, що рішення, винесені судом присяжних, не можуть бути оскаржені. Вирок, винесений заочно, автоматично втрачає законну силу з моменту арешту обвинуваченого, після чого в його присутності починається новий розгляд.

Законодавством Бельгії встановлені вимоги, що пред'являються до протесту: а) вирок суду першої інстанції повинен бути ухвалений відносно особи в його відсутності; б) учасник провадження повинен бути зацікавлений у використанні права подати «заперечення» (наприклад, якщо обвинувачений був виправданий, у нього немає інтересу оскаржувати цей вирок). Протест, як засіб захисту, може використовуватися тільки один раз. Якщо особа, яка вже засуджена заочно, не в змозі буде з'явитися при повторному розгляді справи, вирок, винесений в цьому випадку, буде остаточним і оскарженню не підлягатиме [162, с. 67-74].

На відміну від протесту і апеляції, касація може подаватися до Касаційного суду лише з правових питань.

Підстави для касаційного оскарження є такими: порушення закону або загальних засад права та недотримання процесуальних норм. Вирок може бути предметом касаційного провадження тільки у тому випадку, якщо він

поданий до суду касаційної інстанції. Рішення, винесене на стадії досудового розслідування, може бути оскаржене в касаційному порядку, але тільки після того, як суд першої інстанції виніс остаточне рішення.

Перегляд судового рішення можна вимагати лише у випадках, передбачених в законі (несумісність двох судових рішень щодо одного і того ж факту, якщо свідок, який давав свідчення проти обвинуваченого, був визнаний винуватим в дачі неправдивих показань, коли є нові докази невинуватості особи (ст.149 КПК Німеччини) [220]).

Якщо касаційна скарга відповідає всім вимогам, Касаційний суд може також або підтвердити, або скасувати початкове рішення повністю або частково. У цьому випадку справа передається на розгляд іншому суду того ж рівня (наприклад, з апеляційного суду однієї територіальної одиниці в апеляційний суд іншої).

Перегляд рішень, що вступили в силу, – спеціальна форма касаційного провадження, яка можлива в разі наявності судової помилки. Перегляду матеріалів кримінального провадження може вимагати сам засуджений, а в разі його смерті – члени її сім'ї, а також міністр юстиції [162, с. 67-74].

Особливістю кримінального процесуального законодавства Данії є те, що справи переглядають лише в двох формах: повній та ревізійній апеляції.

«Повна апеляція» тягне за собою перегляд всієї справи, тобто апеляційний суд розглядає скаргу як з питання права, так і з питання факту. «Ревізійна апеляція» подається тільки з питання належного застосування процесуальних норм та/або норм кримінального права. Саме цей вид апеляції відповідає касаційному провадженню за законодавством України.

Зазначимо, що законодавством Данії виокремлюється ще третій вид апеляції, який полягає в тому, що апелянт не піддає сумніву факт визнання його винуватим, а оспорує лише вид призначеного покарання (розділи 943 і 963 закону «Про відправлення правосуддя»). Законні засоби оскарження є приводом для заборони повороту до гіршого. Це означає, що у справах, в яких засуджений оскаржить сприятливе для себе рішення, первинний вирок

не може погіршити становище засудженого (розділ 960 закону «Про здійснення правосуддя»). Однак такого результату не можна запобігти, якщо прокурор подав апеляцію або зустрічну апеляцію. Підкреслюємо, що на практиці в більшості випадків так і стається [212].

Апеляція – найбільш поширений засіб оскарження. В принципі всі вироки судів першої інстанції можуть бути предметом апеляційного провадження. Однак оскарження виключається у справах про малозначні злочини, якщо вчинено кримінальне правопорушення, за яке призначене покарання у вигляді штрафу, а також по справах, розглянутих судом присяжних щодо питання вини.

Перегляд вироків на користь засудженого можливий, якщо виявлені нові достовірні факти чи докази, що не були відомі суду, який прийняв рішення. Перегляд вироків здійснюється в силу того, що суд останньої інстанції зайняв іншу позицію щодо тлумачення права. Клопотання про перегляд вироку може бути подано так же і проти виправданого особи. В цьому випадку застосовуються більш строгі правила [220].

Отже, перегляд судових рішень в касаційному порядку за законодавством країн Європи різниться між собою: в деяких державах це ревізійний перегляд (Німеччина, Данія), подекуди це касаційний перегляд (Франція, Румунія, Греція), в інших випадках виокремлюються нові форми касаційного перегляду судових рішень, які відповідають загальним засадам кримінального провадження за нововиявленими обставинами (Бельгія).

3.2 Досвід країн англо-американської правової системи щодо касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні

В країнах англо-американської системи судова система має специфічні особливості і не є схожою на судові системи інших країн. Аналізуючи їх досвід, потрібно вказати, що система кримінального провадження цих держав є однією із найстаріших у світі та суттєво відрізняється від інших, в

тому числі, й від країн континентальної Європи консерватизмом та давніми традиціями, які склались під час розбудови всієї правової системи протягом останнього тисячоліття [151, с. 111].

Зазначимо, що до англо-американської системи права відносяться правові системи багатьох країн, серед яких Об'єднане королівство Великобританії і Північної Ірландії, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія.

Особливістю законодавства Великобританії є те, що ця держава дотепер не має свого кримінального процесуального кодексу; тут діють правові інститути, які виникли ще декілька століть тому, а саме судочинство ґрунтується на більше ніж 300 законодавчих актах і численних судових прецедентах, які нерідко є застарілими. Наприклад, на сьогоднішній день дуже часто представники правоохоронних органів Великобританії в своїй діяльності звертаються до «Великої хартії вольностей» 1215 року для обґрунтування можливості кожної людини захищати свої права та законні інтереси.

Підкреслимо, що кримінальне процесуальне право цієї держави складається з загального (неписаного) права – права, заснованого на прецедентах, і статутного права – правових норм, викладених в окремих парламентських актах. Прецедентами вважаються справи, які розглядаються як зразок при вирішенні відповідних правовідносин. Головним чином, прецедентами виступають рішення Апеляційного суду і Палати лордів, офіційне опублікування яких почалось з 1865 року.

В країнах англо-американської правової системи перегляд вироків має особливу форму. Так, у Великобританії для оскарження судових рішень передбачений подвійний апеляційний порядок, головною рисою якого є те, що важливу роль відіграє прецедент.

З приводу цього варто підкреслити, що в англійському кримінальному процесі не існує єдиної процедури оскарження вироків. Це обумовлено тим, що процесуальна регламентація оскарження судових рішень, винесених в

порядку сумарного провадження і в порядку провадження по суті обвинувачення, досить різняться.

Зазначимо, що механізм касаційного перегляду судових рішень у цих державах відсутній, хоча аналізуючи повноваження судів апеляційної інстанції можна дійти висновку, що деякі з них виконують суто касаційні функції.

Звертаємо увагу на те, що у Великобританії є декілька апеляційних інстанцій, кожна з яких керується у своїй діяльності окремими процесуальними нормами. Аналізуючи судову систему Великобританії варто говорити про наявність значної кількості судів апеляційної інстанції, яким іноді притаманні різні функції.

Нижня інстанція – це суди магістратів (їх можна порівняти з російськими мировими судами) і суди графств. Вироки цих судів можна оскаржити в Суді Корони. Далі по ієрархії – вищі суди (Senior Courts of England), які виконують роль апеляційних інстанцій: Суд апеляції (Court of Appeal), Високий суд справедливості (High Court of Justice), Суд Корони (Crown Court), Палата Лордів. Зокрема, Суд Корони в апеляційному порядку розглядає справи з судів магістратів. Апеляційні скарги на вироки і рішення, винесені в порядку сумарного провадження, розглядаються в Суді Корони. Скарги на вироки Суду Корони і Високого суду справедливості розглядаються палатою з кримінальних справ Високого суду справедливості. Вищим судом країни вважається Суд Палати лордів, який розглядає рішення Високого суду справедливості в порядку «вторинної апеляції» [16, с. 156].

Розглянемо детальніше процедуру касаційного оскарження судових рішень у Великобританії.

Процесуально механізм подачі апеляції є нескладним. Скарга може бути подана без наведення підстав апеляції. Однак якщо справа була розглянута за участю присяжних, скаржник зобов'язаний навести підстави і визначити предмет апеляції, яким може бути усе рішення або певна його частина. Апеляційному суду дозволяється вийти за межі поданої заяви і

змінити рішення на користь сторони, яка не подавала заяву про його перегляд. Він може допускати подання нових доказів, що стосуються фактичних обставин справи. Сторони мають право це зробити при оскарженні неостаточних рішень та коли докази стосуються фактів, які виникли після постановлення рішення, що оскаржується. Зазначимо, що вказані риси є притаманні апеляційному оскарженню судових рішень у більшості країн світу.

Апеляційний суд може дозволити сторонам порушення правових питань, які не заявлялись у суді першої інстанції. Однак заявник, на відміну від відповідача, не може обґрунтувати їх доводами, що не наводилися в суді першої інстанції.

Зазначимо, що апеляційний суд має широкі повноваження. Він може надіслати справу на новий розгляд, переглянути рішення, яке оскаржується, з питань як права, так і факту [185, с. 30].

Кримінальне процесуальне законодавство Великобританії розрізняє такі види апеляції: а) апеляцію проти засудження; б) апеляцію проти вироку суду. Крім того, є відмінності між апеляціями по фактичних і юридичних підставах.

Для оскарження вироку і вердикту присяжних по фактичних підставах необхідно отримати дозвіл судді, який постановив вирок, або згода суду апеляційної інстанції на перегляд даної справи. Проте не завжди така згода надається через можливість зміни або й скасування такого вироку, що, в свою чергу, відобразиться на професійній діяльності судді, який прийняв це рішення.

Апеляція на правових підставах особливого дозволу не вимагає. Компетенція судів апеляційної інстанції є досить широкою. Відповідно до закону «Про суди» 1971 року та закону «Про кримінальне правосуддя» 1988 року вони можуть залишити вирок без змін, скасувати вирок та направити справу на новий розгляд в нижчий суд, змінити вирок і, нарешті, постановити новий вирок. При цьому первинне покарання може бути підвищено, якщо

апеляція подавалася з правових підстав, тобто, тут відсутній інститут «недопустимості повороту до гіршого».

Якщо обвинувачений в суді першої інстанції не визнав себе винуватим і заперечує обвинувачення, він може подати апеляцію як на саме засудження його, тобто визнання винуватим, так і на вирок. Якщо ж на суді він визнав себе винуватим і погодився з викладеними в заяві про обвинувачення фактами, він може подати апеляцію лише на вирок, тобто на застосування закону й призначення покарання.

Для апеляційного провадження за скаргами на вироки судів сумарної юрисдикції апелянт повинен подати грошове забезпечення в розмірі, встановленому судом. Якщо апеляція буде залишена без наслідків, відповідна сума стягується з особи, яка подала скаргу.

Що стосується апеляції проти засудження, то закон «Про апеляцію в кримінальних справах» 1968 року дозволяє особі, засудженій на підставі обвинувального акту, подати до апеляційного суду скаргу:

а) на засудження з будь-якої підстави, яка стосується лише питань права. Наприклад, якщо в обвинувальному акті є недоліки, передбачені законом, або якщо суд безпідставно допустив або вилучив який-небудь доказ.

Якщо керуючий справами (реєстратор) апеляційного суду прийде до висновку, що така апеляція є необґрунтованою, він може подати її до апеляційного суду для розгляду в сумарному порядку. Якщо суд прийде до висновку, що апеляційна скарга необґрунтована, має за мету затягнути процес і немає необхідності розглядати її в розгорнутому вигляді, то суд, не викликаючи сторони і не заслуховуючи їх, відхиляє скаргу;

б) з питань факту на будь-якій підставі або зі змішаного питання права й факту, або на будь-якій іншій підставі. Питання про правильність вказівок, які даються суддею, присяжним відносно доказів, є питання факту. Іншими підставами в цьому випадку є, наприклад, неправильний склад присяжних, неправомірна поведінка кого-небудь із них, порушення порядку судового розгляду тощо [185, с. 35].

Для подання апеляції з цих підстав вимагається дозвіл апеляційного суду чи судді, який розглядає апеляцію. Суддя, який розглядав справу, може видати сертифікат, котрий підтверджує можливість оскарження вироку з питання факту або змішаного питання факту і права. Зазначимо, що для отримання такого сертифікату недостатньо звичайного клопотання засудженого; суддя мусить бути впевненим у тому, що достатньо підстав для розгляду його Апеляційним судом;

в) на вирок, який надходить услід за засудженням, якщо тільки покарання точно не визначено в законі (наприклад, довічне ув'язнення за вбивство), – в цьому випадку апеляція не допускається. Клопотання про видачу дозволу на подання апеляції розглядається одним із суддів апеляційного суду, а при відмові – повним складом цього суду.

Для подання апеляції і клопотання про дозвіл на апеляцію засудженому надається 28-денний строк від дня засудження або від дня винесення вироку. Цей строк може бути продовжений судом. Він обумовлений низкою причин: необхідністю вивчення матеріалів справи суддями; складністю справи; визначення підстав для оскарження судового рішення тощо.

До складу апеляційного суду, який дає дозвіл на апеляцію, входять троє суддів. Апеляція і заява з клопотанням про дозвіл на апеляцію складається за формою, установлену правилами суду. Апелянт не має права бути присутнім при розгляді його заяви на дозвіл про подачу апеляції, але він має право бути присутнім при розгляді самої апеляції, навіть якщо предметом її не є суто правові питання [185, с. 37].

За кожною апеляцією або за кожною заявою про дозвіл на апеляцію суддя, який розглядав справу, повинен подати свої зауваження, які виникли у нього під час вивчення матеріалів справи та доповідь з викладом своєї думки з даних питань. Якщо ж апеляція подана лише з питань права, апеляційний суд може вимагати від судді «доповіді» по основних положеннях справи. За розпорядженням реєстратора апеляційного суду можуть бути зняті копії зі

стенограми або з її частини. Копія стенограми може бути надана заінтересованій стороні за плату, встановлену казначейством.

Зазначимо, що апеляційний суд може розглядати документальні й речові докази, допитувати свідків, у тому числі, й нових, призначати експертизу. Нові докази, як правило, допускаються у тих випадках, коли якій-небудь із сторін вдається знайти очевидця або свідка, котрий підтверджує алібі, яких під час першого розгляду в неї не було. Однак нові докази, що не розглядалися в суді першої інстанції, не можуть бути підставою для винесення більш суворого вироку.

За результатами розгляду справи апеляційний суд має право: відхилити апеляцію; скасувати вердикт і вирок і винести новий вердикт, постановивши на його основі новий вирок; винести виправдувальний вирок; внести зміни до вироку.

Рішення Апеляційного суду, як правило, є остаточним. Але у виняткових випадках, якщо у справі виникло правове питання, яке має особливе суспільне значення, обвинувач або обвинувачений можуть звернутися до Палати лордів. Дозвіл на апеляцію на тій підставі, що питання за своїм характером підлягає розгляду Палатою лордів, видає або апеляційний суд або Палата лордів.

Обвинувачений, визнаний винуватим магістратським судом, може апелювати:

- 1) до Суду Корони;
- 2) до палати королівської лави Високого суду – за принципом викладення обставин справи;
- 3) до Палати Лордів – за певних обставин.

Відмітимо, що рішення апеляційного суду можуть бути оскаржені протягом шести місяців до Палати лордів (вищої палати англійського парламенту, яка виконує законодавчі функції). Але для цього необхідно одержати дозвіл від неї або від апеляційного суду. Фактично, Палата Лордів виконує касаційні функції.

Особливістю подання її до Палати Лордів є те, що апеляційному оскарженню не підлягають рішення місцевих судів, якщо позовна сума не перевищує 200 фунтів стерлінгів, або коли позовні вимоги спрямовані на накладення заборони.

Апеляційна скарга не підписується ні заявником, ні відповідачем по апеляції. Однак вона повинна мати підписи двох висококваліфікованих адвокатів – баристерів, які посвідчують також відповідність скарги нормам закону. Потрібно зазначити, що їх послуги є високооплачуваними, а тому не кожен громадянин може звернутися до Палати Лордів. До того ж, судові витрати на цій стадії оскарження рішень є надзвичайно високими і не залежать від суми позову. Сторони у справі за свій рахунок виготовлюють друкарським способом усі процесуальні папери, а скаржник ще й надає забезпечення по сплаті судових витрат у розмірі 700 фунтів стерлінгів.

На підтвердження того, що Палаті Лордів притаманні деякі касаційні повноваження свідчить ще й те, що за загальним правилом цей орган не допускає подання ні нового фактичного матеріалу, ні нових доказів у справі; його рішення є остаточним.

Засуджений, що вичерпав процедуру оскарження в повному обсязі, може звернутися до Королеви з клопотанням про помилування, хоча на практиці дане питання вирішує Міністерство внутрішніх справ [220].

Що стосується Суду Корони, то до його складу входить Центральний кримінальний суд (Old Bailey), який розглядає найтяжчі кримінальні справи. У тому випадку, якщо Суд Корони розглядає справи за участю присяжних засідателів – апеляція на рішення Суду Корони подається в апеляційний суд, а потім до Високого суду справедливості. В інших випадках апеляція може бути подана тільки з правових питань – до палати королівської лави Високого суду справедливості.

Зазначимо, що термін для подачі апеляції становить 21 день. Він обчислюється або з моменту призначення покарання, або, якщо обвинувачений був засуджений і суд відклав призначення йому міри

покарання – з моменту винесення обвинувального вироку. За наявності поважних причин Суд Корони має право продовжити зазначений термін. Якщо термін пропущено і не продовжено, у сторін залишається ще одна можливість – звернутися до Комісії з перегляду кримінальних справ, яка уповноважена розглядати такі справи.

Апеляційний перегляд справ у Суді Корони здійснюється судьями-професіоналами без присяжних.

Як правило, апеляція до Суду Корони може надходити лише від обвинуваченого. Апеляційне оскарження починається з того, що судді магістратського суду направляється заява перегляд справи; така ж заява надсилається й іншій стороні протягом 21 дня після того, як було винесено рішення магістратського суду. Суд Корони може збільшити строк як стосовно ще не відісланої заяви про апеляцію, так і щодо заяви, відісланої із запізненням.

Зазначимо, що судочинство в Суді Корони – це в певному розумінні повторення слухання справи: обвинувачення відкриває справу й заново викликає своїх свідків, причому кожна із сторін може подати нові докази без будь-якого на те дозволу. Така форма апеляційного оскарження спрямована на виправлення помилок магістратського суду, в першу чергу, у процесі дослідження доказів, яке призвело до винесення неправосудного рішення.

Враховуючи положення законодавчих актів Великобританії можемо стверджувати про досить невеликі відмінності у повноваженнях Суду Корони та судів апеляційної інстанції України. Суд Корони може затвердити, скасувати чи змінити вирок магістратського суду або повернути справу, тим самим звернути увагу на помилки. Повернення справи застосовується при «сумнівному» визнанні вини, яке за всіх обставин Суд Корони розглядає як невизнання вини. Тобто, якщо обвинувачений визнає свою вину, але висловлює при цьому твердження, яке зводиться до захисту проти пред'явленого обвинувачення, або якщо із обставин справи видно, що обвинувачений заперечує пред'явлене обвинувачення, але визнає вину через

незнання закону, то визнання вини, прийняте судом за цих обставин, є недійсним. Суд Корони може вислухати апеляцію на «засудження» і повернути справу магістрату, рекомендуючи внести до протоколу запис про невизнання вини. Встановлення відношення обвинуваченого до вчиненого ним злочинного діяння впливає лише на можливість оскарження судового рішення в майбутньому. Проте якщо визнання себе винним має явний характер, то ніяка апеляція на засудження не може бути прийнятою. Вважаємо, що це порушує право особи на свободу подання апеляційної скарги, адже обвинувачений може признатись у вчиненні кримінального правопорушення під тиском як правоохоронних органів, так і потерпілого.

Апеляційне рішення також може бути переглянуто судом наступної інстанції – палати по кримінальних справах Високого суду справедливості методом «викладу обставин справи». Суть оскарження полягає у таких діях. Особа, незадоволена судовим рішенням, може подавати клопотання щодо неправильного застосування закону або перевищення повноважень шляхом звернення до магістратського суду з проханням викласти обставини справи для палати королівської лави Високого суду справедливості. Клопотання подається в письмовій формі протягом 14 днів після винесення рішення магістратським судом. Якщо магістрати відкладають розгляд справи після засудження, то день винесення вироку вважається першим, з якого починається відлік днів. Клопотання має бути вручене судді того магістратського суду, рішення якого оскаржується, або вислане поштою. В клопотанні необхідно точно вказати правове питання, з приводу якого звертаються за вирішенням до Високого суду справедливості [153, с. 23].

Що стосується інституту касації то в цій державі він відсутній: Верховний суд виконує роль апеляційної інстанції, яка є заключною стадією кримінального процесу. Проте оскільки перегляд судових рішень у Великобританії носить «подвійний» характер, можна виокремити деякі риси, які притаманні сучасному касаційному оскарженню.

Верховний суд є найвищим судовим органом Великобританії (Supreme Court of the United Kingdom). Зазначимо, що у кримінальних справах він є вищим судом тільки для Англії, Уельсу та Північної Ірландії. Шотландія користується більше широкою автономією у сфері кримінального права, тому для неї існує окремо Вищий кримінальний суд, що розглядає апеляції у кримінальних справах у вигляді останньої інстанції [22].

При ньому створюється Судовий комітет Таємної ради – апеляційна інстанція з обмеженою компетенцією для деяких країн Співдружності, колоній і островів.

Структура суду така: він складається з дванадцяти суддів. У початковий склад увійшли всі на той момент діючі члени розформованого Апеляційного комітету Палати Лордів зі збереженням своїх місць у верхній палаті парламенту, але без права голосу. Всіх наступних суддів призначає Королева за рекомендацією Прем'єр-міністра. Йому, в свою чергу, кандидатури пропонуються лордом-канцлером спільно зі спеціальною відбірковою комісією, до складу якої входять Голова Верховного суду, його заступник і один з членів трьох комітетів з відбору суддів в Англії та Уельсі, Шотландії та Північної Ірландії. Суддею Верховного суду може стати будь-яка особа, яка не менше двох років займала високу судову посаду (на посаді суддів Високого суду Англії та Уельсу, і Північної Ірландії; або суддів Апеляційного суду Англії та Уельсу, і Північної Ірландії, а також суддів сесійної суду Шотландії) і пропрацювала протягом 15 років адвокатом. Стаж на роботі адвоката необхідний для того, щоб краще розбиратись у спірних питаннях, знати прогалини чинного законодавства з метою правильного вирішення справи. Судді повинні бути підібрані таким чином, щоб в рівній пропорції представляти всі частини Великобританії. Вони здійснюють свої повноваження довічно, але мають піти у відставку з досягнення 70 років (судді першого складу йдуть у відставку після досягнення 75 років). На відміну від попередніх лордів-суддів, вони більше не є членами Палати Лордів.

Так історично склалося, що починаючи з 1607 року у всіх англійських колоніях США було запроваджено загальне право і разом з ним – англійські закони, що були видані до колонізації Америки і вносили доповнення та зміни у загальне право. Проте з самого початку загальне право застосовувалось лише в тій частині, в якій його норми відповідали умовам життя колоній. Це фактично означало, що до проголошення незалежності у 1776 року класичне англійське загальне право із своєю феодално-архаїчною процедурою здебільшого було непридатне для регулювання суспільних відносин, що склалися серед колоністів США [51].

Але з виданням Декларації незалежності США 4 липня 1776 року і Конституції США від 17 вересня 1787 року стає вкрай необхідною діяльність щодо розвитку і формування власної правової системи. А тому в США загострюється боротьба між прихильниками загального права і послідовниками кодифікації, яка розпочалася у Новому Орлеані у 1808 році складанням кодексів, зокрема Цивільного та Кримінального. Результатом цього процесу стала адаптація у 1840 році у Техасі і у 1850 році у Каліфорнії, а згодом і в інших штатах, крім Нового Орлеану (Луїзіани), англійського загального права.

Проте слід визнати, що загальне право США набуло деяких специфічних ознак, які відрізняють його від англійського. Так, у США за основу було взято англійське загальне право, сформоване тільки до 1776 року, тобто до проголошення незалежності. Але у законодавстві США, як і в англійському, домінує процесуальне право над матеріальним та його диференціацією на загальне і право справедливості [40].

Отже, законодавство США відноситься до сім'ї загального права, тобто формується судовою практикою у вигляді прецедентів, та поділяється на федеральне право та право окремих штатів. У зв'язку з цим, дуже часто виникає питання щодо розмежування справ між різними ланками судів, а саме федеральних чи штатів.

Традиційно у США склалися дві самостійні судові системи. Першу становлять федеральні суди (їх ще називають федеральними судами загального права). Вони створені в 11 округах, на які поділена територія США, та розглядають скарги на вироки і проміжні рішення районних судів, які функціонують на території того або іншого округу, в справах, віднесених до їх компетенції. Ці суди діють як окружні, їх рішення можна оскаржити в апеляційних судах, а рішення останніх – у Верховному суді США [100, с. 246].

Зазначимо, що крім цієї системи існують спеціальні федеральні суди, до компетенції яких входить розгляд податкових, митних, патентних та інших справ. До того ж, кожний штат має свою власну судову систему. В одних штатах вона є двоступеневою, в інших – треступеневою. У більшості штатів судову систему очолює Верховний суд штату, який може створювати ще й спеціальні суди штатів, наприклад, у справах неповнолітніх, у спадкових справах, сільські, поліцейські суди тощо.

Апеляційний суд діє в межах поданої скарги, не маючи права переглядати рішення чи ухвалу в неоскарженій частині і щодо осіб, які не подали скарги. Разом з поданням скарги апелянт сплачує канцелярський збір у розмірі 100 доларів і подає до суду зобов'язання (забезпечуючи його виконання 250 доларів) відшкодувати другій стороні судові витрати в разі відмови у задоволенні апеляції. Проте такої законодавчої необхідності немає, адже апелянт може виявитись неправий. Тоді сплата 250 доларів є безпідставною.

Якщо апелянтом заявлено клопотання про зупинення виконання рішення, додатково подається зобов'язання, сума якого визначається судом з урахуванням того, що вона повинна забезпечити виконання рішення і відшкодування збитків, які можуть бути завдані відповідачу по апеляції внаслідок задоволення відстрочки виконання.

До системи оскарження судових рішень штатів належать проміжні апеляційні суди, які розглядають апеляційні скарги на рішення мирових,

поліцейських судів, судів магістратів або муніципальних судів, підсудність яких обмежена і де справи вирішуються суддею одноособово. До проміжного апеляційного суду можуть бути оскаржені також рішення судів першої інстанції, які розглядають переважно більшість справ. Рішення проміжного апеляційного суду може бути оскаржено до вищого суду штату, який має різну назву – верховний суд, верховний апеляційний суд, суд завершальної апеляції. Апеляційний суд розглядає справу в межах питань, зазначених у скарзі. Проведення у справі обтяжено значними судовими витратами.

Незважаючи на наявність «подвійної» апеляції, зазначимо, що в США також є суди, яким притаманні касаційні повноваження.

У виняткових випадках можливе апеляційне оскарження до Верховного суду США рішень судових установ штатів. Це має місце тоді, коли виникають істотні питання федерального значення (наприклад, дія міжнародного договору, закону штату, його невідповідність Конституції чи закону США, наявність у особи будь-яких привілеїв чи імунітетів тощо).

В США поширена доктрина, згідно з якою основним завданням федерального Верховного суду є не виправлення помилок, допущених іншими судами при розгляді конкретних справ, а забезпечення однакового застосування федеральних законів і єдності судової практики. Тому конкретні справи він розглядає лише тоді, коли у зв'язку з цим виникають питання, які мають принципове значення для судової практики.

Зазначимо, що американським законодавством передбачено три процедури надходження справ до Верховного суду як вищої федеральної апеляційної інстанції: «в порядку апеляції», «в порядку витребування», «за посвідченням», кожна з яких потребує наукового вивчення.

«У порядку апеляції» надходять справи за скаргами на такі рішення нижчестоящих федеральних судів і верховних судів штатів, які стосуються відповідності федерального закону штату Конституції США. При цьому справа, яка приймається «в порядку апеляції», має містити «суттєве федеральне питання» [100, с. 254]. Це означає, що в процесі розгляду

федеральними судами справ, повинні бути суттєво порушені права чи законні інтереси осіб, завдана значна шкода або наступити інші тяжкі наслідки.

«У порядку витребування» Верховний суд приймає справи з нижчестоящих судів після розгляду заяви заінтересованої сторони, яка вважає, що в результаті застосування закону в оскарженій справі її конституційні права істотно порушені. «В порядку витребування» суд приймає справи за власним переконанням, за наявності «особливих і важливих підстав».

«За посвідченням» до Верховного суду надходять справи з апеляційних судів США, які, звертаючись до цієї процесуальної форми, намагаються з'ясувати думку вищого суду країни з будь-якого правового питання, яке виникає під час розгляду конкретної справи.

Слід зазначити, що всі вищевказані повноваження за законодавством зарубіжних країн є касаційними, адже відповідність судового рішення нормам закону, надання пояснень чинним кримінальним процесуальним нормам та відновлення прав особи на підставі визначення правильності застосування закону є основними функціями касаційних судів. Отже, ми можемо зробити висновок, що в США касаційне провадження носить назву «вторинна» апеляція і за своїм змістом повністю відповідає ознакам касації.

Особливістю Верховного Суду США є те, що незважаючи на техніко-юридичні відмінності процедур надходження справ до Верховного суду, фактично кожна справа будь-якої категорії приймається ним на власний розсуд. Завдання заявника полягає лише в намаганні переконати вищий федеральний суд не стільки в тому, що нижчестояща судова інстанція винесла помилкове рішення, скільки в тому, що справа справді зачіпає «федеральне питання принципового значення».

Звертаємо увагу на те, що щорічно до Верховного суду США надходить близько 2000 справ усіх видів, але розглядається ним лише 14 % і виноситься рішення лише із 100–120 справ. У більшості випадків суд вважає, що за своїм значенням справа не заслуговує на його втручання, й

обмежуються відповідною заявою про це [100, с. 231]. Це є прямим порушенням законодавства та його ігноруванням зі сторони Верховного суду, адже якщо особа подає заяву, то в більшості випадків вона має вагомій підстави захищати свої права.

Для оскарження рішення, постановленого у справах про майнову неспроможність (при розмірі суми менше 400 дол.) так як і у Великобританії, необхідно одержати дозвіл апеляційного суду. Рішення останнього може бути оскаржено до Верховного суду США, який входить до складу федеральних апеляційних судів. До цього ж Суду можуть бути оскаржені й деякі рішення районних судів, а саме: у справах, де стороною виступає урядова установа, на підставі антитрестівського законодавства; у справах, під час розгляду яких було застосовано закон, визнаний неконституційним; рішення з приводу встановлення тимчасової чи постійної заборони.

У нескладних справах голова суду або за його дорученням один із членів Верховного суду коротко викладає суть прийнятого рішення. В складних справах одному з членів суду доручається викласти з детальним обґрунтуванням думку більшості. Проект цієї думки узгоджується з усіма членами суду, а потім затверджується шляхом голосування. Судді, які погоджуються з висновками, але не погоджуються з обґрунтуванням рішення, можуть викласти свою додаткову думку, а судді, які залишилися в меншості, мають право викласти особливу думку з детальною аргументацією (яка в українському законодавстві називається окремою думкою). Рішення і думки систематизуються, друкуються в збірнику рішень Верховного суду США і є одним із джерел права для всіх судів країни. З приводу цього хочемо зазначити, що оприлюднення рішень суду є позитивним моментом.

Відмітимо, що засуджений має право подавати апеляцію і на вердикт присяжних. При цьому може не пізніше, ніж через 10 днів після того, як в офіційних документах кримінального провадження будуть зареєстровані

оскаржений вирок чи інше рішення суду, він має право подати апеляцію (або так зване повідомлення про апеляцію, яке зупиняє перебіг строку подання детальної апеляційної скарги) на вирок присяжних, яким він визнаний винним, або на вирок суду на тій підставі, що він незаконний або занадто суворий, або на те й інше водночас. Він може скаржитися також на те, що суд допустив процесуальні порушення, які обмежили його права й призвели до прийняття прийняття неправосудного рішення [246].

Думка скаржника має бути підтверджена посиланням на відповідні матеріали кримінального провадження. Це може бути здійснено в формі викладення змісту документа або у формі доданої до скарги копії такого документа. Звертаємо увагу на те, що сторона не може подавати докази на користь себе, а лише надавати копії документів, які вже є у справі. Також на підтримку своєї думки скаржник може посилатися на судову практику, тобто на прецеденти, які для нього є сприятливими.

Як і в більшості судів, рішення у Верховному суді приймається більшістю голосів. При розгляді справи мають бути присутніми не менше шести членів суду. Для прийняття рішення необхідна більшість у чотири голоси. Якщо голоси розділилися порівну, може бути призначений новий розгляд справи у Верховному суді або залишене в силі оскаржене рішення. Результати голосування заносяться до спеціальної книги.

За законодавством штатів строк подачі апеляційних скарг коливається в широких межах – від кількох днів в одних штатах до кількох місяців в інших. Захисник обвинуваченого згідно з федеральними правилами апеляційного перегляду судових рішень може подати апеляційну скаргу протягом 30 днів з моменту офіційної реєстрації оскарженого вироку або іншого судового рішення. Апеляція може бути поданою на вирок суду на тій підставі, що він незаконний, а також на постанови й вказівки суду з питань права, які суперечать інтересам обвинувачення.

Після подачі скарги суд визначає сторонам строк для підготовки до апеляційного розгляду. Як правило, він становить кілька місяців. Це, зокрема, спричинено високою завантаженістю апеляційних судів. Проте з іншої сторони суд, маючи повноваження щодо встановлення строку підготовки до апеляційної процедури, може навмисно затягувати її. Тому доцільніше було б встановити максимальний строк підготовчого провадження у законодавстві. Таку думку підтримують 85 % опитаних практичних працівників (Додаток А).

Зазначимо, що за цей строк один із суддів, який розглядатиме апеляційну скаргу (їх повинно бути не менше трьох), вивчає матеріали справи, а також аргументи сторін і готує коротку довідку, з якою можуть ознайомитися інші судді й сторони.

Розгляд апеляційної скарги починається, як правило, з того, що судді вислуховують усні аргументи сторін: скаржника, а потім іншу сторону. Після з'ясування обставин, які цікавлять суддів, відбувається закрита нарада суддів, внаслідок чого приймається рішення. Прийняті суддями рішення та обґрунтування цих рішень публікуються в збірниках рішень апеляційних судів і стають не лише обов'язковими щодо кожної з розглянутих справ, а й слугують основою для прийняття рішень судами першої інстанції та підставою для майбутніх рішень апеляційних судів.

Якщо оскаржено вердикт про засудження, апеляційна інстанція може скасувати, змінити або залишити його в силі. При його скасуванні втрачає силу й вирок. Проте вердикт не підлягає скасуванню, якщо апеляційна інстанція, розглянувши подані документи, не прийде до висновку, що була допущена така помилка, яка завдала шкоди суттєвим правам апелянта.

Апеляційна інстанція може скасувати вердикт і направити справу на новий розгляд. Перегляд справи, як правило, відбувається в тому ж суді, на рішення якого подана скарга. При цьому обвинувачений може бути визнаний винуватим у будь-якому кримінальному правопорушенні, зазначеному в обвинувальному акті або заяві про обвинувачення, незалежно від вердикту

або визнання вини при попередньому розгляді справи. Тобто, судове провадження здійснюється спочатку незалежно від прийнятого раніше судового рішення, і при цьому можливе погіршення становища обвинуваченого, що є неприпустимим за українським законодавством.

Слід зауважити, що на федеральному рівні апеляційні суди обмежені в розгляді питання про обґрунтованість вердикту присяжних. Поправкою до Конституції США, в якій, зазначено, що «факт, розглянутий присяжними, не повинен переглядатися будь-яким судом Сполучених Штатів Америки, інакше як на підставі положень загального права [218]. Тому можна вважати, що таке можливе апелювання до федерального суду, якщо в ході процесу виникло в справі досить вагоме питання [100, с. 255].

Зазначимо, що подвійна апеляція виправдовує себе, адже передбачена і законодавством інших європейських держав. Так, у Швеції всі справи розглядаються окружним судом, рішення якого може бути оскаржено подачею апеляції до одного з шести апеляційних судів, розташованих у різних регіонах країни. Рішення апеляційного суду може бути оскаржено до Верховного суду. Однак це право чітко обмежено. Розгляд справи у Верховному суді по третій інстанції можливий тоді, коли вона становить інтерес для створення судового прецеденту або у зв'язку з будь-якою іншою особливою причиною для її передачі до Верховного суду, зокрема, якщо була допущена істотна процесуальна помилка, яка вплинула на наслідки рішення у справі, або коли існують інші причини для скасування рішення на підставі істотних процесуальних помилок або через істотний недолік.

Отже, національні кримінальні процесуальні системи Великобританії та США відносяться до англо-американської моделі сучасності. Причому ці держави мають класичний варіант кримінальної процесуальної системи англо-американської правової моделі.

Присутність у законодавстві країн англо-американської системи інституту подвійної апеляції, на наш погляд, забезпечує всебічний захист

прав та законних інтересів осіб. В основному ця функція покладена на апеляційні суди, тоді як Верховний суд (суд вторинної апеляції) переглядає законність прийнятих судових рішень та надає роз'яснення судових прецедентів лише з вагомих підстав, у зв'язку з чим, виконує касаційні повноваження. Запроваджувати інститут касаційного перегляду судових рішень немає сенсу, адже функції судів не зміняться, зміниться лише назва та законодавство. А це, в свою чергу потягне досить багато організаційних проблем (адаптація законодавства штатів до федерального законодавства тощо).

Висновки до розділу 3

1. Перегляд справ у касаційній інстанції є застарілим та не завжди відповідає основним цілям цієї стадії, а саме всебічному захисту та відновленню прав особи. А й іноді порушує їх, затягуючи розгляд скарги. У більшості з країн романогерманської правової системи по даний час діють КПК, прийняті ще у відповідності з Основами кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, але з численними змінами та доповненнями.

Перегляд судових рішень в касаційному порядку за законодавством країн Європи різняться між собою: в деяких державах це ревізійний перегляд (Німеччина, Данія), подекуди це касаційний перегляд (Франція, Румунія, Греція), в інших випадках виокремлюються нові форми касаційного перегляду судових рішень, які відповідають загальним засадам кримінального провадження за нововиявленими обставинами (Бельгія).

2. Досить багато повноважень за законодавством країн англо-американської правової системи є касаційними, адже відповідність судового рішення нормам закону, надання пояснень чинним кримінальним процесуальним нормам та відновлення прав особи на підставі визначення правильності застосування закону є основними функціями касаційних

судів. Отже, ми можемо зробити висновок, що касаційне провадження носить назву «вторинна» апеляція і за своїм змістом повністю відповідає ознакам касації.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано і висвітлено такі основні положення, висновки і рекомендації, які спрямовані на удосконалення касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні:

1. Встановлено, що кримінальне провадження в суді касаційної інстанції на теренах сучасної України мало такі ознаки: 1) підставами оскарження вважалось порушення норм матеріального та процесуального права, які повинні бути «важливими»; 2) суб'єкти оскарження визначалися відразу з урахуванням підстав, за наявності яких вони могли подавати касаційну скаргу; 3) особи, що приймали участь в касаційному розгляді справи, були наділені доволі широкими правами по висловленню своєї точки зору; 4) прокурор займав особливе становище в суді касаційної інстанції, оскільки виступав не як сторона у справі, а як представник органу законності; 5) існувала особлива процедура складання доповіді по справі; 6) в більшості випадків рішення по скарзі приймалися колегіально, простою більшістю голосів; 7) за рішенням, що оскаржується, могла бути прийнята ухвала: про залишення в силі чи скасування вироку та направлення у зв'язку з цим справи на новий розгляд; 8) висновки суду касаційної інстанції для нижчестоящого суду при новому розгляді справи були обов'язковими; 9) заборона подавати повторно скаргу за тими ж самими підставами, що слугували передумовами для касаційного розгляду справи вперше.

2. Запропоновано авторське визначення касаційного оскарження судових рішень, під яким розуміється право подання касаційної скарги у встановленому КПК України порядку щодо перевірки судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій, які набули законної сили, вимогам закону задля захисту та відновлення порушених прав учасників кримінального провадження та обґрунтована необхідність закріплення даного поняття у ч. 1 ст. 424 КПК України.

Удосконалено умови касаційного оскарження, до яких, крім зазначених в ст. 7 КПК України, запропоновано віднести: *оптимальності* (касаційне оскарження судових рішень є необхідною умовою для забезпечення захисту прав і свобод людини, навіть при наявності апеляційної інстанції), *функціональності* (кожен спосіб оскарження виконує власні функції, в тому числі і касація) та *процесуальної економії* (кримінальне провадження повинно будуватись на засадах бережного та раціонального використання процесуальних засобів, часу та сил суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності з одночасним забезпеченням правильного застосування кримінального процесуального законодавства).

3. На основі аналізу нормативно-правових актів, що регулюють процедуру касаційного перегляду судових рішень у кримінальному провадженні, обґрунтовано доцільність застосування відеоконференцзв'язку за клопотанням зацікавленої особи як способу забезпечення можливості особистої участі під час розгляду справи судом касаційної інстанції.

На основі сказаного запропоновано внести зміни до КПК України щодо використання відеоконференцзв'язку під час касаційного провадження, відобразивши в цій нормі особливості використання відеоконференцзв'язку саме на цій стадії кримінального провадження. Пропонується в КПК України передбачити статтю 435-1 «Застосування відеоконференцзв'язку під час касаційного розгляду», яку викласти у такій редакції:

«1.3 метою забезпечення оперативності касаційного провадження касаційний розгляд може здійснюватися в режимі відеоконференції.

2. Застосовувані в дистанційному судовому провадженні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження.

3. Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження.

4. Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису».

4. Обґрунтовано, що безпосередня участь сторін допомагає суду касаційної інстанції глибше вникнути у суть справи, правильно визначити напрями контрольної діяльності, усуває формальний підхід до вирішення справи, що сприяє прийняттю ним законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Тому участь сторін у розгляді матеріалів кримінального провадження судом касаційної інстанції слід розглядати і як гарантію захисту їхніх прав та законних інтересів, і як гарантію правосуддя.

У зв'язку з цим, запропоновано доповнити ст. 434 КПК України частиною 5 такого змісту: «5. Участь сторін або інших учасників кримінального провадження під час касаційного провадження є обов'язковою у випадку, якщо вони подали клопотання про їх участь у касаційному розгляді справи. Суд своєю ухвалою може визнати участь певних осіб обов'язковою».

5. Констатовано, що касаційне оскарження є початковим етапом провадження в суді касаційної інстанції та включає в себе визначення кола осіб, які мають право подання касаційної скарги (стаття 425 КПК України), судових рішень, на які може бути подана касаційна скарга (стаття 424 КПК України), підготовку касаційної скарги (стаття 427 КПК України) та подання касаційної скарги до суду касаційної інстанції.

Зазначено про проблеми у нормативному регулюванні касаційного оскарження рішень суду, зокрема, наголошено, що потребує доопрацювання норма про відкликання касаційної скарги. У зв'язку з цим, запропоновано внести зміни до ст. 432 КПК України «Відмова від касаційної скарги, зміни і доповнення від касаційної скарги під час касаційного провадження», виклавши її в наступній редакції:

«1. Особа, яка подала касаційну скаргу, має право відмовитись від неї до закінчення касаційного розгляду.

2. Засуджений (виправданий), потерпілий має право відмовитися від касаційної скарги свого захисника (представника). Скарга, спрямована на

поліпшення становища засудженого (виправданого), не може бути відкликана без його згоди.

3. Цивільний позивач і відповідач вправі відкликати скаргу свого представника».

6. Під кримінальними процесуальними гарантіями запропоновано розуміти систему правових та процесуальних засобів ефективного функціонування кримінального процесу, які спрямовані на всебічну охорону прав осіб, а в разі їх порушення – вчасне та неупереджене їх відновлення.

Запропоновано класифікацію гарантій касаційного перегляду судових рішень у кримінальному провадженні та їх поділ на правові та процесуальні. До правових гарантій відносяться нормативно-правові акти, які надають можливість здійснювати касаційний перегляд рішень суду, а процесуальні реалізують всі положення, які закріплені в правових актах (свобода касаційного оскарження, недопустимість повороту до гіршого, наявність інституту письмового провадження тощо).

7. На основі аналізу міжнародного досвіду правового регулювання інституту касаційного перегляду судових рішень у кримінальному провадженні встановлено необхідність запозичення деяких норм зарубіжних країн у вітчизняне законодавство, зокрема, внести зміни до ч. 2 ст. 426 КПК України щодо скорочення строку подання касаційної скарги, виклавши її в такій редакції: «4. Касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом 2 місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення».

8. За результатами проведеного анкетування та на основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено основні недоліки в практиці оскарження судових рішень у касаційній інстанції, а саме: зловживання правом подання касаційної скарги задля винесення вигідного для особи рішення; необґрунтована відмова від прийняття касаційної скарги тощо. Запропоновано конкретні напрями, забезпечення судом касаційної інстанції ефективного

захисту порушених прав учасників кримінального провадження та сприяння їх відновленню, зокрема встановлення строків ознайомлення з доповненнями до касаційної скарги, право подання додаткових касаційних скарг, визнання обов'язкової участі прокурора тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаховський Д. М. Поняття, сутність і види кримінально-процесуальних функцій / Д. М. Адаховський // Право України. – 2010. – № 6. – С. 219–224.
2. Актуальні питання кримінального процесу України: навч. посіб. [Електронний ресурс] / [Є. М. Блажівський, А. М. Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Мірошніченко, Г. П. Власова та ін.]; за заг. ред. Є. М. Блажівського. – К.: Національна академія прокуратури України; Центр учбової літератури, 2013. – 304 с. – Режим доступу: http://www.biglib.com/book/95_Aktyalni_pitannya_kriminalnogo_procesy_Ukraini
3. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2013 році : офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
4. Аракелян М. Р. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом / М. Р. Аракелян // Право України. – 2006. – № 3. – С. 19–21.
5. Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Валентина Марцинівна Беднарська – Луганськ, 2006. – 193 с.
6. Белкін М. Л. Актуальні питання апеляційного та касаційного оскарження в господарському судочинстві / М. Л. Белкін, Ю. Л. Белкіна // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 4 (11). – С. 34 – 40.
7. Белкін М. Л. Проблемні питання апеляційного та касаційного оскарження судових рішень / М. Л. Белкін // Держава і право. – 2010. – № 5. – С. 154–160.

8. Бобечко Н. Р. Доказування у стадії касаційного провадження згідно КПК України/ Н.Р. Бобечко // Митна справа. – 2013. – № 6. – С. 108-120.
9. Бобечко Н. Р. Доказування у стадіях апеляційного та касаційного провадження за КПК України: навч. посіб. / Н.Р. Бобечко; за ред. академіка НАПрН України, проф. В.Т. Нора. – Тернопіль: Підручники та посібники, 2014. – 134 с.
10. Бобечко Н. Р. Проблеми участі сторін в апеляційному та касаційному розгляді кримінальної справи / Н. Р. Бобечко // Вісник Львівського університету. – 2010. – Вип. 50. – С. 328–339.
11. Бобечко Н. Р. Проведення з перевірки судових рішень у проекті КПК України: здобутки і прорахунки / Н. Р. Бобечко // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 331–335.
12. Боботов С. В. Буржуазная юстиция. Состояние и перспективы развития / С. В. Боботов. – М. : Наука, 1989. – 256 с.
13. Боботов С. В. Правосудие во Франции / С. В. Боботов. – М.: ЕАВ, 1994. – 198 с.
14. Бойко В. П. Правила про недопустимість погіршення становища обвинуваченого як процесуальні гарантії : монографія / В. П. Бойко. – К.: Атіка, 2008. – 192 с.
15. Бондаренко-Зелінська Н. Л. До питання про виникнення та розвиток інституту апеляції в Україні [Електронний ресурс] / Н. Л. Бондаренко-Зелінська // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 117–130. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2007_1_19.pdf.
16. Бородинова Т. Г. Зарубежный опыт нормативного регулирования пересмотра приговоров / Т.Г. Бородинова // Общество: политика, экономика, право. – 2014. – № 1. – С. 156–160.
17. Бородин М. М. Апелляционное и кассационное обжалование по ГПК Украины [Текст]: / М. Бородин // Рос. Юстиция. – 2004. – №1. – С. 57.

18. Буняк В. Кримінальна відповідальність юридичних осіб : офіційний сайт «Ліга.Блоги», 03 липня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vbunyak/article/14999.aspx>.
19. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю.С. Шемшученка]. – К.: Юрид. думка, 2007. – 992 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.: ВТФ «Перун, Ірпінь, 2002. – 1440 с.
22. Верховний суд Великобританії : матеріали з вільної енциклопедії – Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
23. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини (1993-2002 рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 3. / [Редкол. : П. М. Рабінович та ін.] – Харків : Консум, 2003. – 464 с.
24. Власова А.П. Упрощение уголовного правосудия / А.П. Власова, В.П. Бахин // Научный вестник Национальной академии ДПС Украины – 2010. – №4 (51) – С. 217–219.
25. Войтовський В. С. Щодо поняття та суті касаційного провадження / В. С. Войтовський // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції, 10 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=386%3A111012-05&catid=49%3A3-1012&Itemid=61&lang=ru.
26. Воробейников М. А. Запрет преобразования к худшему в кассационной инстанции / М. А. Воробейников // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1975. – № 3. – С. 123–128.
27. Выдря М. М. Расследование уголовного дела – функция уголовного процесса / М.М. Выдря // Советское государство и право. – 1980. – №9. – С. 78–83.

28. Галаган В. І. Реалії і проблеми нового КПК України / В. І. Галаган, О. І. Галаган // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. - № 1. - 2013. – С. 13-18.
29. Глущенко С. В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень в Україні автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / С.В. Глущенко. – Акад. адвокатури України. – К., 2010. – 23 с.
30. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 року №1798-ХІІ: станом на 11 серпня 2015 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
31. Государственный строй Российской империи накануне крушений: Сб. законодательных актов / [сост. О. И. Чистяков, Г. А. Кутьина]. – М., 1995. – 208 с.
32. Григорчук Є. В. Кримінально-процесуальні функції у світлі оновленого кримінального процесуального законодавства України / Є. В. Григорчук // Наука і правоохорона. – 2013. - № 3(21). – С. 169-174.
33. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух : монографія / К. В. Гусаров. - Х. : Право, 2010. — 352 с.
34. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
35. Екс-прем'єру Румунії дали два роки: офіційний сайт Української правди, 20 червня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/06/20/6967160>.
36. Еременко М. С. Право на справедливое судебное разбирательство в гражданском процессе: практика Европейского суда по правам человека / М. С. Еременко // Рос. ежегодник гражд. и арбитраж. процесса. – 2004. – № 3. – 589–642 с.

37. Євмін А. М. Зародження інституту оскарження судових рішень у касаційному порядку / А. М. Євмін // Держава і право. – 2013. – № 61. – С. 300-305.
38. Євмін А. М. Провадження в суді касаційної інстанції за Статутом кримінального судочинства / А. М. Євмін // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 306-310.
39. Євмін А. М. Сутність та особливості касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / А. М. Євмін // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 6. – Режим доступу. – <http://www.lsej.org.ua/index.php/nomeri-zhurnalu>
40. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні: досвід зарубіжних країн [Електронний ресурс] / А. М. Євмін // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 6. – Режим доступу. – <http://pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>
41. Євмін А. М. Участь прокурора під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні / А. М. Євмін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 6. – С. 45-48.
42. Євмін А. М. Правова природа касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні / А. М. Євмін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 9-2 том 2. – С. 99-101.
43. Евмин А. Н. Гарантии обеспечения кассационного обжалования решений в уголовном производстве Украины / А. Н. Евмин // Власть и Общество (г. Тбилиси, Грузия). – 2014. – № 4 (32). – С. 158-169.
44. Евмин А. Н. Процессуальные основы кассационного обжалования судебных решений по УПК Украины / А. Н. Евмин // Международный научный юридический конгресс «2014. Legal scientific community» (г. Будапешт, Венгрия). – 2014. – С. 36-46.

45. Євмін А. М. Повноваження суду касаційної інстанції: деякі проблеми та напрями вирішення / А. М. Євмін // Теорія і практика сучасної юриспруденції: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Одеса, 12-13 груд. 2014 р.) – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. – С. 105-108.
46. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні: досвід Франції / А. М. Євмін // Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 5-6 груд. 2014 р.) – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2014. – С. 114-116.
47. Євмін А. М. Процесуально-правові засади участі засудженого під час касаційного перегляду судових рішень / А. М. Євмін // Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики: матеріали міжн. наук.-практ. конф. : У двох частинах, (Львів, 26-27 грудня 2014 р.) – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив» 2014. – С. 60-62.
48. Євмін А. М. Предмет касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні України / А. М. Євмін // Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 27-28 бер. 2015 р.) – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. – С. 126-128.
49. Євмін А. М. Засади та функції кримінального провадження в суді касаційної інстанції / А. М. Євмін // Громадянське суспільство в Україні: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 3-4 квіт. 2015 р.) – Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 111-113.
50. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у радянському кримінальному процесі / А. М. Євмін // Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 10-11 квіт. 2015 р.) – Київ: ГО «Центр правових наукових досліджень», 2015. – С. 109-112.

51. Загальна теорія держави і права : підручник [Електронний ресурс] / [за редакцією В. В. Копейчикова]. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 321 с. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1503_page_27.html.
52. Законодательство зарубежных стран: Апелляционные и кассационные суды капиталистических государств. Обзорная информация. Вып. 92 / [сост. В. Н. Еремин, А. И. Лубенский] – М.: Изд-во ВНИИСЗ, 1975. – 55 с.
53. Заксон А. Ю. Экстраординарные способы обжалования в уголовном процессе Франции как функция уголовного правосудия: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А. Ю. Заксон. – М., 2011. – 26 с.
54. Захаров В. И. Гражданские процессуальные гарантии субъективных сторон и третьих лиц при рассмотрении и разрешении гражданских дел : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / В. И. Захаров. – Саратов, 1980. – 23 с.
55. Захист інтересів держави в Європейському суді: офіційний сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/9329>.
56. Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі : наук.-практ. посіб. / Я. П. Зейкан. - К. : Вища шк., 2002. - 271 с.
57. Землянська В. В. Судова система Центральної Ради / В. В. Землянська // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 1999.– №1.– С. 159–169.
58. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури : навч.-метод. посіб. / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2007. – 208 с.
59. Каркач П. М. Організація роботи прокуратури міста, району : метод. посіб. з організації роботи в міських, районних прокуратурах / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2008. – 352 с.
60. Кашка О. С. Недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого та особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, при провадженні в

- суді апеляційної інстанції/ О. С. Кашка // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1(45). – С. 329–340.
61. Кистяковский А. Ф. О пресечении обвиняемому способов уклоняться от следствия и суда / А. Ф. Кистяковский. – СПб, «Судебный вестник», 1868. – 196 с.
62. Ківалов С. В. Судова реформа. Крок за кроком // Урядовий кур'єр. – 2003.–№ 13. – С. 6.
63. Кіцен Н. В. Недопустимість «повороту до гіршого» та перевірка вироків, ухвал, постанов, які не набрали законної сили / Н. В. Кіцен // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 6 (186). – С. 149–152.
64. Кіцен Н. В. Система загальних умов перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили: проблеми структурування / Н. В. Кіцен // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. №2. - С. 224-230.
65. Ковбаса Ю. П. Правова характеристика кримінально-процесуального інституту недопустимості повороту до гіршого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза»/ Ю. П. Ковбаса ; Нац. Акад.. ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 19 с.
66. Ковбаса Ю. П. Правова характеристика кримінально-процесуального інституту недопустимості повороту до гіршого : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Ковбаса Юрій Петрович. – Харків, 2008. – 206 с.
67. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон від 06.07.2005 року № 2747-IV [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
68. Кожевніков Г. К. Державне обвинувачення як елемент кримінального переслідування / Г. К. Кожевніков // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 1. – С. 46–48.
69. Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Гурепка проти України» [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2005. – № 11 (63). – С. 36.

70. Конституція Греції від 9 червня 1975 року зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hri.org/docs/syntagma>.
71. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
72. Котович І. О. Касаційне провадження як додаткова гарантія судового захисту прав особи / І. О. Котович // Європейські перспективи. – 2013. – № 4. – С. 84–88.
73. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року №2341-III [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
74. Кримінальний процес України : конспект лекцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/2005100555913/pravo/kriminalna>.
75. Кримінальний процес: підручник [Електронний ресурс] / [за ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної]. – Х.: Право, 2010. – 608 с. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/ugolovnoe-protseualnoe-pravo/51-jum-groshevij-kriminalnij-protse.html>.
76. Кримінальний процес: підручник для вузів / За ред А. С. Коблікова. - М.: Видавнича група НОРМА-ИНФРА М, 1999. - 384 с.
77. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: навчальний посібник / Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю. – Київ, Видавець. - 2012. - 275 с.
78. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / [за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила]. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
79. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. [Електронний ресурс] / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. –Т. 2. – 664 с. – Режим доступу:

http://pidruchniki.ws/1233090949171/pravo/kriminalniy_protseualniy_kodeks_ukrayini_naukovo-praktichniy_komentar_-_tatsiy_vya.

80. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 15 січня 2016 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B017/print1329932-924471646>.

81. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 № 1001-05 (втрат. чин.) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

82. Кульчак Л. Про виникнення і розвиток інституту касації у кримінальному процесі України / Л. Кульчак // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. – 2003. – Вип.38. – С. 546–552.

83. Кучинська О. П. Чи доцільне обмеження права на оскарження рішень суду? / О. П. Кучинська, С. В. Глущенко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3(19). – С. 137–141.

84. Лазарева В. А. Прокурор в уголовном процессе : учеб. пособие / В. А. Лазарева. – М. : Юрайт, 2011. – 296 с.

85. Лазарева Л. И. Принцип недопустимости поворота к худшему / Л. И. Лазарева // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1977. – № 2. – С. 101–104.

86. Лебединский В. Г., Орлов Д. И. Советская прокуратура в важнейших документах. М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1956. – 507 с.

87. Легких К. В. Кримінальний процесуальний кодекс України: письмове касаційне провадження [Електронний ресурс] / К. В. Легких // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – №3 (16). – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-3/12lkvprkr.pdf>.

88. Літвінов Є. В. Предмет касаційного оскарження у кримінальному провадженні: окремі питання правозастосування // Є. В. Літвінов,

- Р.Ш. Бабанли // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 283–287.
89. Лист судді Вищого адміністративного суду України М. І. Цуркана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vasu.gov.ua/.../3Curkan_st189KAS.doc.
90. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник [Електронний ресурс] / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. – 432 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1074011055907/pravo/kriminalniy_protsest_-_loboyko_lm.
91. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: навч. посібник [Електронний ресурс] – К.; Істина, 2005. — 456 с. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/protsest/511-loboyko/11312--19-----1-----1.html>.
92. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу / Л. М. Лобойко. – К., 2005.– 176 с.
93. Луспенік Д. Українська модель касаційного оскарження потребує удосконалення (спрощення) : офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://sc.gov.ua/ua/podiji_za_2012_rik/sekretar_plenumu_vssu_dmitro_luspenik_ukrajinska_model_kasacijnogo_oskarzhennja_potrebuje_udoskonale.html.
94. Маринів В. І. Окремі питання участі прокурора у провадженні з перегляду судових рішень: сучасний стан і перспективи / В. І. Маринів // Юрист України. – 2011. – № 4(17). – С. 82–87.
95. Маринів В. І. Перегляд судових рішень у кримінальному процесі України: окремі питання / В. І. Маринів // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 183–192.
96. Месяц В. Д. История кодификации права на Украине в первой пол. XVIII века [монографія] / В. Д. Месяц. – К., 1963. – 127 с.
97. Міжнародне право в документах / [Буроменський М. В., Стешенко В. М., Щокін Ю. В., Хорольський Р. Б.; За заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Буроменського]. – Харків: Вид. Національного університету внутрішніх справ, 2003. – 360 с.

98. Модельный уголовный кодекс: рекомендательный законодательный акт для СНГ: принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ : постановление от 17.02.1996 г. № 7-5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iacis-ru/html/?id=22&pag=31&nid=1>.
99. Молдован А. В. Кримінальний процес України: [навч. посіб.] / А. В. Молдован, С. М. Мельник – Центр учбової літератури, 2013. – 367 с.
100. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навчальний посібник / А. В. Молдован. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
101. Моторигіна М. Г. Процесуальні гарантії забезпечення прав сторін захисту у змагальному кримінальному провадженні / М. Г. Моторигіна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 120–125.
102. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навчальний посібник / П. П. Музиченко. – К.: Тов-во «Знання», КОО, 1999. – 662 с.
103. Муратова Н. Г. Система судового контролю в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Муратова Надежда Георгиевна. – Казань, 2004. – 599 с.
104. Новий Закон про судоустрій та статус суддів прийнято : офіц. сайт газети «Закон і бізнес» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zib.com.ua/ua/123907noviy_zakon_pro_sudoustriy_i_status_suddiv_priynya to.html](http://zib.com.ua/ua/123907noviy_zakon_pro_sudoustriy_i_status_suddiv_priynya_to.html).
105. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : дис... кандидата юрид. наук: 12.00.10 / Овчаренко Олена Миколаївна. – Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 249 с.
106. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов / С. И. Ожегов; [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М.: рус. яз., 1989. – 1200 с.

107. Омеляненко Г. М. Поняття, суть і форми перегляду вироків, постанов і ухвал суду в кримінальних справах / Г. М. Омеляненко // *Право України*. – 2003. – №10. – С. 90–94.
108. Осетинський А. Й. Організація та функціональні засади діяльності касаційної інстанції (на прикладі судової палати Вищого господарського суду України) : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.10 / Осетинський Анатолій Йосипович. – К., 2005. – 233 с.
109. Относительно упрощения уголовного правосудия: Рекомендация № 6R (87) 18 Комитета министров Совета Европы от 17.09.87 // *Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью*. – М., 1998. – С. 116–122.
110. Офіційний сайт Вищого касаційного суду Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scj.ro/>.
111. Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/jak_oznajomitisja_z_materialami_spravi_ta_otrimati_kopiju_ris_hennja.html.
112. Офіційний сайт Державного суду Естонської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.riigikohus.ee/?id=172>.
113. Пашкевич П. Ф. О необходимости расширения права суда на изменение обвинения/ П. Ф. Пашкевич // *Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды. Вып. 2*. – Москва: ВНИИ сов. законодательства, 1975. – С. 187–199.
114. Пашкевич П. Ф. Процессуальные формы уголовного судопроизводства нужно дифференцировать / П.Ф. Пашкевич // *Социалистическая законность*. – 1974. – № 9. – С. 54–56.
115. Пащук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. (1648–1782) / А. Й. Пащук. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1967. – 241 с.
116. Петрухин И. Л. Запрет поворота к худшему в российском уголовном процессе // И. Л. Петрухин // *Государство и право*. – 2006. – № 3. – С. 46–53.

117. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. Том XXXVII. Отделение 2. 1862 г. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1865. – С. 145–174.
118. Попелюшко В. О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі : Монографія / В. О. Попелюшко. – К.: Прецедент, 2005. – 232 с.
119. Потеружа И. И. Роль суда второй инстанции в укреплении законности / И. И. Потеружа; науч. ред. В. Н. Артемова. – Мн. : Наука и техника, 1980. – 192 с.
120. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві [Текст]: навч. посіб. / В. В. Комаров, Н. Ю. Сакара. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. – 42 с.
121. Прилуцький С. В. Прокуратура як незалежний орган судової влади та самостійний інститут кримінальної юстиції / С. В. Прилуцький // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Вдосконалення діяльності прокуратури – шлях до реформування кримінальної юстиції» (Львів, 28 травня 2010 року). – Львів : Галицький друкар, 2010. – С. 146–151.
122. Принцип: матеріали з вільної енциклопедії – Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.
123. Про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : указ Президента України 12 серпня 2010 року № 810/2010 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/2010>.
124. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 травня 2013 року № 314-VII [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.
125. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»: Закон України № 5231-III від 21 червня 2001 року (вtrat. чин.) [Електронний

ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2531-14>.

126. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР», Кримінально-процесуального та Цивільного процесуального кодексів Української РСР» : Закон України № 2464-ХІІ від 17.06.1992 року (втрат. чин.) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2464-12>.

127. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 26.07.2013 року №4ГН-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

128. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): проект Закону України № 3524 від 25.11.2015 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.

129. Про практику розгляду судами України кримінальних справ у касаційному порядку: Постанова пленуму Верховного Суду України 12 жовтня 1989 року № 8 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008-700-89>.

130. Про проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради УРСР № 1427-ХІІ від 24.08.1991 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.

131. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи: Закон України № 475/97-ВР від 17. липня 1997 року.[Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

132. Про ратифікацію Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
133. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
134. Про судоустрій України: Закон України від 07 лютого 2002 року № 3018-III (втрат. чин.) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>.
135. Про судоустрій УРСР: Закон УРСР № 2022-X від 05 червня 1981 року (втрат. чин.) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2022-10>.
136. Рабцевич О. И. Международно-правовое и российское закрепление права на справедливое судебное разбирательство / О. И. Рабцевич // Право и политика. – 2003. – № 2. – С. 88–96.
137. Радянський кримінальний процес / За заг. ред. А. Л. Ривлина.– К.: Вища шк., 1971.– 346 с.
138. Рекомендация № R (2000) 2 по пересмотру дел и возобновлению производства по делу на внутригосударственном уровне в связи с решениями Европейского Суда по правам человека [Текст] // Рос. юстиция. – 2001. – № 12. – С. 69.
139. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2003 від 11.12.2003 року : офіційний сайт Конституційного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8845>.
140. Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року № 11-рп/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07>.

141. Рішення Конституційного Суду України від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-10>.
142. Рішення Конституційного Суду України у справі № № 1-33/2007: офіційний сайт Конституційного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=9932>.
143. Рогатюк І.В. Формування функції обвинувачення та її реалізації у кримінальному процесі [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Рогатюк Ігор Володимирович; Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2004. - 20 с.
144. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство : пособ. к лекциям / Н. Н. Розин – СПб. : Юридического книжного склада «Право», 1914. – 547 с.
145. Ромеу Ф. Р. Уголовный процесс Испании: равенство сторон в досудебных стадиях / Р. Ф. Ромеу // Уголовное судопроизводство. – 2012. – № 2. – С. 4–18.
146. Рыжаков А.П. Уголовный процесс / А.П. Рыжаков. – М.: Норма, 2002. – 704 с.
147. Савицкий В. М. Кризис прокурорского надзора / В.М. Савицкий // Социалистическая законность. – 1991. – № 1. – С. 31–32.
148. Саксонське зерцало. Памятник права: комментарии, исследования / [отв. ред. В. М. Корецкий]. – М.: Наука, 1985. – 275 с.
149. Сапін О. В. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальних справах у контексті міжнародних стандартів/ О. В. Сапін // Вісник прокуратури. – 2012. – № 2.– С. 74–79.
150. Сапін О. В. Предмет оскарження прокурора в апеляційному та касаційному провадженні / О. В. Сапін // Європейські перспективи. – 2011. – № 4. – Ч. 2. – С. 140–143.
151. Сапін О. В. Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень: досвід зарубіжних держав [Електронний ресурс] / О.

- В. Сапін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 2. – С. 107–113.
152. Сегай М. Я. Концептуальні засади інформатизації судочинства / М. Я. Сегай // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 4(23). – С. 193–200.
153. Сидорова Н. В. Апелляція в уголовном процессе Великобритании и США / Н. В. Сидорова // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2008. – № 3. – С. 23–30.
154. Сірий М. І. Система перегляду судових рішень в Україні: погляд у майбутнє / М. І. Сірий // Юридичний журнал. – 2003. – № 3 (9). – С. 117–125.
155. Словарь бизнес-терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/contents.nsf/business/>.
156. Словник української мови: в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1983 – 830 с.
157. Смирнов М. І. Щодо використання відеоконференцзв'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку / М. І. Смирнов // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 1 (41). – С. 38–40.
158. Советский уголовный процесс / Под общ. ред. М. И. Бажанова, Ю. М. Грошевого.– К.: Вища шк., 1978.– 472 с.
159. Советский уголовный процесс: Ученик / Под ред. Л. М. Карнеевой, П. А. Лупинской, И. В. Тыричева.– М.: Юрид. лит., 1980.– 568 с.
160. Соловей Г.В. Деякі проблемні питання перегляду судових рішень у кримінальному процесі України / Г.В. Соловей, В.І. Теремецький // Вісник Вищої ради юстиції» № 3 (15) 2013. – С. 87–99.
161. Сопронюк І. О. Принцип процесуальної економії у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / І. О. Сопронюк. – Акад. адвокатури України. – К., 2011. – 20 с.

162. Стойко Н. Г. Уголовный процесс Англии и Уэльса, Бельгии и Дании: сравнительно-правовой аспект / Н. Г. Стойко, А. С. Шагинян. – Краснояр. гос. ун-т; Красноярск, 1997. – 82 с.
163. Строгович М. С. Проверка законности и обоснованности судебных приговоров / М. С. Строгович. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1956. – 320 с.
164. Строгович М. С. Уголовный процесс / М. С. Строгович. – М.: Юриздат, 1946. – 511 с.
165. Строгович М. С. Уголовный процесс : учебник / М. С. Строгович – М. : Юрид. изд-во МКЮ СССР, 1941. – 312 с.
166. Назаров В. В., Кримінальний процес України: Навчальний посібник / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко – [Вид. 2-ге, доп. і переробл.] – К.: Атіка, 2007. – 584 с.
167. Сухова О. А. Кассационное обжалование судебных решений в российском уголовном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сухова Ольга Алексеевна. – Саранск, 2004. – 361 с.
168. Тарасюк О. Проблема повернення кримінальної справи на додаткове розслідування на стадії попереднього розгляду справи суддею: Науковий блог НаУ «Острозька Академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/problema-povernennya-kryminalnoji-spravy-na-dodatkovе-rozsliduvannya-na-stadiji-poperednoho-rozhlyadu-spravy-suddeyu/>.
169. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / В. Е. Теліпко, В. В. Молдаван. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с.
170. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : [підруч.] / В. М. Тертишник. – [4-те вид., переробл. і доповн.]. – К. : А.С.К., 2003. – 1120 с.
171. Тимошенко О. А. Становлення та розвиток правового регулювання касаційного провадження в цивільному судочинстві України /

- О. А. Тимошенко // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 234–238.
172. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України / А. П. Ткач. – К.: Основа, 1968. – 171 с.
173. Трофименко В. М. Уголовно-процессуальные гарантии и их схема / В. М. Трофименко // Проблемы совершенствования украинского законодательства и повышение эффективности правоприменительной деятельности : темат. сб. науч. тр.; Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – 1997. – С. 170–174.
174. Туманов В. В. Право обвиняемого быть выслушанным в апелляционной инстанции / В. В. Туманов // Российская юстиция. – 2000. – № 5. – С. 58–60.
175. Тушев А. А. Прокурор в уголовном процессе Российской Федерации / А. А. Тушев; [науч. ред. И. Ф. Демидов]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 325 с.
176. Уголовно процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года № 2953: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/WEBNPA/text.asp?RN=hk990029>.
177. Уголовно-процессуальный кодекс Литовской Республики от 14 марта 2002 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=319053.
178. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450#6#>.
179. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Болгария [Электронный ресурс]. Режим доступа:<http://www.onlinebg.ru-/mediawiki/index.php>.
180. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.11.2015 г.) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#sub_id=4480000.

181. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова. – Кишинев: Elena-V.I., 2007. – 234 с.
182. Уголовно-процессуальный кодекс республики Узбекистан от 22.09.1994 г. № 2013-ХП [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111463.
183. Уголовно-процессуальный кодекс УССР / В ред. 1922 г. – Х.: Юрид. Из-во наркома УССР, 1922.
184. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ / [пер. с нем. Б. А. Филимонова]. – М. : Манускрипт, 1994. – 204 с.
185. Уголовный процесс современных зарубежных государств: Учебное пособие / К. Б. Калиновский. – Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2000. – 48 с.
186. Уголовный процесс современных зарубежных государств: Учебное пособие [Электронный ресурс] / К. Б. Калиновский. Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2000. – 48 с. – Режим доступа: <http://kalinovsky-k.narod.ru/p/2000-1.html>.
187. Уголовный процесс. Учебник для вузов / [под ред. И. Л. Петрухина.] – М.: Проспект. – 520 с.
188. Уголовный процесс: учебник для студентов юридических вузов и факультетов / [под ред. К.Ф. Гуценко]. – М.: Зерцало, 2000. – 549 с.
189. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : навч. посіб. / Удалова Л. Д. – К. : Кондор, 2005. – 152 с.
190. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 года. Российское законодательство X – XX веков. – М. – 1991 – Том 8. – Судебная реформа. С. 120–251.
191. Ушаков Д. Н. Орфографический словарь русского языка / Д. Н. Ушаков – М.: Учпедгиз, 1937. – 162 с.
192. Филимонов Б. Об институтах апелляции и ревизии в уголовном процессе ФРГ / Б. Филимонов // Правоведение. – 1988 – № 4. – С. 99–102.
193. Фідря Ю. О. Особливості касаційного провадження в кримінальних справах / Ю. О. Фідря // Актуальні питання реформування правової системи

України: зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 2 – 3 черв. 2006 р. – Луцьк, 2006. – Т. II. – С. 240 – 244.

194. Хім'як С. В. Реалізація прокурором функції кримінального переслідування при перегляді судових рішень в порядку апеляційного та касаційного провадження / С. В. Хім'як // Університетські наукові записки. – 2011. – № 2 (38). – С. 341–349.

195. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18 березня 2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

196. Цехан Д.М. Доказування на новим КПК України: окремі здобутки та прогалини / Д.М. Цехан // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 48-54.

197. Цимбал П. В. Сучасне наукове забезпечення кримінального провадження / П. В. Цимбал, М. Н. Курко, П. Д. Біленчук // Європейські перспективи. – 2013. – № 11. – С. 42–47.

198. Шинелева Т. Кассационная инстанция: правовое положение сторон / Т. Шинелева // Законность. – 2004. – № 10. – С. 10–13.

199. Шишкін В. І. Конституційні напрями розвитку структури системи правосуддя України / В. І. Шишкін // Вісник Акад. прав. наук України. – 1996. – № 7. – С. 78–87.

200. Шишкін В. І. Оскарження й перегляд судових рішень в Україні / В. І. Шишкін, Р. О. Куйбіда – К.: Факт, 2003.– 128 с.

201. Шредер Ф. К. Проверка законности и обоснованности приговора // Актуальные вопросы современного уголовного права, криминологии и уголовного процесса. Второй советско-западногерманский коллоквиум. – Тбилиси: Мецниереба, 1986. – С. 236–250.

202. Штелик С. П. Про окремі аспекти розвитку інституту судових інстанцій на теренах України до судової реформи 1864 року / С. П. Штелик // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 2. – С. 1–7.
203. Щеглов Є. Щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб: Офіційний сайт юридичного порталу Pravotoday [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-923>.
204. Элькинд П. С. Право обвиняемого на защиту в советском уголовном процессе (общие вопросы) / П. С. Элькинд // Вопросы защиты по уголовным делам : сб. статей. – 1967. – С. 7–44.
205. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [ред. кол.: Ю. С. Шемшученка та ін.] – К.: «Укр. енцикл.», 2001. – Т.3: А-Г. – 792 с.
206. Юрченко Л. В. Особливості касаційного провадження за новим КПК України / Л. В. Юрченко // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування системи кримінальної юстиції в Україні : кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми», 16 листопада 2012 року. – Ірпінь : ІФЮА, 2012. – С. 358–359.
207. Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, по котрым судится малороссийский народ» : Його історія джерела та систематичний виклад змісту / А. Яковлів. – Мюнхен : Заграва, 1949. – 210 с.
208. CDL-AD (2010)004 Report on the Independence of the Judicial System, Part I: the Independence of Judges, adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (12-13 March 2010), par 71.
209. Constitution of the Republic of Armenia (5 July 1995).
210. Frédéric Monera, L'idée de République et la jurisprudence du Conseil constitutionnel – Paris : L.G.D.J., 2004 [1].
211. G. Di Federico, La Corte di cassazione: la giustizia come organizzazione, Laterza Editore, 1969.
212. Greve V. Criminal Procedure in Denmark. Copenhagen, 1991.
213. Hauser v Austria, application no. 37301/03, ECtHR judgment of 7 December 2006, para 52.

214. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Stan prawny na 1 lutego 2010 r. Wydanie 10. – Warszawa – Bielsko-Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN Sp. z o.o, 2010. – 806 s.
215. Kodeks postępowania karnego. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lex.com.pl/servis/kodeksy/akty/97.89.555.htm#przd> Warszawa: Lexis Nexis, 2011. – 347 s.
216. ODIHR Kyiv Recommendations on Judicial Independence in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia, par. 35 and CDL-AD (2010) 004 Report on the Independence of the Judicial System, Part I: the Independence of Judges, adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (12-13 March 2010), pars. 70–71.
217. Swedish Code of Judicial Procedure (1942:740), Chapter 54, Article 10 (1).
218. The constitution of the United States of America: full text [Electronic resource]. – URL: <http://constitutioncenter.org/constitution/full-text>.
219. The German Civil Procedure Code (BGBI. I S. 3202, ber. 2006 IS. 431, 2007 I S. 1781), Section 543 par 2.
220. Van den wyngaert (ed) Criminal Procedure Systems in the European Community. London, 1993. S. 45-48.

Таблиця
підсумків проведення анкетування
з дослідження процедури оскарження судових рішень у
касаційному провадженні серед суддів та прокурорів

В анкетуванні взяли участь 335 респондентів.

Запитання	Варіанти відповідей	Результат	
		Всього осіб	Відсоток
1. Ваше місце роботи?	Суддя	192	57
	Прокурор	143	43
2. Ваш стаж роботи?	До 3-х років	41	12
	3 – 5 років	123	37
	5 – 10 років	114	34
	10 – 15 років	43	13
	Понад 15 років	14	4
3. Чи виникають труднощі під час прийняття касаційної скарги?	Так, є практика зловживання своїм правом на касаційне оскарження з боку учасників кримінального процесу з метою винесення вигіднішого для них рішення	167	50
	Так, пов'язані з халатним відношенням працівників суду до прийнятих скарг	57	17
	Так, пов'язані з порушенням правил прийняття судового рішення	111	33
4. Чи підтримуєте Ви обов'язкову участь сторін під час касаційного провадження?	Так	254	76
	Лише за їх клопотанням	53	16
	Ні	28	8
5. Чи відомі Вам випадки необгрунтованої відмови від прийняття касаційної скарги?	Так	231	69
	Ні	59	18
	Так, тільки декілька	45	13
	Так, касаційну скаргу потрібно	263	79

6. Чи є практична необхідність у поданні касаційної скарги безпосередньо до Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ?	подавати через суд першої інстанції		
	Так, касаційну скаргу потрібно подавати через апеляційний суд	47	14
	Така необхідність не виникає	25	7
7. Чи відомі Вам випадки прийняття неправосудного рішення судом касаційної інстанції?	Так, відомі	176	53
	В окремих випадках	85	25
	Ні	74	22
8. Чи підтримуєте Ви обов'язкову участь прокурора на стадії касаційного перегляду судових рішень?	Так	237	70
	Ні	79	24
	Ні, адже існує письмове провадження	19	6
9. Чи виникає необхідність подання додаткових касаційних скарг? (на прикладі Модельного КПК)	Так	210	63
	Ні	81	24
	Не ознайомлений з Модельним КПК	44	13
10. Як Ви відноситеся до того, щоб зобов'язати прокурора оскаржувати незаконні судові рішення, а не надавати йому таке право?	Позитивно, адже це покращить процес відновлення порушених прав осіб	259	77
	Це ніяк не вплине на перегляд судових рішень у касаційному суді	49	15
	Власна думка	27	8
11. Чи виникає необхідність у забороні оскаржувати виправдувальний вирок?	Так	77	23
	Ні	217	65
	Власна думка	41	12
12. Чи потрібно встановлювати строк підготовчого касаційного оскарження на прикладі країн англо-американської системи?	Не потрібно	40	12
	Потрібно з метою неможливості затягування касаційного провадження	285	85
	Власна думка	10	3
Чи спрямоване письмове провадження на	Так, адже пришвидшує касаційний розгляд справи	243	73
	Так, адже спрощує процес	76	23

забезпечення ефективного розгляду справи в суді касаційної інстанції?	оскарження судових рішень		
	Ні, адже особи не беруть в ньому участь	16	4
14. Чи є необхідність у використанні відеоконференцзв'язку під час касаційного провадження?	Так, з метою пришвидшення касаційного провадження	182	54
	Ні	104	31
	Власна думка	49	15
15. Чи потрібно, на Вашу думку, закріпити засаду процесуальної економії в чинному законодавстві?	Ні	291	87
	Так	23	7
	Власна думка	21	6

Таблиця
підсумків проведення анкетування
з дослідження процедури касаційного оскарження судових рішень у
кримінальному провадженні серед науково-практичних працівників

В анкетуванні взяли участь 189 респондентів.

Запитання	Варіанти відповідей	Результат	
		Всього осіб	Відсоток
1. Чи підтримуєте Ви обов'язкову участь сторін під час касаційного провадження?	За їх клопотанням	126	67
	Так	43	23
	Ні	20	10
2. Чи виникає необхідність подання додаткових касаційних скарг? (на прикладі Модельного КПК)	Так	112	59
	Ні	38	20
	Не ознайомлений з Модельним КПК	39	21
3. Як Ви відноситеся до того, щоб зобов'язати прокурора оскаржити незаконні судові рішення, а не надавати йому таке право?	Позитивно, адже це покращить процес відновлення порушених прав осіб	117	62
	Це ніяк не вплине на перегляд судових рішень у касаційному суді	59	31
	Власна думка	13	7
4. Чи потрібно встановлювати строк підготовчого касаційного оскарження на прикладі країн англо-американської системи?	Не потрібно	34	18
	Потрібно з метою неможливості затягування касаційного провадження	139	74
	Власна думка	16	8
5. Чи виникає необхідність у виокремленні засад касаційного провадження?	Так, адже вони характеризують саме стадію касаційного перегляду судових рішень	93	49
	Ні, всі засади кримінального провадження закріплені у статті 7 КПК України	61	32
	Власна думка	35	19
6. Чи є проблеми у	Так, є багато норм, які	98	52

нормативно-правовому регулюванні касаційного оскарження судових рішень?	потребують уточнення		
	Ні	42	22
	Є проблеми у тлумачення норм кримінального процесуального законодавства	49	26
7. Чи є необхідність у прийнятті постанови, яка б роз'яснювала норми чинного КПК України щодо касаційного оскарження судових рішень?	Так, адже попередня постанова відсилає на КПК 1960 року	123	65
	Ні, вказана постава регулює основні положення касаційного провадження	39	21
	Норми КПК України не потрібно тлумачити	27	14
8. Чи варто запозичувати досвід країн англо-американської системи щодо касаційного оскарження судових рішень в Україні?	Ні, оскільки там немає інституту касаційного оскарження	76	40
	Так, адже в цих країнах деякі апеляційні суди виконують касаційні повноваження	103	55
	Затрудняюсь відповісти	10	5
9. Як Ви відносите до надання суду касаційної інстанції права встановлювати час для ознайомлення зі змінами та доповненнями?	Така норма не є ефективною, а тому потрібно встановити строк для ознайомлення в законодавстві	153	81
	Позитивно, адже суд має право самостійно встановлювати деякі строки	19	10
	Це затягує процес касаційного перегляду справи	17	9
10. Чи потрібно подавати касаційну скаргу безпосередньо до касаційного суду?	Так	127	67
	Ні	43	23
	Власна думка	19	10

УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ
ВИВЧЕНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ (СПРАВ) В СУДІ
КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ЗА 2011-2015 РР.

(всього вивчено 206 матеріалів кримінальних проваджень (справ) протягом 2011-2015 років та офіційні дані Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ)

1. При подачі касаційної скарги провадження розпочиналось протягом:

а) одного тижня	23, 5 %
б) трьох днів	56,5 %
в) п'яти днів	17 %

2. Чи використовували відеоконференцз'язок у касаційному провадженні?

а) так	64 %
б) ні, відсутні технічні можливості	13 %
в) ні, немає такої необхідності	33 %

3. Яка кількість справ розглядалась у формі письмового касаційного провадження?

а) менше 10 відсотків	21 %
б) 30 відсотків	69 %
в) більше 50 відсотків	10 %

4. Яка кількість справ, у яких участь засудженого (виправданого) визнавалась обов'язковою?

а) менше 10 відсотків	9 %
б) 30 відсотків	13 %
в) більше 50 відсотків	78 %

5. Яка кількість касаційних скарг була повернена?

а) менше 10 відсотків	31 %
б) 30 відсотків	62 %
в) більше 50 відсотків	7 %

6. У скількох випадках в розгляді касаційної скарги було відмовлено?

а) менше 10 відсотків	31 %
-----------------------	------

Додаток В

б) 30 відсотків	62 %
в) більше 50 відсотків	7 %

7. Щодо яких підстав найчастіше подавалися касаційні скарги?

а) неоднакове застосування норм КПК України судом касаційної інстанції	53 %
б) неоднакове застосування норм КК України судом касаційної інстанції	29 %
в) порушення України міжнародних зобов'язань	18 %

8. Протягом якого терміну подавалися касаційні скарги з моменту винесення судового рішення?

а) протягом першого тижня	34 %
б) протягом 15 днів	39 %
в) в кінці визначеного законодавством строку	27 %

9. Чи зловживають особи правом на подання касаційної скарги?

а) так	53 %
б) ні	47 %

10. Протягом якого строку особи, які подали касаційну скаргу, ознайомлювались з нею?

а) 2 днів	21 %
б) 5 днів	43 %
в) 10 днів	36 %

**ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
(ВССУ)**

вул. П. Орлика, 4а, м. Київ, 01043, тел. 391-10-00
http://sc.gov.ua; e-mail: inbox@sc.gov.ua; код ЄДРПОУ 37317811

АКТ

впровадження в судову практику та практичну діяльність ВССУ результатів дисертаційного дослідження Євміна Анатолія Миколайовича на тему: «Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

кандидата юридичних наук, заслуженого юриста України, керівника апарату ВССУ Капустинського В. А.;

кандидата юридичних наук, начальника науково-експертного управління апарату ВССУ Бабанли Р.Ш.;

кандидата юридичних наук, начальника відділу узагальнення судової практики та організаційно-методичної допомоги судам нижчого рівня науково-експертного управління апарату ВССУ Простибоженко Т. В.

склала цей акт про те, що пропозиції, положення, висновки й рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні Євміна Анатолія Миколайовича є вагомим внеском у розвиток юридичної науки.

Сформульовані в дисертації положення й висновки є науково-обґрунтованими та впроваджені у практичну діяльність ВССУ, розробку методичних рекомендацій та програм для надання методичної допомоги суддям. Окремі положення й рекомендації дослідження будуть використані при підготовці узагальнень судової практики, а також у науково-дослідницькій сфері як підґрунтя для подальших наукових розробок.

Кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
керівник апарату ВССУ

В. А. Капустинський

Кандидат юридичних наук,
начальник науково-експертного
управління апарату ВССУ

Р. Ш. Бабанли

Кандидат юридичних наук,
начальник відділу узагальнення судової
практики та організаційно-методичної
допомоги судам нижчого рівня
науково-експертного
управління апарату ВССУ

Т. В. Простибоженко

Вих № 9 - 1175/0/4-16 від 20.04.2016

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького
к.ю.н., доцент

М.І. Луцький
« _____ » _____ 2016 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертації
Євміна Анатолія Миколайовича у навчальний процес
Юридичного факультету Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького**

м. Івано-Франківськ

« _____ » _____ 2016 року

Комісія у складі: голови – кандидата юридичних наук, доцента, проректора з наукової роботи О.В. Острогляда, членів комісії: кандидата юридичних наук, доцента, декана юридичного факультету Р.В. Зварича, кандидата юридичних наук, доцента, завідувача кафедри кримінального права і процесу П.В. Мельника, кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального права і процесу І.С. Огерука склала цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження на тему «Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні», підготовленого здобувачем кафедри підтримання державного обвинувачення Національної академії прокуратури України Євміним Анатолієм Миколайовичем, відповідно до навчально-методичних матеріалів використовувалися та використовуються у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Кримінальний процес», «Судові та правоохоронні органи України» у студентів Юридичного факультету Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, а саме:

1. Євмін А. М. Зародження інституту оскарження судових рішень у касаційному порядку / А. М. Євмін // Держава і право. – 2013. – № 61. – С. 300-305.

2. Євмін А. М. Провадження в суді касаційної інстанції за Статутом кримінального судочинства / А. М. Євмін // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 306-310.

3. Євмін А. М. Сутність та особливості касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / А. М. Євмін // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 6. – Режим доступу. – <http://www.lsej.org.ua/index.php/nomeri-zhurnalu>

4. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні: досвід зарубіжних країн [Електронний ресурс] / А. М. Євмін // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 6. – Режим доступу. – <http://pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>

5. Євмін А. М. Участь прокурора під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні / А. М. Євмін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 6. – С. 45-48.

6. Євмін А. М. Засади та функції кримінального провадження в суді касаційної інстанції / А. М. Євмін // Громадянське суспільство в Україні: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 3-4 квіт. 2015 р.) – Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 111-113.

7. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у радянському кримінальному процесі / А. М. Євмін // Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 10-11 квіт. 2015 р.) – Київ: ГО «Центр правових наукових досліджень», 2015. – С. 109-112.

Комісія вважає, що сформульовані за результатами досліджень Євміним Анатолієм Миколайовичем пропозиції, висновки, рекомендації, які стосуються комплексної характеристики процедури здійснення касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, неврегульованості й суперечливості законодавчих норм щодо процесуального порядку подання касаційної скарги мають важливе

теоретичне значення для підготовки майбутніх фахівців юридичного спрямування і можуть в подальшому використовуватися при формуванні навчально-методичного забезпечення.

Голова комісії:

доц. О.В. Острогляд

Члени комісії:

доц. Р.В. Зварич

доц. П.В. Мельник

доц. І.С. Огерук

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи
Європейського університету
доктор економічних наук, професор
 Н.С. Прокопенко
«28» січня 2016 року

АКТ
впровадження результатів
дисертаційного дослідження в
навчальний процес та наукову діяльність

м. Київ

«28» січня 2016 року

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики ПВНЗ «Європейський університет», доктора юридичних наук, професора Власової Г.П.; доцента кафедри кримінального права, процесу та криміналістики ПВНЗ «Європейський університет», кандидата юридичних наук, доцента Алексеєва О.О.; доцента кафедри кримінального права, процесу та криміналістики ПВНЗ «Європейський університет», кандидата юридичних наук Гуріної Д.П. склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження на тему «Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні», підготовлені здобувачем кафедри підтримання державного обвинувачення Національної академії прокуратури України Євміним Анатолієм Миколайовичем, відповідно до навчально-методичних матеріалів використовувалися у навчальному процесі при викладанні дисциплін у студентів Європейського університету, а саме:

1. Євмін А. М. Зародження інституту оскарження судових рішень у касаційному порядку / А. М. Євмін // Держава і право. – 2013. – № 61. – С. 300-305.

2. Євмін А. М. Проведення в суді касаційної інстанції за Статутом кримінального судочинства / А. М. Євмін // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 306-310.

3. Євмін А. М. Сутність та особливості касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / А. М. Євмін // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 6. – Режим доступу. – <http://www.lsej.org.ua/index.php/nomeri-zhurnalu>

4. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні: досвід зарубіжних країн [Електронний ресурс] / А. М. Євмін // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 6. – Режим доступу. – <http://pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>

5. Євмін А. М. Участь прокурора під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні / А. М. Євмін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 6. – С. 45-48.

6. Євмін А. М. Засади та функції кримінального провадження в суді касаційної інстанції / А. М. Євмін // Громадянське суспільство в Україні: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 3-4 квіт. 2015 р.) – Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 111-113.

7. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у радянському кримінальному процесі / А. М. Євмін // Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 10-11 квіт. 2015 р.) – Київ: ГО «Центр правових наукових досліджень», 2015. – С. 109-112.

Основні результати дисертаційного дослідження Євміна А.М. впроваджувалися:

- при викладанні курсів «Кримінальний процес України» та «Актуальні питання кримінального права і процесу»;
- при підготовці робочих навчальних програм, методичних рекомендацій до проведення семінарських занять, організації самостійної та індивідуальної роботи з курсів «Кримінальний процес України» та «Актуальні питання кримінального права і процесу».

Комісія вважає, що сформульовані за результатами досліджень Євміним Анатолієм Миколайовичем пропозиції, висновки, рекомендації, які стосуються комплексної характеристики процедури здійснення касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, неврегульованості й суперечливості законодавчих норм щодо процесуального порядку подання касаційної скарги мають важливе теоретичне значення для підготовки майбутніх фахівців юридичного спрямування і можуть використовуватися при формуванні навчально-методичного забезпечення.

Члени комісії:

Завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики ПВНЗ
«Європейський університет»,
Доктор юридичних наук, професор

Г.П.Власова

Доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики ПВНЗ
«Європейський університет»,
кандидат юридичних наук, доцент

О.О.Алксеев

Доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики ПВНЗ
«Європейський університет»,
кандидат юридичних наук

Д.П.Гуріна

Г.П. Власова засвідчую
Зав. відділом управління персоналом
Олена Соловйова